

دوماہی
شیرازہ
پہاڑی

جموں اینڈ کشمیر اکیڈمی آف آرٹ، کلچر اینڈ لینگویجز

دوماہی
شیرازہ
پہاڑی

جلد: ۴۵ * شماره: ۴ * اکتوبر / نومبر ۲۰۲۳ء

جموں اینڈ کشمیر اکیڈمی آف آرٹ، کلچر اینڈ لینگویجز

PAHARI
Bi-Monthly
SHEERAZA
Volume: 45 * Issue: 4 * Year: 2023

Published by:
Jammu & Kashmir
Academy of Art, Culture and Languages

شیرازہ

دو ماہی

(پہاڑی)

جلد: ۴۵ شماره: ۴ اکتوبر/نومبر ۲۰۲۳ء

نگراں: بھارت سنگھ منہاس
(کے اے ایس)

مدیر اعلیٰ: ڈاکٹر مرزا فاروق انوار

مدیر: محمد ایوب میر

معاون: عبدالواحد منہاس

جمول اینڈ کنٹریئر اکیڈمی آف آرٹ، کلچر اینڈ ٹیلیگراف

ناشر :

سیکرٹری جموں اینڈ کشمیر اکیڈمی آف آرٹس، کلچر اینڈ لٹریچر - لالمنڈی سرینگر
کمپوزنگ: عبدالواحد منہاس / امتیاز احمد خان / بشیر احمد نجار
چھاپ خانہ: جموں و کشمیر گورنمنٹ پریس - سرینگر
تعداد: 300
سرورق: بشیر احمد بصیر
قیمت: 100 روپے
پبلی کیشن آفیسر: شازیہ بشیر
پبلی کیشن معاونین: شبیر احمد میر / طاہر سلطان

نوٹ :

اس شمارے پنج شامل مقالیاں تہ دیگر مشمولات
پنج ظاہر کیتی گئی آراء نال ادارے ناگلا یا جوؤ اتفاق
ضروری نیہہ..... (ادارہ)

رابطہ انہاں موبائل نمبراں اُپر کرو:

9596929801, 9469249766, 7006613674

چھٹی اس پتے تے لکھو:

چیف ایڈیٹر

(پہاڑی)

جموں اینڈ کشمیر

اکیڈمی آف آرٹس، کلچر

اینڈ لٹریچر

لالمنڈی سرینگر

ورق ورق

5	عبدالواحد منہاس	پہلی گل	✽
		مقالے :	
7	عبدالرشید قریشی	کرناہ پنج نظام تعلیم: کل، آج تک	✽
24	شیخ عبدالقادر جیلانی	قصیدہ غوثیہ	✽
41	انور خان	”پنجواں موسم“: اک تجزیاتی مطالعہ	✽
45	شبیر احمد خان شمس	عربی لفظاں دا پہاڑی پنج برتیا	✽
53	عقیل عباسی	ضلع کپواڑہ دا تاریخی ثقافتی پس منظر	✽
66	سلیم شاہ بخاری	پہاڑی ”افسانہ نمبر“: اک تجزیاتی مطالعہ	✽
74	ڈاکٹر ظفر مقبول	سی حرنی و ہفت حرنی	✽
		افسانے:	
90	اقبال شال	فیک	✽
93	انتون چیخوف	اک نکاجیاندق	✽
99	رتن سنگھ کنول	مونالیزا	✽
105	زفر کھوکھر	کاٹھ ناہلا	✽
109	نشاط افروز نعیم	تربیت	✽
114	الطاف حسین جموعہ	پیٹ کروڑی پتر	✽
121	ارم نواز خان	بلو	✽

محمد عظیم خان۔ سلمی کاظمی شیخ۔ انعام الحق بھٹل۔ عقیل عباسی

شیخ آزاد احمد آزاد۔ نثار راہی۔ شیخ ظہور۔ پرویز مانوس۔ امتیاز نسیم ہاشمی۔ پرویز ملک۔
 عبدالعزیز ملدیال ندیم۔ سردار جاوید خان جاوید۔ نذیر حسین انس۔ محمد عبداللہ ناطق۔
 گلاب الدین جزا۔ عبدالمجید حسرت۔ مشکور احمد شاد۔ سید وقار دانش۔ ملک ذاکر فیاضی۔
 ملک ذاکر خاکی۔ شام لال شرما۔ بلال احمد بلال۔ سید نیاز کرمانی۔ رابعہ کوثر۔ محمد اقبال حیات۔
 ڈاکٹر عارف ملک۔ بشارت علی خان راز۔ غلام رسول خان۔ افتخار احمد قریشی۔ جہانگیر الحق خان۔
 افشائے اختر۔ شکیل آوان ساگر۔ جوتی کماری۔ حاجی نذیر حسین بھٹی۔ پرویز تبسم قریشی۔
 سجاد احمد ملک۔ طارق احمد طارق۔ سید اسحاق تبسم

163	میر غلام حیدر ندیم	دُنیا	✽
164	شائستہ انجم	تہواں/صبر دا پھل	✽
165	محمد خورشید منور	قطعے	✽
166	عبدالرشید لون غمگین	گیت	✽
168	ملک سلیمہ اختر	گیت	✽
169	محمد یقین فانی	سی حرفی	✽
177	جاوید حقانی	ڈرامہ (اکڑ بکڑ)	✽

”شیرازہ“ نے ہر شمارے کی چھاپے چاٹرن ویلے اساہڑی ایہہ کوشش ہونی اے جے اسیں چنگی تہ معیاری تخلیقاں کی ٹساں نے باندے ہنی اچھاں۔ پہاڑی زبان نے جیہڑے لکھاری اسماں کی اپنیاں لکھتاں پہنچنے ہن؛ اسماں کی انہاں وچوں ہی چنگے تھیں چنگی چون کرنی ہونی اے۔

بہوں چڑھیں پہاڑی زبان وچ تحقیق کاری نے پینڈے پئے ہوئے گھنہ مشق لکھاری تہ اساہڑا اثاثہ ہن ہی؛ ورا سیں نویں لکھن والیاں نی حوصلہ افزائی کی وی ضروری سمجھنے آں تاں جے تحقیق نی روایت بہتر تھیں بہتر انداز وچ اگے بدھنی رہوے۔ اس واسطے نوین لکھن والیاں اگے گزارش اے جے اوہ مقالہ لکھن ویلے تحقیق نے موجودہ اصولاں کی ضرور باندے رکھن؛ ورنہ کئی چنگے مقالے اس گلوں چھاپے چڑھن توں رہ جانے ہن جے اوہ تحقیق نے معیار ور پورے نیہہ اترنے۔ تحقیق نی روایت تاں ہی اگے بدھسی جے اساہڑے نویں لکھن والے بزرگ لکھاریاں نے انہاں تجربات توں راہنمائی حاصل کری اپنے فکر و فن وچ نکھار پیدا کرن نا جتن کرن؛ جہاں وچ زبان ادب تہ کلچر نے حوالے نال سوچ نی ایکتا وی اے تہ فنی پختگی وی۔

پہاڑی شیرازہ نے اس شمارے وچ سست مقالے شامل کیتے گئے ہن؛ جیساں عبدالرشید قریشی نامقالہ ”کرناہ وچ نظام تعلیم: کل؛ آج تہ کل“؛ خوش دیویتی نے افسانہ ”بچواں موسم“؛ ورا تورا خان ہوراں نا تجزیہ؛ شبیر احمد خان شمس ہوراں نامقالہ ”عربی لفظاں دا پہاڑی وچ برتیا“؛ ضلع کپواڑہ نے

حوالے ناعقیل عباسی نامقالہ ”ضلع کپواڑہ داتاریخی تہ ثقافتی پس منظر“، نوجوان قلم کار سلیم شاہ بخاری نا ”شیرازہ پہاڑی افسانہ نمبر: اک تجزیاتی مطالعہ“ تھیں علاوہ دو مقالے فارسی تہ اُردو تھیں پہاڑی وچ ترجمے کر کے شامل کیتے گئے ہن۔ اس طراں اس شمارے وچ پہاڑی زبان وادب نی تحقیق نے حوالے نال اچھا خاصا مواد موجود اے۔ اس تھیں علاوہ حسب روایت افسانے، نعتاں، غزلاں، نظماں، گیت، سی حرفی، قطعے تہ سید جاوید حقانی نا تحریر کردہ ڈرامہ ”اکڑ بکڑ“ وی شامل ہن۔

بہر حال اسا ہڑے لکھاریاں نیاں سانجھیاں کوششاں تہ ادارے نال ہتھ بٹائی نال ایہہ شمارہ ٹساں نی نذر کر رہے آں۔ اسا ہڑی ایہہ پیش کش ٹساں کی کبھی لگی، اس بارے وچ اساں کی اپنی رائے تھیں ضرور نواز یو۔ ٹساں نی رائے نی اڈیک رہسی۔

عبدالواحد منہاس

سرینگر

۲۳ نومبر ۲۰۲۳ء

کرناہ پنج نظام تعلیم کل، آج، تہ کل

خالق کائنات سُن اپنی تمام تخلیقات کو پورے نظم و ضبط ہو تو اعد قدرت دے مطابق مکمل کیتا دا ہے۔ انسان کو اس وسیع و عریض کائنات دی حیران کن تخلیقی صلاحیت ہو کر شہ سازی کو سمجھنا ہو اور جاننا واسطے حیوان ناطق بنایا تانجے انسان اپنی قوت گویائی ہو ر فکر و احساس دی صلاحیت کو استعمال کر کے اللہ تعالیٰ دی کاریگری نہیں آ گاہ ہو سکے۔ اللہ تعالیٰ دا فرمان ہے کہ ”انسان ماہرے علم دا احاطہ نیہہ کر سکدا مگر جتنا اللہ کو منظور ہووے۔“

علم ہک ایسا سمندر ہے جس دی کوئی حد مقرر نیہہ۔ تعلیم انسان واسطے علم دیاں حداں مقرر کر دی ہے جس واسطے بصیرت، عقل ہو ر سو جھ بوجھ دی قوت انسان کو عطا کیتے گئی دی ہے تانجے اوہ اپنے اندرون ہو ر بیرون کو سمجھ سکے۔ چھہ ہو ر بُرے دے فرق نیک و بد دی تمیز تہ نفع ہو ر نقصان دے اندیشے کو سمجھ دیاں ہوئیاں اپنی زندگی کو زیادہ مفید تہ با معنی بناوے۔ ابھی تعلیم دا مقصد ہے۔

حیوان ناطق دے نال نال انسان سماجی حیوان وی ہے۔ انسان اپنے سماج دا کار ساز ہے۔ سماجی زندگی دے بغیر انسان دی بسراوقات ناممکن تہ حیوان ناطق دی صفات ر اینگان ہو گیندیاں ہین۔ انسان اپنے سماج دی خود ہی تعمیر کردا ہے۔ لہذا روز ازل تھیں ہی انسان دی کوشش رہی دی ہے کہ ہک بہتر تھیں بہتر سماج دی تشکیل عمل پنج آندی جُلے تانجے سماج دا ہر فرد ہک منظم آرام دہ ہو ر پُر سکون زندگی گزار سکے۔ لہذا تعلیم دے بغیر کسی بہتر سماج دا تصور ممکن نیہہ۔ تعلیم ہی اوہ ذریعہ ہے جیہڑا انسانی زہن و فکر دی تربیت کردا ہے۔

محل وقوع: 1947ء تھیں پہلاں تحصیل کرناہ ضلع مظفر آبادی ہک بڑی تحصیل منے گیندی
 آسی۔ ایہہ تحصیل ترے بڑے خطیاں تے مشتمل آسی، یعنی وادی لپہہ تہ وادی تہ وادی کرناہ۔
 پہناویں جے وادی نیلم تہ وادی لپہہ تحصیل کرناہ دے سے آسے مگر اُس دور بچ وی وادی کرناہ مر
 کر کز می حیثیت حاصل آسی۔ کیا نلکہ کرناہ اُس وقت دے ضلع مظفر آباد دے ڈسٹرکٹ ہیڈ کوارٹر
 دے نیڑے پیندی آسی تہ وادی نیلم تہ وادی لپہہ نال تجارتی سرگرمیاں بحال رکھے واسطے کرناہ
 وادی دے ٹیٹوال گراں بچ ہک بڑی تجارتی منڈی قائم آسی۔ تحصیل ہیڈ کوارٹر تہ خزانہ عامرہ دے
 دفاتر وی اتھی قائم آسے۔

دینی تعلیمی رجحان: موجودہ کرناہ دے خطے دے چیدہ چیدہ گراں بچ چند ہک پرائمری تہ
 قصبہ ٹیٹوال بچ ہک ڈل اسکول قائم آسا جدکہ دسویں یا میٹرک دی تعلیم واسطے ضلع مظفر آباد گینا
 پیندا آسا۔ سرکاری سطح تہ راج تعلیمی رجحان تہ نظام دافقدان آسا۔ ہک لحاظ نال تعلیم نہ ہوئے دے
 برابر آسی۔ البتہ دینی تعلیمی مکتب یا مدرسے روایتی انداز بچ ہر مسجد نال منسلک ہوندے آسے۔
 انہاں کو صبا ئی درسگاہواں آکھدے آسے جتھا ملحقہ مسجداں دے امام گراں دیاں بچیاں (لڑکے
 لڑکیاں) کو درس قرآن دے نال نال فارسی دیاں مختصر کتاباں کریم، نام حق، شیخ عطار تہ پہاڑی
 زبان بچ لکھی دیاں کتاباں نورنامہ، پکی روٹی تہ روشن دل وغیرہ دی تعلیم دیندے آسے۔ جس دی
 غرض و غایت طالب علماں کو دینی تعلیم تھیں روشناس کرالنا ہوندا آسا۔ مسجداں دیاں درسگاہواں
 تھیں فارغ ہون والے طالب علم مزید تعلیم مثلاً حفظ قرآن، ترجمہ قرآن تہ فقہہ دی تعلیم واسطے ضلع
 ہزارہ تہ لاہور دارُ رخ کردے آسے جتھواوہ مولوی فاضل تہ عالم فاضل دی سنداں کہن کا مختلف
 درسگاہواں بچ مدرس تعینات ہوندے آسے۔

سرکاری نظام تعلیم: جتھا تکر سرکاری تعلیم داتعلق آسا۔ علاقہ کرناہ بچ چند چھے گزارے
 والے خانداناں دے لوک تیسری جماعت تھیں پنجویں جماعت تکر تعلیم حاصل کر سکے۔ وقت دے
 لحاظ نال پنجویں اٹھویں پاس وی قابل قبول تعلیمی ڈگری منے گیندی آسی جدکہ میٹرک تک پہنچنا تہ
 پاس کرنا ہک کٹھن مرحلہ تصور کینا گیندا آسا۔ تعلیم دی وقعت یا قدر و منزلت اس قدر آسی کہ سن

1947ء دے کول کال بچ اکثر استاد ہور پٹواری پنہویں ہور اٹھویں پاس ہی نظر بندے آسے۔ کئی محکمے ایچے وی آسے جتھا ان پڑھ لوکاں کو وی مصروف ملازمت رکھیا گیندا آسا۔ بعد بچ اوہ اپنا ناں لکھناں سکھدے آسے تانجے اوہ بوقت ضرورت اپنا دستخط کر سکے۔ کرناہ تحصیل دیاں قابل فخر ہستیاں ترے ہین جنہاں 1947ء تھیں قبل مظفر آباد ہائی سکول تھیں میٹرک پاس کیتی اوہ آسے سابق ایم ایل اے خواجہ محمد یونس صاحب مرحوم۔ ماسٹر سرفراز میر صاحب مرحوم تہ ماسٹر عبدالحمید صاحب ملد یال مرحوم۔

ماہری علمیت دے مطابق جیہڑا تعلیمی نظام سرکاری سطح تے 1947ء دے پہلے ہور اُسدے 20 یا 30 سال بعد تک رائج رہیا اُس کو ہک کامیاب تعلیمی نظام آکھیا جُل سکدا ہے۔ کیانکہ اس تعلیمی نظام دیاں تعلیمی پالیسیاں مرتب کرنے والے ماہرین تعلیم بچیاں دی ذہنی وسعت، ماحول ہور سماج دی بہتر تعمیر کو مد نظر رکھ کا اپنا نقطہ نظر بطور تعلیمی پالیسی لاگو کرنا دی سفارش کردے آسے۔ غیر ضروری تعلیمی نصاب اگر چہ اُس وقت وی مختلف کتاباں بچ شامل کیتے گیندا آسا مگر وقت دی تقسیم دے مطابق کتاباں دی ضخامت تھیں پرہیز کر کا اسکولی بچیاں دے موہنڈیاں تہ یا کنڈی تے اتنا پنہاں یا بوجھ لدنا دی کوشش نہہ کیتی گئی۔ اج دانر سری بچ گیناں والا بچہ سرکار دیاں غیر مناسب تعلیمی پالیسیاں دی بدولت کتاباں ہور ہوم ورک دیاں کا پیاں اپنے بیگ بچ پھر کا جس وقت سکول دار جلد ا ہے تہ بجائے قدم اگا نکلتا دے اُس دے پیر زمین بچ تہس گیندے ہین۔ اس کو اپنی جان سمہانی مشکل ہو گیندی ہے۔

گذشتہ نظام تعلیم کو اس واسطے وی کامیاب نظام تعلیم آکھ سکدے ہاں کہ اُس وقت دے تعلیمی نصاب تے اخلاقی تعلیم دی گہری چھاپ نظری ایندی ہے۔ فارسی تہ عربی زبانوں کو بطور مضمون نصاب بچ شامل کر کا ماہرین تعلیم سُن نہ صرف زبان دانی کو فروغ دتا بلکہ طلباء تہ طالبات کو اخلاقی بلندیاں عطا کیتے گیاں۔ فارسی تہ عربی زبان دے اوہ اقتباسات جیہڑے نصاب دا حصہ آسے اوہ واعظ و نصیحت تھیں پھر پورا آسے۔ سبق آموز ہونے دے نال نال انسانی کردار دی تعمیر بچ اہم رول ادا کردے آسے۔

مادری زبان بچہ تعلیم: چند دن پہلے مادری زبان دے حوالے نال پورے ملک بچہ لا تعداد سیمینار منعقد کیے گئے جس بچہ اعلیٰ تعلیمی اداریاں دے سکالراں، دانشوراں تہ ماہرین تعلیم سُن موضوع دے حوالے نال مدلل تقریریاں کیتیاں ہور مادری زبان بچہ تعلیمی تربیت و ترویج دی مکمل حمایت کیتی۔ موجودہ دور دے نظام تعلیم دیاں سکیمیاں، پالیسیاں تہ سفارشاں مرتب کرنا والے ماہرین دے نظریے بچہ ایہہ ہک ایسی نویں گل ہے جس دی طرف شائد آج تک کسے دا تہیان میہہ گیا۔ مگر انہاں کو ایہہ پتہ میہہ کہ گذشتہ تعلیمی نظام دا ہک اہم پہلو رہیا دا ہے ہور اکثر قدیم (بعید و قریب) دے تعلیمی دور بچہ درس و تدریس دا عمل مادری زبان بچہ ہی جاری رہیا دا ہے جس دے خاطر خواہ نتیجے برآمد ہوئے۔ مدھیہ پردیش بچہ منعقدہ ہکی ”مادری زبان دی افادیت“ دے حوالے نال سیمینار بچہ ہکی سکالریاں ماہر نصابیات سُن تقریر کردیاں ہونیاں آکھیا کہ ملک دیاں تمام بڑی بڑی شخصی صیات جہاں بچہ اے پی جے عبدالکلام وی شامل ہین سُن بارہویں جماعت تک اپنی اپنی علاقائی مادری زبان بچہ تعلیم حاصل کرکا بلند مقام پار تے حاصل کیتے۔

ماہر تعلیم سُن ایہہ وی آکھیا کہ مادری زبان کو فوقیت نہ دے کا انسان دوئیاں بیرون ملک دیاں زباناں دی غلامی دا طوق اپنے گل بچہ باہر کھنڈا دا ہے۔ انہاں آکھیا کہ آساں تے ہک بھوت سوار ہے کہ انگریزی زبان بولنے ہور پڑھنے والے لوکاں کو ہی بلند مرتبہ ہور ترقی پسند تصور کیتا گیندا ہے جد کہ باقی طبقے کو پس ماندہ تے کچھڑیا دا شمار کیتا گیندا ہے۔ انہاں مثال دتی کہ اسیں انگریزی زبان کو اس قدر فوقیت دے رہتے ہاں کہ جیسے ہی آسدا بچہ بول چال دے مرحلے بچہ چھچھدا ہے اسیں آسدا دیاں کنناں بچہ انگریزی دے الفاظ تہ جملے ڈولنے شروع کردے ہاں۔ اسیں ایہہ وی چہیندے ہاں کہ اگر بچہ اپنی مادری زبان بچہ گل نہ کرے تہ کوئی مسئلہ میہہ۔ قدم قدم تے اسیں اپنی مادری زبان دے بدلے بچہ انگریزی دے الفاظ بولنا تے زور دیندے ہاں۔ کوشش ہوندی ہے کہ آسدا بچہ فر فر انگریزی بولے۔ ماہر تعلیم سُن ایہہ وی آکھیا کہ انگریزی سکھالے واسطے اسیں اس قدر شدید ذہنی (انگریزی) دباؤ دا شکار ہوندے ہاں کہ اسیں بچے کو کچھھی خاصی جسمانی سزا دینا تھیں وی گریز نہ کردے۔ کیا تہساں کدے کسی انگریز کو کوئی دوی زبان سکھناں واسطے اپنے بچیاں تے دباؤ سٹھ دیاں یا مار دیاں دکھیا؟ ہرگز میہہ۔

ذہنی دلچسپی سے نصاب: گذشتہ قبل 80-1970ء دیاں دہائیاں دے تعلیمی نصاب کو طلباء واسطے اگرچہ سہل بنایا دا آسا فروی اس پاسے کوئی تہنیاں نیہہ دتا گیا تعلیمی ڈگری کاروزگار نال جوڑنا واسطے طلباء دے ذہن کو پھلور یا نیہہ گیا کہ آیا طلباء کیہڑے طرز نصاب کو اپنی آئندہ دلچسپی دا مرکز بنا رہے ہین۔ مچ سارے مضامین تھوپے گئے جیہڑے غیر ضروری تہ عدم دلچسپی داشکار رہے تاریخ دے مضامین دے حوالے نال گل کردیاں ہوئیاں سیمینار بچ ہی ماہر تعلیم سن ایہہ وی آکھیا کہ میں اپنے زمانہ تعلیم دے دوران الجبر دے فارمولے از بر کرکا اپنے تعلیمی ادارے بچ منیا دا قابل ترین طالب علم آساں۔ تاریخ دے مضمون بچ امریکہ، کنیڈا، روس ہور دوئیاں ملکاں دے تمام صدور تہ وزراء اعظم دے ناں (نام) تہ آندی تاریخ پیدائش ہور انہاں داپس منظر مکمل یاد رکھتا رہیاں۔ مگر جس ویلے میں باروزگار ہوکا مختلف عہدیاں دی ذمہ داری نبھا کا سبکدوش ہوئیاں، آج ملکو سمجھا ایندا ہے کہ نہ تہ ملکو الجبر دے فارمولے ہور نہ ہی مختلف ملکاں دے صدور دے ناں دا کوئی فائدہ ملیا۔ میں باہر دے ملکاں دی واقفیت رکھدیاں ہوئیاں اپنے ملک دی اعلیٰ شخصیات دی تاریخ تھیں نابالذ تہ بے مہرہ رہیاں۔ بجائے اسدے غیر ضروری موضوعات کو خد ف کرکا کسے ہی لائین تے ماہری راہنمائی کیپتے گیندی تاں ماہری زندگی دا بیشتر وقت برباد نہ ہوندا۔ وقت دی قدر و قیمت دے پیش نظر طلباء کو انہاں دے دلچسپ موضوعات تے اگر توجہ مبذول کیتی جئے تاں طلباء کو روزگار و معیشت دی پریشانی داسا مان کدے وی نہ کرنا پسی۔

کرناہ بچ تعلیمی سہولیات: کرناہ دا علاقہ 1947ء تھیں پہلیاں تعلیمی سہولیات تھیں محروم رہیا، مرحوم نذیر احمد مسعودی دیاں کاوشاں نال 1952ء بچ کرناہ بچ کنڈی دے مقام تے شیر کشمیر ہائی سکول دا قیام عمل بچ آیا۔ مسعودی صاحب مرحوم سن اپنی تمام تر توجہ پورے علاقہ کرناہ بچ تعلیم کو عام کرنا بچ مبذول کیتی۔ مقامی معززین دی مدد نال لوکاں اپنے بچیاں کو سکول جو لنا واسطے تیار کیتا۔ قابل تھیں قابل استادان کو ہائی سکول بچ تعینات کیتا گیا۔ انہاں بچ مقامی ڈل تہ میٹرک پاس چند استادان دے علاوہ غیر مقامی گریجویٹ تہ پوسٹ گریجویٹ پنڈت برادری دے اُستادہ شامل رہے۔ ہائی سکول دے نظم و نسق کو بہتر تھیں بہتر چلائے واسطے غیر

مقامی ٹرینڈ پوسٹ گریجویٹ ہور ماہر تعلیم ہیڈ ماسٹر تعینات ہونے سے پہلے جہاں سُن انتہائی ایمانداری، جانفشانی، لگن اور سخت محنت نال کم کیتا وی ہور اُستاداں کو لو کم رکھدا وی۔

کرناہ دا تعلیمی سفر: کرناہ دے اندر نواں نواں تعلیمی رُججان آسا لہذا عام لوکاں دے اندر تعلیمی حصولیابی دیاں کوششاں ٹھاٹھاں مارن لگیاں۔ دکھدے دکھدے پہلے ہی دو ترے سالان دے اندر طلباء دی تعداد سیکڑیاں تہ پچ گئی۔ وادی کشمیر دے مختلف علاقیاں تھیں تبدیل ہوکا کرناہ ہائی سکول فوج ڈیوٹی دینے والے مسلم تہ غیر مسلم اُستاد نہ صرف اپنے اپنے مضامین فوج ماہر ہوندے آسے بلکہ تقریر و تحریر فوج وی اپنا ثانی نہ رکھدے آسے۔ اگرچہ فزیکل ایجوکیشن دا محکمہ وجود فوج نہ آیا دا آسا فروی طلباء کو بہترین سکاؤٹ، بہترین کھلاڑی ہور بہترین اٹھلیٹ بنائے فوج انہاں اُستاداں دا اہم رول رہیا دا ہے۔ ایہہ اُستاد قوم دے صحیح راہنما تہ راہبر آسے جہاں دیاں تختیاں تہ تختیاں رنگ (والدین) طلباء تہ اُستاداں دا آپسی تال میل ہور ربط و ضبط شان کریکی بن کا علاقہ کرناہ فوج ہک انقلاب برپا کر گیا۔

اُستاد شاگرد ہور والدین قواعد و ضوابط دی رسی فوج بدھے گئے۔ ہر سبہ فریق کو اپنی اپنی ذمہ داریاں دا احساس شدت نال جاگ گیا۔ اُستاد ہور والدین دوہاں بلاں دی توجہ اپنے طلباء دے بہترین کردار دی تعمیر تہ مبذول و مرکوز ہوگئی۔ والدیناں دی اکثریت ان پڑھ تہ افلاس زدہ آسی مگر انہاں دینی فریضہ سمجھ کا اُستاداں نال ہر ممکن تعاون کیتا۔ تہذیب و تہذیب تہ اخلاقی احساس ذمہ داری دے دائرے کو اُستاداں سُن اتنا وسیع کیتا دا آسا کہ کسی وی شاگرد کو اُستاد نال ہمکلام ہونا واسطے کئی وار سوچنا پیندا آسا۔ اُستاداں سُن وی اپنے ہور شاگرداں دے درمیان ادبی فاصلے کو اپنے مناسب رُعب و بد بے تہ سنجیدگی نال برقرار رکھیا دا آسا۔ اُستاد دے مثالی کردار، شفقت و مہربانی، قواعد و ضوابط دی پاسداری تہ اعلیٰ اصولاں تہ بلند اخلاق سُن طلباء دیاں ذہناں کو اس قدر متاثر کیتا دا آسا۔ کہ اُستاد ہور شاگرد دے درمیان اصولاں تہ مبنی رشتے قائم آسے جہاں فوج کدے دراڑ پینا دی گنجائش نہ آسی۔ نہ اتنی دُوریاں پیدا ہونا دا ڈر آسا تہ نہ نزدیکیاں کو مقررہ حدود تھی اگا بدھن دتا۔

اخلاقی درس و تدریس: اُستاد سمجھدے آسے کہ درس و تدریس دا عمل کارگرتاں ہوسی جدوں طالب علم دی شخصیت کو بلند اخلاق، پچھے ہو ربرے، نیک بد، حرام و حلال تہ عزت و احترام دیاں اصولاں تھیں روشناس کیتا کیسی۔ ایہی اوہ تمام صفات و عادات ہن جیہڑیاں نہ صرف کلاس روم بلکہ سکول ہو سکول دے باہروی ہر دو فریقین واسطے مددگار ثابت ہوندیاں آسیاں۔ گناہ و ثواب، دوئیاں، انساناں دی مدد اوکھے ویلے کم اینا، والدیناں کو روزہ مرہ دی مارنگ آسبلی بچ اُستاد طلباء کو ذہن نشین کرا دے آسے۔ ضابطہ شکنی ہو مقرر شدہ اصولاں دی خلاف ورزی دے مرکب طلباء کو سخت تھیں سخت تنبیہ کیتی گیندی آسی بلکہ جسمانی سزا تک وی ملدی آسی۔ والدین ہو، طلباء سمجھدے آسے کہ اُستاد کو ایسا کرنا دا پورا پورا حق حاصل ہے ہو ایہہ حق اُستاداں کو والدین دی طرفوں کھلے ذہن تہ گھلے دل نال دتا گیا دا آسا جس دا اُستاداں سُن ہمیشہ طلباء دی بلند اخلاقی کردار دی تعمیر واسطے استعمال کیتا نہ کہ تعلیمی استحصال واسطے کیتا۔ اُستاد اگر سمجھدے آسے کہ طالب علم نال کسے موقعے تہ قدرے زیادتی ہوگی دی ہے تہ اوہ ازراہ کرم و مہربانی اس طالب علم کو ادارے دے اندر بلاکا اس دے سرتے شفقت نال تہ فیر کا اُس کو اسطراں لاڈ و پیار نال پیش ایندے آسے کہ طالب علم شرمندہ ہو گیندا آسا تہ اُستاد دی قدر و منزلت اُس دیاں نظراں بچ بد گیندی آسی تہ اُستاد دی شخصیت تہ اُس دے مثالی کردار دا پیرم یا پیرم وسہ طالب علم دے ذہن و دل بچ ہمیشہ واسطے قائم رہ گیندا آسا۔ اسی واسطے آج وی بڑھاپے ہو ر ضیفی دے نا قابل قبول دور بچ وی اگر کسی ادھیڑ عمر شاگرد اپنے کسی ضعیف العمر اُستاد نال ملاقات یا آمنا سامنا ہوسی تہ اوہ شاگرد یا طالب علم بصد مسرت و حیا اپنے اُستاد نال ہمکلام ہوندا ہے تہ اُستاد وی اپنے شاگرد تہ شفقت ہو ر پیار و محبت دی بارش کر چھوڑا ہے۔ ایہی اصل تعلیم دا مقصد ہے کہ بچی شاگرد دی زندگی اُس دی اپنی ذات دے علاوہ باقی سماج واسطے وی باعث مسرت و طمینان بخش ہوندی ہے۔ ایہہ سارا سہرا اُستاد دے سر گیندا ہے جس سُن اپنے شاگرد دی بہترین تربیت بچ کوئی کسر باقی نیہہ چھوڑی۔

اُستاد داکر دار: کسمپرسی دے اُس دور بچ میں ایسے اُستادوی دیکھے جیہڑے مقامی لوکاں دی پسماندگی ہووے غرابت کو مد نظر رکھ کر لوکاں دے میلے کھیلے، گندے ہووے گنجیاں بچیاں (شاگرداں) دی صفائی سٹھرائی والے پاسے بڑا تہیان دیندے آسے۔ سرکار دی طرفوں اس طراں دیاں کوئی سہولتاں میسر نہ آسیاں مگر اُستاد اپنی معمولی ماہور اتخواہ جیہڑی سیکٹریاں بچ کدے نیہے ہوئی، بچو کسی حد تک رقم خرچ کر کا صابن، تیل، ہور کنگھاشیشہ اسکول بچ مہیا رکھدے آسے۔ اسکول بچ اینا والے میلے کھیلے جیہڑے چھوٹے طالب علماں کو نہر کنارے کھڑا کر کا انہاں کو نُوہال تہوال کا بالاں بچ تیل لاکا کنگھا کر کا کلاس بچ داخل کردے آسے۔ اللہ اللہ! ایسی لگن، ایسی سماجی ذمہ داری، ایسا انسانی جذبہ، اتنا رحم، اتنی مہربانی، اتنا پیار و محبت نچھاوے کرنا والے اُستاد ہی فخر قوم اکھالنا دے مستحق ہو سکدے ہین۔ واقعی اوہی اُستاد معماران قوم آسے جنہاں سُن اپنے آپ کو قوم دی تعمیر واسطے وقف کیتا دا آسا۔

انہاں اُستاداں دا ہک ہووے قابل رشک کارنامہ ایہہ آسا کہ کسی سرکاری حکمنامے تھیں ہٹ کا اوہ شام چڑکیاں توڑیں تہ فر صبح دے ویلے سکول دے ملعہ گراں دا ہک چکر ضرور لاندے آسے۔ اوہ ہر اُس صاحب خانہ دے کُہر پُچھدے آسے جنہاں دے بچے سکول گینا تھیں قاصر آسے۔ ہر شخص کو تعلیمی افادیت تھیں واقف تہ قابل کر کا ذہنی طور تے تیار کر کے سکولاں بچ بچیاں دے رول بچ خاطر خواہ تہ تسلی بخش اضافہ کیتا۔ اس کو قوم دی خدمت دالا مثال جذبہ آکھ سکدے ہاں کہ اپنے ذاتی مصروفیات کو بالائے طاق رکھ کا اپنے قیمتی وقت کو دی قوم دیاں نسلاں دے ناں کیتا۔

تعلیمی نظام: جتھا تک کرناہ دے اندر دے گذشتہ تعلیمی نظام دا تعلق ہے 1947ء دے بعد دیاں تقریباً چار دہائیاں تک ہک موثر و منظم تعلیمی نظام موجود آسا۔ رائج درسی مضامین بچ انگریزی، حساب، تاریخ، جغرافیہ، اُردو، عربی تہ فارسی شامل آسے۔ سائنس ہک مکمل مضمون دے طور تے کرناہ دے سکولاں بچ بڑی دیر دے بعد شامل کیتی گئی۔ انگریزی زبان کو چھبویں جماعت تھیں متعارف کرا لیا گیندا آسا۔ نہ تہ انگریزی واسطے ہووے نہ ہی باقی مضامین واسطے کوئی پیشل اُستاد

تعیینات کیے گیندا آسا۔ ہر اُستاد ہک جنرل لائین اُستاد ہوندا آسا۔ ہر اُستاد تمام مضامین کو پڑھالے ہو سکھالے دا بہترین تجربہ رکھدا آسا۔ کدے وی اُستاداں دی قلت دی کوئی شکایت سرکار کو نہ پُچدی آسی۔ ادارے دا سربراہ ہیڈ ماسٹر آل راؤ نڈریا ہرن مولا ہوندا آسا۔ اصول و ضوابط و قواعد دے مکمل پابند ہوندے آسے۔ جتنا شاگرد اپنے اُستاداں تھیں ڈردے چنگتے آسے اتنا ہی اپستا دا اپنے ہیڈ ماسٹر دے سامے ڈر چچک محسوس کردے آسے۔

درسی کتب تہ نصاب: طلباء دی بساط تہ ذہنی گنجائش کو مدنظر رکھ کا ماہرین تعلیم درسی نصاب دا تعین کردے آسے۔ نصاب دے مطابق درسی کتاباں دا حجم مختصر ہوندا آسا۔ ہر درسی کتاب واسطے ہک کاپی ہوندی آسی ہو ر اس طراں کتاباں ہو ر کاپیاں دا وزن کل ملا کا دو تھیں ترے کلو ہوندا آسا جس کو ہک بچہ ایلاڑکا بڑی آسانی نال اپنے موہنڈیاں تے تھم گیندا آسا۔ غربت دی وجہ نال کئی سکولی لڑکیاں کو مکمل کتاباں وی میسر نہ ہوندیاں آسیاں۔ کلاس بچ بلیک بورڈ دا استعمال اہم ہو ر لازمی ہوندا آسا۔ اُستاد درسی کتاب کو ہتھ بچ کھن کاروزمرہ دے اسباق خود پڑھ کا بچیاں کو سیندا آسا تہ نالی جنہڑے اہم نکات یا الفاظ جنہڑے بچے واسطے مشکل ہوندے آسے کو خوبصورتی نال بلیک بورڈ تے لکھ کا بچیاں کو ذہن نشین کرال کا ہدایت دیندا آسا کہ ایہہ پوائنٹ اپنی کاپی بچ نوٹ کر کہنو۔

دوئے دن گذشتہ کو نوں سبق نال پیوستہ کیے ہو ر بچے کو ذہنی طور تے پڑھائی دار راغب کیے واسطے غیر ضروری تمہید تھیں پرہیز کردیاں چکھلے کل دے سبق نال وابستہ چیدہ تہ مختصر سوال اعادے دے طور تے چکھے گیندے آسے جس دا مقصد زیر مطالعہ موضوع دا ربط نہ ٹرے ہو ر اس دی تحریری ترتیب بچ فرق نہ آوے۔ اس طریقہ تعلیم دے دو مقاصد آسے۔ ہک ایہہ کہ گذشتہ ہو ر اج دے اُسی ہی موضوع دی ترتیب ہو ر سلسلہ منقطع نہ ہووے۔ دُوا مقصد ایہہ کہ گذشتہ روز پڑھالے گئے دے سبق دا کتنا فیصد بچے دے ذہن سُن قبول کیتا۔ اس تھیں ایہہ وی واضح ہو گیندا آسا کہ کیہڑا بچ کتنا ہوشیار ہو ر کیہڑا کمزور ہے۔ کئی واری بچے دی توجہ ہو ر یاداشت دی پرکھ واسطے بچے کو بلیک بورڈ تک بلایا گیندا آسا ہو ر چاک اُس دے ہتھ بچ دے کا کچھ نہ کچھ لکھالیا گیندا آسا

جس دی وجہ بچہ نڈر ہو رہے خوف ہوندا آسا ہو ر اُس دی انفرادی قوت گویائی تہ سماعت دی نشونما ہوندی آسی۔ ساریاں ہم جماعت طلباء دے درمیاں ذہنی پستی یا نااہلی دی شرم و حیا و احساس مک گیندا آسا تہ ہر بچہ کوشش کردا آسا کہ اُسکو اُستاد ارتہیان دینا چاہیدا ہے کیا نکہ کسے دی ویلے اُستاد نمبر لگ سکدا ہے ہو ر اُستاد اُسکو اُٹھال کے سوال پچھے یا بلیک بورڈ تے کوئی درس دے متعلق لکھالے تہ اُسکو ساریاں سنگیاں دے سامنے شرمندہ نہ ہونا پوے۔ اس دانتیجہ ایہہ نکلد آسا کہ بچہ زیادہ تر وقت اپنی پڑھائی والے پاسے لیندا آسا۔

نصاب دے لحاظ نال درسی کتاباں کو پڑھالے واسطے کوئی حد مقرر نہ آسی۔ البتہ بچے دی کارکردگی کو آزماے واسطے سہ ماہی ششماہی ہو رسالانا امتحانات منعقد کیتے گیندے آسے۔ اس دوران ہر درسی کتاب واسطے ہک کاپی ہوندی آسی جس بچہ اہم ہو ر ضروری سوالات دے جوابات لکھے گیندے آسے۔ جیہڑے مقررہ دن ہو ر تاریخ کو چیک کیتے گیندے آسے۔ متعلقہ اُستاد پہلے خود تحریری کم چیک کر کے اپنا دستخط ثبت کردے آسے فر تمام کاپیاں سپر چیک واسطے ہیڈ ماسٹر دے پیش کیتے گیندیاں آسیاں۔ ہیڈ ماسٹر باریک بینی نال سارے کم کو چیک کرکا اُستاد متعلقہ تہ طالب علماں دی غلطیاں دی نشاندی واسطے چند پونٹ اپنے کول نوٹ کرکا کلاس بچ پینچ کا اس طریقے نال طلباء تے اُستاداں کو بھیدے آسے کہ کوئی وی فریق احساس شرمندگی داشکار نہ ہوندا آسا بلکہ آئندہ واسطے انتہائی محتاط ہو گیندے آسے۔

مشق نویسی: ابتدائی کلاساں بچ مشق نویسی یعنی تختی لکھناں دارواج عام آسا۔ راقم سُن خود اٹھویں جماعت تک تختی بقاعدگی نال لکھی دی ہے۔ تختی ہک آسان ذریعہ تحریر آسا۔ اُستاد انتہائی خوش نویس ہوندے آسے۔ زبان دانی بچ املائی تہ گرامر دیاں غلطیاں تھیں پاک ہوندے آسے۔ اپنے ہتھاں نال مخصوص نری دی قلم نال تختی تے الفاظ یا حروف لکھ کے بچے کو لکھناں واسطے دیندے آسے تہ نالی ایہہ ہدایت وی دیندے آسے کہ جس طراں اُنہاں لکھیا اسی طراں لکھ کا آنو۔ مشق یا تختی لکھی دی ایہہ سہولت آسی کہ ”خران بالانشین“ والی مثال دے تحت بچیاں دے والدین کاپیاں خریدنا تھیں بچ گیندے آسے۔ ایہہ سہولت وی آسی کہ تختی بار بار لکھی

جُل سکدی آسی۔ اس طراں بچے کو تحریری طور تہ مصروف عمل رکھیا گیندا آسا۔ ہر روز سکول بچ کمر و تختی لکھ کا آنی پیندی آسی تہ سکول بچ اُستاد ہر بچے دی تختی کو چیک کردے آسے۔ تختی نہ لکھنا یا نہ آنا دے بدلے بچیاں کو ہلکی جسمانی سزا ملدی آسی یا فرکن پکڑا لے گیندے آسے۔ تختی لکھنا دا ہک بڑا فائدہ ایہہ آسا کہ طلباء دی بار بار لکھائی خوش نویسی بچ بدل گیندی آسی۔ موجودہ دور دے اعلیٰ تعلیم یافتہ افراد دی لکھائی ہور زباندانی بچ املائی ہور گرا نمدی غلطیاں دے علاوہ تلفظ بچ کافی کمزوری دکھنا کو ملدی ہے۔

اُستاد دا تدریسی معیار: اُستاداں دے تعلیمی معیار دا ایہہ عالم آسا کہ اُنہاں سُن طلباء کو اپنے طور تے اپنی سہولت واسطے مختلف درسی کتاباں دے گائیڈ یا خلاصے رکھنا منع کر چھوڑے دے آسے۔ خلاصے گائیڈ تھیں مدد کہننا اُستاد دی توہین ہور نالائقی کو ظاہر کردا آسا۔ لہذا اُستاد ہر ویلے ہر مضمون بچ طلباء دی کمزوری کو دُر کرنا واسطے تیار رہندا آسا۔ اُستاد اپنی پوری تیاری نال کلاس بچ داخل ہوندا آسا۔ اس تھیں علاوہ اُستاد اگر کسے مقام تہ درسی کمزوری یا لالعی دانشکار ہوندا آسا وہ کدے وی دوئیاں اُستاداں دی مدد کہندے بچ چھجک یا شرم محسوس نہ کردا آسا۔

موجودہ ہوم ورک دا جتھا تکر سوال ہے، گذشتہ تعلیمی نظام صرف اتنی اجازت دیندا آسا کہ اُستاد دے ذریعے کلاس روم بچ سکھالے گئے دے سوالات و موضوعات کو کاپی بچ درج کیتے گیندا آسا۔ اس دے علاوہ اگر کوئی مزید سوال حل کرنا واسطے بچے کو ذمہ داری سوچی گیندی آسی اوہ پہلیاں اختصار نال بچے کو سمجھایا گیندا آسا۔ تانجے بچہ آسانی نال اُس کو اپنے ذہنی قابلیت نال حل کرے۔ کاپیاں چیک کردیاں ویلے اُستاد اس گل دا پورا تہیان رکھدا آسا کہ آیا جیڑا تدریسی کم اُس بچے کو سکھالیا ہور پڑھا لیا اوہ بچے سُن صحیح انداز بچ کر کا آندا ہے یا ایہہ۔ کاپیاں بچ اُستاد بچے دے کیتے دے کم بچ غلطیاں دی نشاندہی کر کا کلاس بچ فرہک واری اُس کم دا اعادہ کردا آسا۔ غرض ایہہ کہ اُستاد جان دا آسا کہ معاشرے دے افراد انپڑھ ہین ماسوائے چند ہک افراد دے۔ لہذا پڑھالنا ہور لکھالنا تمام تر ذمہ داری اُستاد اپنے موندیاں تے چیندا آسا تہ بچے کسے قسم دا پہنار ہوم ورک دے ناں تے نہ پیندا آسا۔

خوشگوار معاشرے دی تعمیر: اخلاقی تعلیم دے حوالے نال گل کراں تاں گذشتہ تعلیمی ادوار
 بچ اخلاقی تعلیم کو ہمیشہ ترجیح دتے گیندی آسی۔ اخلاقی تعلیم دے بغیر سکولی یا درسی تعلیم بے معنی
 تصور کیے گیندی ہے۔ ڈگریاں دا حصول کسے فرد واحد واسطے مفید یا نفع بخش ہو سکدا ہے مگر عزت
 بخش نیہہ ہو سکدا۔ سماج ہو معاشرے دی بنیاد اخلاقی تعلیم ہی ہے جیہڑی سماج و معاشرے کو
 انسانیت دے تقاضے پورے کر دے ہوئیاں رہنا تہ جینا دی تربیت دیندی ہے۔ اخلاقی تعلیم تھیں
 مراد معاشرے دے افراد نال بہتر برتاؤ کرنا۔ مٹھی زبان دا استعمال کرنا۔ اوکھے ولے دوئیاں
 دے کم ایٹا، ناشائستہ لغوہ زبان دے استعمال تھیں پرہیز کرنا۔ بیمار پرسی کرنا، سلام کرنا بچ پھیل
 کرنا۔ حرام ہو حلال بچ فرق کرنا۔ ددیاں دے حقوق دی پاسداری کرنا۔ لڑائی چھگڑے تھیں
 پرہیز کرنا۔ دوئے دی بڑی گل کو برداشت کرنا، غرض ہر اوہ چھ عمل جس دے کرنا نال زندگی
 خوشگوار تہ خوشحال بن دی ہووے اوہ بلند اخلاق دا حصہ ہوندا ہے۔ اسی برت برتاؤ دی وجہ نال
 سماج بچ عزت ملدی ہے۔ ایہہ اوہ عزت ہوندی ہے جیہڑی کروڑاں تہ عرباں روپے دے کاوی
 خریدی نیہہ چل سکدی۔

اعلیٰ تعلیمی ڈگریاں کسے فرد دی خاندانی یا نسلی عادات تہ خصلتاں بچ تبدیلی نیہہ آن
 سکدیاں تہ نہ ہی سماج بچ حصول عزت دیاں ضامن ہو سکدیاں ہین الا ایہہ کہ اگر انہاں ڈگریاں
 دی وساطت نال کوئی روزگار یا عہدہ (سرکاری) نصیب و ہیکتا تہ اس عہدے دا استعمال معاشرے
 دی فلاح و بہبود واسطے کیتا جئے۔ ہکی ڈگری یافتہ فرد کو سمجھنا چاہیدا ہے کہ سرکار سن عہدہ دے کا اُس
 دے موہنڈیاں تے معاشرے دے لوکاں دے مفاد واسطے جیہڑی ذمہ داری عاید کیتی دی ہے اوہ
 اُس بچ کس حد تک کھرایا پورا اترنا دی کوشش کردا ہے۔ فرگر اپنے فرائض منصبی بچ اوہ کوتاہی نیہہ
 کرداتاں آکھساں کہ اُسدی ڈگری معاشرے واسطے فائدہ مند تہ اُس دی اپنی ذات واسطے
 باعث عزت بن گیندی ہے۔

بلند اخلاقی نشوونما: اخلاقی تعلیم دی نشوونما واسطے گذشتہ تعلیمی نظام بچ بڑی گنجائش رکھی گئی
 دی آسی۔ سکولاں بچ اسکوفروغ دتے واسطے ماہرین تعلیم سن ہک لائحہ عمل مرتب کیتا دا آسا مثلاً

ایہہ کہ سکول بچ سب تھیں پہلیاں دُعائے مجلس دا انعقاد ہوندا آسا جسکو پرنسپر Prayer آکھدے آسے۔ طلباء کو سدھیاں قطاراں بچ کھڑا کرکا حمد و نعت یا دُعائے کلام پڑھا لیا گیندا آسا۔ کالم ختم ہونادے بعد اُستاد آکھدا آسا۔ سائنس پرنسپر Silance prayer تہ تمام طلباء کھڑے کھڑے اپنیاں اکھیاں بند کر خاموش طریقے نال اپنی تہ معاشرے دی بہتری واسطے دُعَا کردے آسے۔ دو منٹ دے اس وقفے دے بعد اُستاد Up (اُپ) آپ دالفظ استعمال کردا آسا تہ تمام طلباء خاموشی کو تروڑکا اکھیاں کھولدے آسے۔ اسدے بعد تمام طلباء کو بیٹھنے دا حکم دتا گیندا آسا۔ فر دافر د اُچند طلباء کو بولے دی دعوت دتے گیندی آسی۔ طلباء مختلف موضوعات تہ مختصراً روشنی باہندے آسے۔ کوئی نظم تہ کوئی کسے درسی کتاب بچ درج غزل سنیدا آسا۔ اس دے بعد بچیاں دیاں تختیاں تہ کپڑیاں تہ ناخن (ٹوہنواں) دی صفائی چیک کیتے گیندی آسی۔ معمولی تنبیہ کرکا بچیاں کو قطاراں بچ اپنی اپنی کلاس بچ روانہ کردے آسے۔ سرعام غلطیاں تہ کم چوری دی تنبیہ دا بچیاں تے بڑا گہرا اثر پیندا آسا تہ بار دگا راوہ مکمل تیاری نال سکول ایندے آسے۔ اسی طراں دی ہک اسمبلی دا انعقاد ہر جمعے والے روز کیتا گیندا آسا جس بچ مختلف موضوعات تہ تقریراں کردنے، حمد و نعت تہ شعراء دیاں غزلاں پڑھدے آسے۔ کوئی لوک کہانی تہ کوئی چٹکلہ یا لطیفہ سنیدا آسا۔ غرض و غایت ایہہ آسی کہ طلباء دی بول چال دا پہلو اُچا گر ہووے۔

ذہنی تہ جسمانی تعلیم: جسمانی نشوونما تہ چاک و چو بند بنینے واسطے وی طلباء واسطے بچھا خاصا وقت میسر کیتا گیندا آسا۔ ویسے تہ عام ہیڈ ماسٹر صاحبان دے دور بچ جنرل ماس ڈرل General mass drill واسطے روزانہ ہک پیریڈ مقرر ہوندا آسا جس بچ تمام لڑکے دوڑکا پریڈ گراؤنڈ بچ چُچدے آسے تہ اپنے اپنے گروپ بچ شامل ہوکا کھل گیندے آسے۔ ہر گروپ دا ہک پریڈ کمانڈر ہوندا آسا جیہڑا طلباء کو سدھیاں قطاراں بچ کھڑا کرکا فزیکل ڈسپلے واسطے تیار رکھدا آسا۔ پریڈ دے احکامات ہندی یا اُردو دے بجائے انگریزی زبان بچ دتے گیندے آسے۔ مثلاً بغیر حرکت دے سدھا کھلا رہن واسطے Attention آرام سے کھلا رہنے واسطے Stand easy قدم تال واسطے دائیں بائیں یا سچے و کھبے پیراں واسطے Right left سچے مڑے واسطے Right turn

کھے مُڑے واسطے Left turn تیز چل واسطے Quick march آستہ چلنا واسطے Slow march وغیرہ جئے احکامات رائج آسے۔ مختلف قسم دیاں جسمانی مشقیاں کو تبدیل کیئے واسطے سیٹی Whistle دا استعمال کیتا گیندا آسا۔ نال ہی بینڈ پارٹی دی طرفوںی ڈرم تے اشارہ مل گیندا آسا۔ General commander دے حکم تے کدے کدے Long march واسطے اسکول دے احاطے تھیں باہر سڑک تے ہک کلومیٹر تک قدم نال قدم ملا کاسارے گروپ بینڈ دی دُھن تہ مارچ کردے آسے۔ انہاں گروپاں پنج اوہی لڑکے شامل ہوندے آسے جنہاں کو وردی میسر ہوندی آسی۔ بینڈ پارٹی پنج دو بڑے ڈرم، دو سائیڈ ڈرم، ہک کھنٹی ہک براس دی بنی دی ترنگاں پیدا کرنے والیاں پلپیاں، ترے بانسری والے، ترے بین باجے والے شامل ہوندے آسے۔ پریڈ دے وقت طلباء کو پریڈ کر دیاں دکھے واسطے کئی مقامی لوک تہ ڈکاندار جمع ہو گیندے آسے۔ یاد رُہوے کہ اُس زمانے پنج فزیکل ایجوکیشن دا محکمہ وجود پنج نہ آیا دا آسا تہ انہاں ذمہ داریاں کو طالب علماں دی زندگی کو چاک وچو بند تہ قواعد و ضوابط دے پس منظر پنج چاک وچو بند اُستاد ہی سمہا لدے آسے۔ اس طراں دی سہولت اگرچہ ہر سکول پنج جگہ نہ ہونے دی وجہ نال میسر نہ آسی تاہم کافی سکولاں پنج ایہہ نظام رائج آسا۔ مختلف قسم دیاں کھیلاں پنج طلباء کھلاڑیاں دی شرکت قابل تعریف رہی دی ہے۔ کرناہ دے طلباء کو ڈی (کبڈی) دے کھیل دے ماہر منے گیندے آسے۔ طلباء دیاں کبڈی دیاں ٹیماں کو عام لوکاں بچوں منتخب کبڈی دیاں ٹیماں نال مقابلے کرا لے گیندے آسے۔ کئی طلباء کو کشتی لڑنے دے فن پنج وی مہارت حاصل کرنا دے موقعے میسر کیئے گئے۔ غرض ایہہ کہ ایہہ سب کچھ وی تعلیم دا حصہ آسا جس دی بدولت طلباء دے تعلیمی شوق پنج ہر وقت اضافہ ہوندا رہیا تہ اس کامیاب تعلیمی نظام کچھ کرناہ دے اُستاداں دی علاقائی لگن، طلباء نال پیار و محبت دیانت داری ہو فرض منصبی دی ذمہ داری شامل حال رہی دی ہے۔

احساس ذمہ داری: موجودہ تعلیمی نظام تھیں ہٹ کا اگر دکھاں تاں گذشتہ تعلیمی نظام اگرچہ سو فیصد کامیاب نہ آسا فروی اسی فیصد طلباء دے معیار زندگی تہ پورا اُتر دا آسا۔ اُستاداں دی لگن، ایمانداری ہو احساس ذمہ داری تہ طلباء دی اُستاداں دے تئیں عزت و احترام تعلیمی نظام دی

کامیابی واضامن آسا۔ وقت دی چوری یازباں ناقابل معافی جرم تصور کیتا گیندا آسا۔ محکمہ تعلیم دے دے اعلیٰ عہدے داران اپنی ڈیوٹی دے دوران اس گل دا پورا اہنہیان رکھدے آسے کہ نہ تہ اُستاد ہور نہ ہی طالب علم کو تعلیمی میدان بچ کوئی رُکاوٹ یا تنگی محسوس ہوے۔ اُستاد اگرچہ اپنی ڈیوٹی دے دوران کدے لا پرواہی نہ کردے آسے فروی اعلیٰ عہدے دار ضلع افسر وغیرہ اپنے اچانک دورے دے دوران اُستاداں دی موجودگی ہور کارکردگی دا بذات خود معائنہ کردے آسے۔ ماہرین تعلیم ہونا دے ناطے مختلف کلاساں دا دورہ کر کے متعلقہ اُستاد دے ہمراہ بچیاں (طلباء کو مختلف سوالات پچھ کا طلباء دی کارکردگی تے اطمینان یا بے اطمینانی دا اظہار اُستاداں دی پہری محفل بچ کردے آسے تہ مزنی طریقہ ہائے تعلیم تھیں آگاہ کردے آسے۔ کئی واری طلباء دا روزہ مرہ دے کم دا کاپیاں بچ اندارج وی چیک کردے آسے۔ طلباء تہ اُستاداں کو اُندے تعلیمی میدان بچ پیش اپنا والے مسائل وی سُن دے آسے۔

قواعد امتحانات: یا ترے (سہہ) ماہی ششماہی یا چھ ماہی تہ سالانہ امتحانات واسطے طلباء کو کاغذ ہور سیاہی مفت مہیا کیتے گیندی آسی۔ امتحاناں دے دوران طلباء کو سبجے کھبے دکھنا قطعاً منع قرار دتا گیندا آسا۔ نقل کرنا کو گناہ عظیم سمجھیا گیندا آسا۔ نقل دے بغیر اپنی محنت دے بل بوتے تے طلباء پاس ہوندے آسے۔ ایسا کدے وی نہیہ دکھیا نہ سُنیا کہ کوئی نالائق لڑکا قابل لڑکے کو لو زیادہ نمبرات کئین کا پاس ہو یا ہووے جیسا کہ اج دے دور بچ نظر آرہیا ہے۔ طلباء دی حوصلہ افزائی واسطے اُستاداں کو اختیار آسا کہ اوہ مارکنگ ویلے Grace marks یا خوش خطی تہ صفائی دے بچ بچ نمبر دے کا کمزور طلباء کو پاس کردے آسے۔ ہر کم نہایت ہی سٹھر اساملا تہ ایمانداری نال کیتے گیندا آسا۔

جدید تعلیمی نظام تہ اس دے کردار: موجودہ تعلیمی نظام مختلف حملیاں تہ یلغار دا شکار ہو گیا دا ہے۔ اس دور بچ اعلیٰ قدراں دی پامالی، اخلاقی گراوٹ ہور سماج تھیں قطع تعلق دا عنصر بدرجہ اتم نظر ایندا ہے۔ معاشی دوڑ تہ سرمایہ کاری تہ سرمایہ داری دے خوشنما رنگاں سُن علمی بصیرت دا جنازہ کڈھ کار کھ دتا دا ہے۔ ویلے دیاں سرکاراں سُن اُستاد دی علمی مہارت تہ قابلیت دی بنیاد

تے ماہوار تنخواہ بچہ اضافہ کیلئے بلکہ اشیائے ضروری دی مہنگائی تے لامحدود انسانی ضرورتاں کو مد نظر رکھ کا تنخواہیاں بچہ اضافہ کیلئے مگر دوئے پاسے اُستاد کو اپنیاں ذمہ داریاں احسن طریقے نال نبھائے دا پابند نیہہ بنایا۔

آج دے اُستاد کول اوہ سب گچھ ہے جس دی اوہ زمانے دی دوڑ بچہ خواہش رکھدا ہے۔ اگر کوئی چیز اُستاد کول نیہہ تہ اوہ ہے اپنے فرض منصبی دے واسطے احساس ذمہ داری۔ آج دے اُستاد کول علم حاصل کرنا ہو رہا ہے کہ تعلیم دینا بچہ کوئی دلچسپی نیہہ۔

فن تعلیم تہ سرکاری سکیمیاں: موجودہ نظام کو جدید تکنیکی نظام آکھیا گیندا ہے جس دے اندر مختلف تعلیمی سکیمیاں داخل دہل ہے مگر کسے وی سکیم کو طلبا کو ہک بچھا انسان بنانے واسطے کوئی قدم نیہہ چایا گیا دا۔ مختلف ٹریننگ کورساں دا انعقاد کیتا گیندا ہے تا نچے اُستاد اپنے تعلیمی فن بچہ ماہر ہو کا جدید طریقے اپنا کا طلبا کو مختلف مضامین دادرس دے سکے مگر ایسا نیہہ۔ ایہہ مختصر اور ٹیٹیشن کورس محض ہک مشغلہ بن گیا دا ہے۔ کوئی اُستاد نہ تہ سکھنا دی کوشش کردا ہے تہ نہ ہی ٹریننگ کورس بچہ وضع کیتے گئے دے ضابطے ہو راصولوں دے مطابق تعلیم دیندا ہے۔ محکمہ تعلیم دے اعلیٰ عہدے دار مثلاً ہیڈ ماسٹر، ریڈ ای اور سی ای او یا ڈائریکٹر وغیرہ بذات خود اس جدید نظام تھیں واقف نیہہ ہوندے لہذا اوہ اُستاد دے طریقہ تعلیم دے بارے پُرس کرنا دی نہ تہ جُڑت کر سکدے ہین تہ نہ ہی اپنی طرفوں کوئی ہدایت دتے دے قابل ہوندے ہین۔ نتیجہ ایہہ نکلد اہے کہ اُستاد تعلیم پڑھالنا دے میدان بچہ اپنی من مانی کرنا دا مجاز ہوندا ہے۔ اُس کو ایہہ فکر نیہہ ہوندی کہ کوئی اعلیٰ افسر اپنے معائنے دے دوران اُس دے طریقہ تعلیم تہ روک ٹوک کرسی۔

تعلیمی نظام تہ سرکاری پالیسیاں: سرکار دیاں غلط تعلیمی پالیسیاں دی وجہ نال آج دے دور بچہ اُستاد اُستاد نیہہ رہیا۔ بلکہ ہک آوارہ مُنش بن گیا دا ہے۔ کدے ٹریننگ کورساں دے پہنانے کدے کلسٹر انچارج دے پہنانے تے کدے ریسورس پرسن RP بن گیناں دے پہنانے اُستاد کو اپنے کم بچہ چوری کرنا دے مچ سارے موقع فراہم کیتے گئے دے ہین۔ تعلیمی دفتر اں بچہ جیہڑا کم کلرک کردے آسے اُس واسطے وی اُستاداں کو دفتر اں بچہ منسلک کیتا گیا دا ہے جتھا اُستاد رشوت

کہندے ہو رشوت دلائے بیچ تک اب ہم فریق دے طور تے ابھر کا سامنے آیا دے۔ مشاہدے بیچ آیا کہ دفتر اس بیچ وی انہاں ہی اُس اتزہ کو خدمت خلق دا موقعہ دتا گیا جیہڑے پیشے تھیں اُستاد مگر خوں خصلت ہو فطرت تھیں کم چوری بیچ ماہر منے دے آسے۔ ”سونے تے سہا گہ“ دے مصداق جس دفتر دا انتظامیہ افسر بذات خود رشوت خوری دا عادی ہووے اُتھا اُس کو اپنی من پسندی دے راشی تہ مکار اُستازہ دی مدد نصیب ہو جئے تاں ”بیچ ہی انگلیاں کہیا بیچ“ اُستازہ دی فلاح و بہبود واسطے کہ نہ بلکہ کئی کہ تنظیمیاں وجود بیچ آگئی دیاں ہین۔ انہاں تنظیمیاں نال وابستہ کئی کہ اُستازہ اپنے ذاتی مفاد دی خاطر دفتر اس نال منسلک کم چور اُستازہ دی تقرری کو جائز قرار دے کا انہاں واسطے ٹہال دا کم کردے ہین۔

تحصیل کرناہ دے غیور تہ باشعور لوک جیہڑے معاشرے دی بہتر تشکیل بیچ اپنا اہم کردار ادا کر سکدے آسے اوہ سیاسی چہنڈیاں دے چھاڑ بیچ پئے کداڑے مار دے نظر بندے ہین۔ دُوئے پائے نشوئے چرسی، پہنگی تہ براؤن شوگر دے سمگلراں سُن اپنی معاشی حالت کو اس قدر مضبوط کر چھوڑا دیا ہے کہ تعلیم دے خواہشمند افراد تعلیم حاصل کرنا کو وقت دا نقصان تصور کر دے ہین۔ اپنیاں زمیاں باڑیاں ہو دوئیاں کہہ دی قیمتی اشیاء بیچ بٹا کا کئی سال پڑھائیاں کرکا، ڈگریاں حاصل کرکا بے روزگاری دی چکی بیچ رگڑا کھارہے ہین۔ ایسی صورت حال بیچ کیا اُندا دل نیہہ کر دا کہ انہاں کول وی قیمتی گڈیاں ہوون رہائشی مکان ہوون تہ رگا نوکر چا کر ہوون۔ کیوں اتنا وقت ڈگراں حاصل بیچ ضائع کیتا ہووے رشوت خوری ہو کم چوری دے عادی، معماران قوم تھیں کسے بہتر معاشرے یا سماج دی تعمیر کس طراں ممکن ہو سکدی ہے۔ ذمہ دار کون؟

قصیدہ غوثیہ

سَقَانِي الْحُبُّ كَمَا سَاتِ انْوِ صَالٍ
فَقُلْتُ لِخَمْرَتِي نَحْوِي تَعَالٍ

عشق ہو رحمت سُن وصال یار دے ویلے وصل دے پیالے پیالے میں اُس شرابِ عشق کو حکم
دیتا کہ ماہڑے پاسے آؤ۔ حُبِ عشق، محبت کا سہ پیالہ، شرابِ معرفتِ دا جام، خمرِ شرابِ معرفتِ وصل
محبوب دی قربت حاصل ہونا۔ مطلب ایہہ ہے کہ ایہہ اللہ توں مگو مقام قبولیت ہو رحمتِ بیتِ داتا مگو یا
اللہ فرید شرابِ معرفتِ پلا۔

عشقی سانون آپلا یا کاسہ وصل سخن دا
پس کیا میں خمرے تائیں جلدی قدم اٹھیدا
سَعَتٌ وَ مَشَتْ لِنَعْوَى فَي كَوْءِ رُسٍ
فَهَمْتُ بِسُكْرَتِي بَيْنَ الْمَوَالِي

شرابِ معرفت دے پہرے دے جامِ دوڑ دیاں ماہڑے پاسے آئے ہو رحمت میں دوستاں دی
محفلِ بیچ شرابِ معرفت پی کے مست ہو گیاں۔ سُکر: بے خودی دی حالت، شرابِ پینا۔ صوالی ساتھی۔

کاسے بھڑے دے فوراً اِس پاسے آگئے
میں آگیا ہاں محفلِ یارانِ حال دے

☆

آیا حمز شتاب آساں نون کتنے حام ہزاراں
انہاں نون میں مستی اندر پیتا ہے سنگِ یاراہ

☆

فَقُلْتُ لِسَائِرِ الْأَقْطَابِ لُمُؤْ

بِحَايِي وَدَخَلُوا أَنْتُمْ رَجَالَ

میں تمام قطباں کو آکھیاں کہ تُوںیں حاضر مجلس ہو چکھو۔ اس گل دا مصمم ارادہ کرو۔ ماہڑے
اس حال (حالت معرفت) بچ داخاں ہو چکھو کیا تکه تُوںیں ماہڑے سٹی ہو۔ (اس سفر دے) فرماندے ہین
کہ اے ماہڑے سفر دیو سٹیو! آؤ اس مجلس معرفت تھیں فیض و برکت حاصل کرو۔ ایہہ مقام قرب الہی ہے
ہو راہہ وقت اجابت ہو فضل و کرم دا ویلا ہے سائر الاقطاب: تمام قطب: قطب، غوث، ولی، اوتار وغیرہ
ولیان خدادے درجے ہین۔ فرماندے ہین کہ تُوںیں وقت تھیں فائدہ چاؤ ہو رسعدت حاصل کرو:

قطبانِ سر زمین کو بلاندا پیا ہاں میں

حامی جے ہو تُوںیں ، فی الوقت حال دے

☆

قطباں تائیں آکھ سنا یا حال میرے وچ آؤ

کے نال ارادے پہنائیں داخاں ہوندے جاؤ

☆

وَهَيْمُوا وَشَرِبُوا أَنْتُمْ جُنُودِي

فَسَاقِي الْقَوْمِ بِالْوَأْفِي مَلَالٍ

ہمت ہو رسعدت نال ارادہ کرو ہو شراب معرفت پیو۔ تُوںیں ماہڑے معرفت دے میدان
دے مجاہد ہو۔ قوم ارفاں دے ساتھی سُن برابر کا سے پہرے رکھے دے ہین۔: ہمو ہمت کرو۔ وَشَرِبْ
بَسُو پيو۔ جنودی: ماہڑے میدان عشق دے جانباز۔ ساقی: شراب معرفت پلان آلا۔ بالوائی: وافر
مقدار بچ: ویلے دا فائدہ چاؤ۔ ایہہ سعادت دے ویلے بار بار نیہہ آندے ہین۔ فیض ہو برکات
دیاں خاص ساعتاں ہوندیاں ہین۔

ہمت نال اٹھ چلو ، ہتھ وچ تھماؤ جام

ایہہ گاگراں ، ایہہ مٹکے ، شراب وصال دے

☆

ہمت تہیو! کاسے پیو ہوئیں لشکر ساڈا
ساقی نے پھر دتا پیالہ عشق وصل تھیں ڈاڈا

☆

شَرُّبْتُمْ فَضُلَّتِي مِنْ بَعْدِي سُكْرِي
وَلَا نِلْتُمْ غُلُوِي وَاتَصَّالِي

ماہڑے مست ہون دے بعد ٹساں ماہڑی بچی ہوئی دی شراب پیٹی۔ فروی تسیں ماہڑے تقریب خاص کو حاصل نیہہ کر سکیو۔ یعنی مرتبے کو حاصل نیہہ کر سکیو۔ اے ساکان طریقت ٹساں ماہڑی بچی دی شراب پیٹی۔ اس تھیں ظاہر ہے کہ ٹساں دامرتبہ ماہڑے تھیں کہٹ ہے۔ اس دامطلب ایہہ وی ہو سکد اہے کہ مقام قرب الہی ماہڑے ذریعے ہی ممکن ہے۔ کیا نکہ ایہہ کہ سعادت ازلی دا حصہ وافر مقدار بچ مگر حاصل ہے۔ وساطت ہو حصول معرفت دا سلسلہ فطری عمل دا حصہ ہے ہو را ایہہ اس روحانی نظام دا حصہ ہے۔

جیکر ٹساں وی پیٹی ہے ، ماہڑی بچی شراب
ایہہ ہو کے وی ، دراہڑے ہو ، وصال دے قرب
کیتا مست ہے تم اسان نوں فضلوں ٹساں بے حالان
عالی پایہ میرا آیا ٹساں نہ ایڈا کمالان

☆

مُقَامُكُمْ اَلْعُلَى جَمْعًا وَلَكِنْ
مُقَامِي فَوْقَكُمْ مَازَالَ عَالِي

اگرچہ ٹساں ساریاں دامرتبہ بلند ہو اچا ہے مگر فروی تسیں ماہڑی شان ہو مرتبے دے برابر نیہہ ہو۔ ماہڑا درجہ ہمیشاں اچا رہسی گا۔ معرفت دے اندر کئی مقام ہین۔ انہاں بچ مقام تو حید مقام جامیت، مقام فنا، مقام بقا، مقام وصال، مقام قرب الہی، مقام حیرت، مقام استغنا وغیرہ وغیرہ۔

صاحبِ قصیدہ سُن اپنے خاص مقامِ معرفتِ دا ذکر کیتا دا ہے ہور ایہہ گلِ تسلیم کیتی کہ تمام اہلِ معرفت دے مقامِ عرفانِ بلند ہین۔ جد کہ مقامِ خاص پر فائز ہاں۔ اس شعرِ پنجِ علمی ہور اعلیٰ آیا دا ہے۔ اس دا مطلب اعلیٰ ترین ہے۔ شاعر عالمِ فنائتِ پنجِ اس قسم دا کلام کردا ہے ایہہ معذوری دی حالت ہے۔ مقامِ شہودِ پنجِ کوئی وی اس قسم دا کلام نیمہ کرسی، بہر حال اسماں کو اس معالے پنجِ خاموشی اختیار کرنا معتدل طریقہ ہے ہور اولیائے کاملین دی سنت ہے۔

سب دا بلند و بالا و اعلیٰ مقام ہے
 پر درجے مل سکے نہ ماہڑے رُتبے کمال دے
 منزلِ قُرب مقامِ تُساہڈا عالی شان و ڈیرہ
 اے پر درجہ میرا عالی دُور دراز اُچیرا

أَنَافِى خَضْرَةَ التَّقْرِيبِ وَحَدَى

يُصِرُّ فُنَى وَحَسْبَى ذُو الْجَلَالِ

میں اللہ تعالیٰ دی درگاہِ پنجِ قُرب رکھدا ہاں (یعنی مگو اللہ دی نزدیکی ہور قبولیت حاصل ہے) اوہ مگو ہکس درجے تھیں دوئے درجے تکر فیروا ہے۔ مطلب ایہہ کہ ہر دن ماہڑے مرتبہ حضوری کو بلند فرمندا ہے۔ اس شعرِ پنجِ شاعر سُن تقرب، قُربِ الہی کو ظاہر کردا ہے۔ لفظ وحدی: وحدتِ الہی کو ظاہر کردا ہے۔ لفظ حسنی ظاہر کردا ہے کہ ماہڑے واسطے پس اللہ تعالیٰ کافی ہے۔ ذوالجلال: خدائے برتر و بلند مرتبہ:

میں تو غریقِ رحمتِ حُسنِ قدیم ہاں
 ایہہ سب کرمِ کریم دے اکمل، کمال دے
 وِج دربارِ سُچے دے اسماں، قُربِ حضوری پائی
 ہوروں ہور کرے چا مینوں کافی بارِ الہی
 أَنَا الْبَازِيُّ أَشْهَبُ كُلِّ شَيْخٍ

وَمَنْ ذَا فِي الرَّجَالِ اعْطَى مِثَالِي

میں طریق ہو معرفت داشاہ باز ہاں ہو کسے کووی ماہری شان ہو مثال دارتبہ حاصل نہیہ ہے۔ مطلب صاف ہے کہ میں معرفت ہو قرب الہی نچ ہک مقام خاص رکھدا ہاں۔ ایہہ حضرت شیخ سُن عالم سکر نچ اسقدر اپنی برتری کو ظاہر کیتا دا ہے۔ اس قسم دے کلام دا عام حالات نچ نزول ہونا بعید از قیاس ہے ہو ایہہ مرتبہ نوعیت دے خیال ہو رگمان تھیں بہت دُور ہو نا ممکن اظہار بیان ہے۔ معذوری ہو مجبوری محاسبے تہ مواخذے تھیں مبراء ہے واللہ اعلم:

میں شاہ باز ہاں ، طریقت دا شاہ سوار
کس کو ملے ایہہ رُتبے ، ایسی مثال دے
میں شاہ باز ہر شیخ ولی تھیں اُچی دُور اُڈاری
کون کوئی اوہ وچ کرامت ہے مانند ہماری

كَسَانِي خَلْعَةً بِطَرَازِ عَزْمٍ

وَتَوَجَّحَنِي بِتَيْحَانِ الْكَمَالِ

ہو اللہ تعالیٰ مگلو رنگین خلعتاں عطا کیتیاں ہو رگمال بلندی داتاج وی ماہرے برتے ہے۔
مطلب سرفرازی داتاج ہو رخدمتاں عطا کیتیاں۔ عزت ہو رذلت داما لک اللہ تعالیٰ ہے۔ سب اللہ
تعالیٰ دی عزت افزائی ہے خلعت: کشیدہ کاری آلی پوشاک ہو رتیجان: تاج دی جمع

پوشاک سب ملی ہے عزت تہ شان دی
اے تاج سروری بھی اوج وکمال دے
مالک مینوں خدمت بخشی عزت شانے والی
ہے سرتاج کمال اساں نوں غیر محتاج نہ کوئی

☆

وَأَطَّلَعَنِي عَلَى سِرِّ قَدِيمٍ

وَقَلَّدَنِي وَاعْطَانِي سُؤَالِي

اللہ تعالیٰ سُن مگو قدیمی راز ہور عشق دے پہنیت تھیں واقف کینا ہور عزت، شرف ہور بزرگی
عطا فرمائی۔ ایہہ ساریاں برکتاں ماہڑی دُعا ہور طلبگاری دانہ نتیجہ ہین۔ یعنی عطاءے الہی سُن مگو طلب
دی راہ دُسی دُعا حاصلات دی گئی ہور آداب بندگی ہے۔

راز قدیم دی مگو بخشی ہے آگہی سارے نتیجے
ہین ایہہ عرض و سوال دے
مالک مینوں درجہ دتا واقف پہنیت کرایا
گل میرے وچ ہار عزت دا جو منگیا سو پایا

☆

وَوَلَّا نِي عَلَي لَأَقْطَابَ جَمْعًا
فَحُكْمِي نَأْفِذُ فِي كُلِّ حَالٍ

فرماندے ہین کہ ماہڑا حکم ولیان خدا ہور قُطب بان عالم پر نافذ ہے۔ کیا تکہ مگو انہاں تہ حکام
بنایا دا ہے۔ اس واسطے ہر حالت بچ ماہڑا حکم انہاں تے نافذ ہے۔ درجہ بندی سنت الہی ہے ہور ایہہ
معاملہ ولیاں داوی ہے ایہہ روحانی حکومت قائم ہور نافذ العمل درجہ رکھدی ہے تا ایسے ولی فی الوقت نا
یاب نیہہ بلکہ کیاب ہین۔ بصیرت قلبی ہور دیدہ بنیادی ضرورت ہے۔

حق سُن عطا کیتی ہے ولیاں دی سروری
نافذ ہر کسی تے ایہہ سب حکم حال دے
ولی ، اقطاب تماں اُتے رُتبہ میرا عالی
نافذ ہے فرمان اساہڈا ہر ویلے ہر جائی

☆

وَلَوْ أَلْقَيْتُ سِرِّي فِي بَحَارِ
لَصَارَ الْكُلُّ غُورًا فِي الزَّوَالِ

اگر میں اپنے پہنیت دریاواں تہ سمندراں اُپر ظاہر کراں تہ تمام پانی زمی بچ جذب ہو کے

سُک گچھن۔ اس دا مطلب ہے کہ اس پہنارا امانت کو صرف ہو صرف انسان اٹھان ہو برداشت کرن دی طاقت رکھدا ہے۔ پہنار فرشتے ہو تمام مادی اشیاء ہو جنات وغیرہ نور الہی دی تپش دی وجہ تھیں ریزہ ریزہ ہو کے زمی دوز ہو چھن۔ ایہہ صفت برداشت صرف آدم خاکی کو حاصل ہے۔

پانی سمندراں دیکھنکی بن ضرور

انشا کراں جے بھید میں اپنے جلال دے

جے کر پہیت ندیاں تے سٹاں چہال نہ چہلن میری

پل وچ پانی فانی ہووے زمی ہووے وڈیہری

(چہال: نور تھی)

(چہلن: برداشت کرنا)

وَلَوْ أَلْقَيْتُ سِرِّي فِي جَبَالٍ

لُدَّغْتُ وَاخْتَفَت بَيْنَ الرَّمَالِ

کدے میں اپنارا ز پہاڑاں تے سٹاں اوہ ریزہ ریزہ ہو کے ریت بچ اس طراں مل گئی کہ ریت ہو اس بچ کوئی فرق نیہہ رہسی ایہہ برداشت انسان دی ہی قوت برداشت ہے۔ رمال: بمعنی ریت: جبال بمعنی پہاڑ۔

اے راز عشق ماہڑا، جے افشا ہووے اگر

ریزے ہوون ایہہ سارے کوہ و جبال دے

جیکر بھید اپنے نو سٹاں وچ بلند پہاڑاں

ریزہ ریزہ ہو کر چھپن خالاں خالاں اندر

وَلَوْ أَلْقَيْتُ سِرِّي فَوْقَ نَارٍ

لَحَمِدَتْ وَنَطَفَتْ فِي سِرِّ حَالِي

اگر میں اپنے راز عشق کو آگ تے سٹاں بغیر کسے شدت دے بچھ گئی۔ یعنی اس داناں ہوور نشان بیہہ رہسی۔ شدت عشق دی آگ نار جنم تے پہناری ہے۔ اس نار جنم دی گرمی تپش ہوور شدت

عشق دے مقابلے بچ کھٹ درجے دی ہے۔ ایہہ ظاہر کر دے ہین کہ گرمی عشق بڑی شدید تپش دی مالک ہے۔ سب قسم دیاں گرمیاں اس گرمی دے مقابلے بچ بے وقعت ہین۔

کھوللاں اگر میں سارے محبت دے راز کو
بجسی گی آگ، چو فیری بغیر اشتعال دے
جیکر بھید اپنے تائیں اُتے آتش ڈالاں
کبر غرور سب دُور ہو جاوَن پُہل جاوَن سب چالاں

وَلَوْ أَلْقَيْتُ سِرِّي فَوْقَ مَيِّتٍ

لَقَامَ بِقُدْرَةِ الْمَوْلَىٰ تَعَالَىٰ

اگر میں اپنے بھید کو مُردے تے ظاہر کر اں تہ اوہ فوراً اللہ دی قدرت نال اُٹھ کھلا ہووے۔
مطلب ایہہ ہے کہ ایہہ دُنیاوی نظام قدرت نال بوجہ عشق دے جُویا دا ہے۔ راز عشق دی تجلی مُردیاں
کو زندگی بخش دی ہے۔ عشق تمام ساریاں علتاں دا علاج ہے نظام کائنات اسے عشق نال جُویا دا
ہے۔

میت قدیم تہ جے میں پھونکا اے رازِ عشق
فی الفور زندہ ہوون اوہ قدرت کمال دے

☆

جے کر بھید اپنے نوں ڈالاں موئے ہوئے کئی سالاں
ہوون زندہ اوہ فی الحالاں قدرت نال کمالاں

☆

وَمَا مِنْهَا شُهُورٌ أَوْ دُحُورٌ

تَمُرُّوْنَ نَقْضِي الْأَتَّيِّ لِي

مہینیاں ہور زمانیاں بچوں جیہڑے بیت گئے دے ہین اوہ ماہڑے کو لے حاضر ہوندے
ہین۔ مطلب ایہہ ہے کہ تمام زمانیاں دے حالات ماہڑے سامنے حاضر ہین۔ صاحبِ قصیدہ ایہہ

آکھنا چاہندے ہیں کہ مگو اللہ تعالیٰ سُن اسرارِ زمانی تھیں واقف کیتا دا ہے یعنی معرفتِ الہی بچ واقفِ زمانی و حالات کیتا دا ہے۔ اللہ دیاں مقبول انساناں کو ایسے درجے وی حاصل ہین اوہ بیک وقت ہور جگہ دی قید دے پابند نیہ۔ ایہہ مقام معرفتِ اللہ دیاں خاص بندیاں دا حصہ ہے۔ ایہہ انتہائی عارفانہ گلاں ہین جہاں دا اظہار کرنا عام حالت بچ مناسب حالات سا لک اہل طریقت نیہ۔ جد کہ عالم سکر ہور فنا بچ اس گل دا اظہار کرنا وجہ مجبوری ہور معذوری ہے۔ عام حالات بچ نکتہ خاص کو مجلسِ عام بچ ظاہر کرنا سنت معرفت دے خلاف ہے۔ خاموشی زیادہ بہتر ہے۔

ہر آن آلی منظر اکھیاں دے سامنے
پردے سب اکھڑ گئے وقفاں دی جال دے

☆

جو کوئی گزرن سال مہینے ہور جو زور زمانے
میرے کولوں ہو کر جاوَن ورتن وچ جہانے

☆

وتخبرنی بما یاتی و یجری
وتعلیمنی فأقصر عن جدال

اوہ مگو گزرے ہور آن آلیاں حالات تھیں باخبر کر دے ہین تو ماہڑے نال فضول لڑائی چھگڑا نہ کر۔ میں سبب حالات تھیں باخبر ہاں۔ اس شعر بچ ایہہ گل ظاہر ہے کہ صاحبِ قصیدہ کو اللہ تعالیٰ سُن حالات حاضرہ تھیں علاوہ ماضی ہور مستقبل دے حالات دی اطلاع وی دتی دی ہے۔ ایہہ سب معاملات باخبری بچ انجام پذیر ہور پئے ہین۔ کسی قسم دے بحث ہور تکرار دی گنجائش نیہ۔ اس تھیں معلوم ہوندا ہے کہ صاحبِ موصوف کو باری تعالیٰ سُن علم غیب عطائی اپنے قدرت کاملہ نال عنایت کیتے دا ہے۔ انہاں داسب اظہار علم غیب دی نشاندہی کر دا ہے۔

رکھدا ہے ایہہ زمانہ ہر ویلے باخبر
قصے ایہہ سب فضول ہین اس قیل و قال دے

☆

حال ، ماضی دیاں خبراں دیوے نیک بداں تھیں تازہ
معلم حال تمامی مینوں نہ کر بحث تنازعہ

☆

مُریدی هِم وَطِب واشطح وَغَنِّي

وَافْعَل مَا تَشَاءُ فَالِإِسْمِ..... عَالٍ

او ماہڑیا مریدا! فقیری، امیری تریئے ہور بھٹک سب اللہ دین ہے۔ اُس دے بلند
ہور بالانا دا ورد کر ہور شکر کر۔ اس دے دوئیاں لفظاں بچ ایہہ معنی دی ہین کہ ایہہ مریدا! عشق الہی بچ
غرق ہو گچھ۔ خوش ہو کے بغیر خوف دے گیت گاؤ ہور بے چاہو کرو۔ کیا نیکہ سعادت ماہڑے حال
ہور اصول بچ شامل ہے۔

رب ہے سب گار نہ کر فکر ، توں مریدا
ہر معاملے عطائی ہین ، اُس ذوالجلال دے

☆

ہمت کرو مرید اساہڈے ، خوشی ہووے کھر تیرے
جو دل چاہے پاس تُساندے اسمِ معظمِ میرا

مُریدی لَا تَخَفِ اللّٰهُ رَبِّي

عَطَانِي رَفَعْتَهُ نِلْتُ الْمَنَالِ

اللہ تعالیٰ رب الارباب ہے۔ اے ماہڑیا مریدا نہ ڈر کیا نیکہ اللہ تعالیٰ سُن مگو بلند ہور اُچی
قدر دتی دی ہے۔ ماہڑے مرید کو فکر مند ہون دی ضرورت نیہہ کیا نیکہ اللہ تعالیٰ ماہڑا لُج پال ہے ہور اوہ
ماہڑے عطا کردہ رُتبے دی وجہ تھیں ماہڑے مرید دے مقصد کو پورا کرسی ہور بے سہارا نیہہ چھوڑی۔

اللہ کریم ہے ، مریدا ! نہ توں ڈریں

منزل مراد مل گئی سب حسبِ حال دے

خوف نہ کریں مریدا میریارب مُربی میرا
بخشش رب تھیں ہو یا مینوں قدر بلند اُچیرا
طُبُو لِسِ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ دُفَّتْ
وَشَاءُ وَسُ السَّعَادَةَ قَدْ بَدَّال

ماہڑے ناں دے نگارے زمین ہو را سماں بچائے گیندے ہین خدائے خیر دیاں عنایتاں،
فضل، کرم، رحمتاں ہو ر برکتاں ہر زمانے دیاں شامل حال ہین۔

بخشش عطا دا معاملہ ، بے شک ہے جناب
سعادت ، خدائے خیر دی شامل ہے حال دے

☆

فضلوں وچ زمین آسمانے میرے وچن نگارے
ملے نقیب اقبال میرے دے چلن پیش سہارے

☆

بِإِذْنِ اللَّهِ مُلْكِي تَحْتَ حُكْمِي
وَوَقْتِي قَبْلَ قَبْلِي قَدْ صَفَّالِي

اللہ تعالیٰ دے تمام ملک ماہڑے شہر ہین ہو را نہاں تے ماہڑی حکومت ہے۔ ماہڑا وقت
ماہڑی پیدائش تھیں پہلیاں صاف شفاف ایسا۔ مطلب ایہہ ہے مکو اللہ تعالیٰ دی طرفوں سعادت
ازلی عنایت کیئے گئی دی ہے۔ ہر معاملے نچ اللہ دی تائید حاصل ہے۔

ہے ملکیت فقیر دی ، ایہہ ساری کائنات
محکوم ہین سب ماہڑے ، ماضی و حال دے

☆

شہر اللہ دا ملک ہے میرا حکم میرے دا عامل
وقت میرا ہے پہلوں پہلا دلوں ہوئے ماہ کامل

مُرِيدِي لَا تَخَفِ وَأَشِي فَنَائِي
 عَزُومَ قَاتِلٍ عِنْدَ الْقِتَالِ
 ایہہ ماہڑیا مریدا! تو کسے مجھ (چغمل خور) تھیں نہ ڈر۔ کہ میں جنگ ویلے بہادری ہو عزم
 نال دشمن کو قتل کرن دا اختیار رکھدا ہاں مطلب ہے کہ ماہڑی نسبت نال ماہڑے مرید کو فقر مندی دی
 ضرورت نیہہ۔

شاہاں دے مٹھراں تھیں ڈر یو نہ اے مرید
 فرماں شاہی مل گئے ، جدال و قتال دے

نَظَرْتُ إِلَىٰ بِلَادِ اللَّهِ جَمْعًا
 كَخَرْدَلَةٍ عَلَىٰ حُكْمِ اتِّصَالِي
 میں اللہ تعالیٰ دیاں ساریاں شہراں دے پاسے دکھیا ہورا وہ سارے مگو ادھر دے داڑیں
 دے برابر نظر آئے۔ اس دا مطلب صاف ہے کہ کائنات دے سارے شہر ماہڑے سامنے ادھر دے
 ہکس داڑیں دے برابر ہین۔ مطلب ایہہ ہے کہ کائنات دی وسعت ماہڑے سامنے سگڑ گیندی ہے
 ہور نظر اں پیٹھ رہندی ہے۔ یعنی تمام معاملات ماہڑے علم دے دائرے دے اندر ہین، اس پر غلبہ
 حاصل ہے ہور زرات دی جانکاری ہے ہور حد علم ہیج ہے۔

سارا جہاں سامنے ہے اس طراں ، ماہڑی جان !
 کھلے ہوون جے دانے ارھر مثال دے

جیہڑے شہر خدا وند والے ہفت اقلیم پسا رہے
 مثل ارھر دے دانے مینوں نظری پوندے سارے
 دَرَسْتُ الْعِلْمَ حَتَّىٰ صِرْتُ قُطْبًا
 وَنَلْتُ السَّعْدَ مِنْ مَوْلَى الْمَوَالِي

میں سردار قوم ہاں ہور قطب دا درجہ حاصل ہے مولائے کائنات دی بخشش ہور عنایت بذریعہ علم ہور سعادت ازلی دے حاصل ہوئی دی ہے۔ اسی وجہ تھیں مگو نصرت حاصل ہے۔

سردار قوم ہاں میں ، درجہ ہے قطب دا

مولائے گل دی برکت شامل ہے حال دے

درس علم دا محکم کیتا ہویاں میں قطب ولایت

نال اِرادت سعادت مینوں رب تھیں رُتبہ عنایت

فَمَنْ فِيْ اَوْلِيَاءِ اللّٰهِ مِثْلِيْ

وَمَنْ فِيْ الْعِلْمِ وَالتَّصْرِيفِ حَالِ

میں اولیائے وقت دا ہک بے مثال ہور بے نظیر ہاں۔ مگو علم نور دی وجہ نال حالات تے

تصرف حاصل ہے۔ مطلب ایہہ ہے کہ مگو علم ہور نور الہی دی برکت نال مگو تصرف فی الخلاق

حاصل ہے میں فی الوقت دے اولیاء دا سردار ہاں ایہہ صرف مالک حقیقی دا فضل و کرم ہے۔

میں اولیائے وقت دا ہاں بے مثل بے نظیر

حاصل ہین نا علم و نور، تصرف وی حال دے

رَجَالِيْ فِيْ هُوَ جَرِيْهِمْ صِيَامِ

وَفِيْ ظُلْمِ الْيَالِيْ كَاللَّالِ

گرمی دی تپش پنج روزہ داری دی برکت نال ہنیر اُس بدر کمال دی وجہ تھیں لوء پنج

تبدیلی ہو گیا۔ ایہہ ماہر یا مرید روزے دی برکت سُن چودھویں دے چین دی طراں چمکدار

ہور روشن کردتا۔ مطلب ایہہ ہے کہ بندہ روزے دی برکت نال صاحب رونق ہور صاحب

نور و جمال بندا ہے۔

اے گرمیاں دے روزے اے گرمی دی روشنی

اے سب کرشمہ نور ہین اُس ماہ جمال دے

وَكُلُّ وَاِلَىٰ لَهٗ قَدَمٌ وَاِنِّي

عَلَىٰ قَدَمِ النَّبِيِّ بَدْرِ الْكَمَالِ

فرماندے ہیں کہ ہر ہک ولی خدا دا ہک مقام ہو مرتبہ ہے میں جناب نبی کریم ﷺ دے
نقش قدم پر ہاں۔ اس جگہ پہلے قدم دے معنی مرتبہ اعلیٰ ہے۔ جد کہ فرماندے ہیں کہ ماہڑا طریقہ
اتباع سنت ہے۔ میں اُسے قدم دے نقش کو مد نظر رکھ کے آگے بدھدا ہاں۔ قدم دے معنی دُؤاں
مصریاں پنج طریقہ مستقیم ہوت دی پیروی ہے۔

سب اولیاء مقلدِ نقشِ فقیرِ ہیں
میں طابعِ ہاں صاحبِ فضلِ وکمالِ دے

☆

ولی جو آیا دُنیا تے راہبرِ باجہ ایاناں
قدمِ قدمِ نبیِ صاحبِ تے میرا قدم ٹھکانہ

☆

نَبِيِّ هَاشِمِيٍّ مَكِّيٍّ حِجَازِيٍّ

هُوَ جَدِّي بِهٖ نَلْتُمُوْلِ

ماہڑے جد پاک نبی ہیں، ہاشم دی اولاد، مکہ شہر دے بسنیک ہو علامہ حجاز دے رہن آ لے
ہیں۔ مگلو ایہہ مرتبے اپنے جد پاک دی وجہ نسبتی نال حاصل ہیں۔ میں جسی ہو نسبتی اعتبار نال اچا ہاں
خاندانی نسبت ہو عملی کردار نال میں مرتبہ عالیہ دے لائق ہاں۔

مکی ، حجازی ، ہاشمی ، سردارِ انبیاء
ایہہ ماہڑے جد پاک ہیں، صاحبِ کمالِ دے

☆

أَنَا لِحَيْلِيٍّ ، مُحْيِيٍّ الدِّينِ إِسْمِي

وَأَعْلَامِي عَلَى رُؤْسِ الْجِبَالِ

میں گیلان (ایران داشہر) دابسنیک ہاں ہور ماہڑ القب محی الدین (دین داندگار) ہے ہور
 ماہڑے نشان پہاڑاں دیاں نکراں تے چُھل رہے ہین۔ اس داملب ایہہ ہے کہ ماہڑی عظمت
 ہور بزرگی دے نشان ہور چُھنڈے پہاڑاں دیاں چوٹیاں تے لہر ہے ہین۔ صاف ظاہر ہے کہ
 اللہ تعالیٰ سُن ماہڑا مقام بلند رکھیا دا ہے ہور اپنے عظمت دے طفیل بزرگی عنایت فرمائی دی ہے۔

گیلان ہے سکونت ، ”مھی“ دین ہے لقب
 پہاڑاں تے علم نصب ہین ، عظمت ، جلال دے

وطن گیلان تہ اسم اساہڈا محی الدین جیلانی
 اُپر پہاڑاں چُھنڈے چُھلدا میرے خاص نورانی

انسا الحسنی والمخدع مقامی

وَأَقْدَامِي عَلَى عُنُقِ الرَّحَالِ

میں امام حسینؑ، دی اولاد بچوں ہاں مگو مقام مخدع“ حاصل ہے۔ ”مخدع“ اک خاص مقام
 داننا ہے ہور خاص نیک بندگان خدا واسطے مخصوص ہے اوہ مقام خاص صاحب قصیدہ کو خاص ہے۔
 مزید فرماندے ہین کہ ماہڑے قدم اولیاء اللہ حضرات دیاں گردناں تے ہین۔ اس مصرعے دے
 دو معنی ہین ہک ایہہ کہ ماہڑے قدم انہاں دیاں گردناں تے ہین یعنی اوہ سب اولیاء اللہ زیر سرپرستی
 ہور زیر تربیت روحانی ہین ہور طالع فرمان ہور اتباع دے زیر اثر ہین، انہاں تے تصرف حاصل ہے
 برتری درجات ہے ہور زیر فرمان برداری ہین۔ کیا نکلے میں فرمان سردی ہور فرمان خداوندی دامطیع
 ہور فرمانبرداری ہاں ہور اُس نسبت نال ہور نسبت نسبی ہور جسبی نال اوہ ماہڑے ماتحت حکم ہور
 فرمانبرداری ظاہر کردے ہین۔ ایہہ مطلب شعراں دے حوالے نال ظاہر ہوندا۔ بہر حال اس قسم دا
 ہور طرز دا خیال قابل توجہ ضرور ہے ہور علماء دی توجہ ہور گرفت داوی معاملہ تاریخ دے اوراق پنج موجود
 ہے جد کہ اکثر معتدل حضرات داملک اس معاملے پنج خاموشی ہے۔ ایہہ اشعار عالم محویت دی
 پیداوار ہین۔ اس معاملے دے رموز و اسرار دابیان مناسب جال نیہہ۔

کیا نکتہ ایہہ معرفت و قرب الہی ہو عالم سُکر دا کلام معنی نے اعتبار نال محبوب ہے خاموش
باش نعمت اسرار حق مگن فاش“

نعمت اللہ قادری دے اس مصرع پر التقاء کر کے خاموشی بہتر ہے ہوراظہار نادانی افضل ہے
ایہہ ہی معاملہ کم و پیش قصیدے دے مضمون دا ہے۔ صاحب قصیدہ تے نظر رکھو ہور زیادہ کھوج تھیں
گریز کرنا بہتر ہے۔ ”سروراں آداب سروری دانند“ سردار ہی سرداری دے آداب تھیں واقف
ہوندے ہین۔ ناقص دا کم ایہہ نیہہ کہ اُچے معاملات بچ دخل اندازی کرے ”ایاز قدر خود بشناس“
اے ایاز اپنے قدر پہچان۔

حسنی چراغ ہاں میں م مقدر گھرانے دا
پیراں تلے سریر ہین اصحاب حال دے

☆

نسل حسن تھیں مینوں جانو جاگ مہا ہے میرا
گردن ہور اولیاواں اُتے ساہڈا قدم ڈاڈیرا

☆

عبدالقادر المشہور اسمی
وجدہ صاحب وعین اللمال

عبدالقادر ماہڑا مشہور ہور معروف ناں ہے ہور ماہڑی جد (نانا، دادا) صاحب کمال ہور مخزن
نور ہدایت ابدی ہین۔ اُسدا مطلب ہے کہ اللہ تعالیٰ سُن مگو عرفان معرفت ہور تقرب حضور یوحہ
حسب ہور نسب دے عنایت فرمایا دا ہے حسب: نیک عملی، نیک کمائی، نسب: خاندانی نسب یعنی نسبت
۔ نجیب الطرفین اُس شخص کو آکھدے ہین کہ اوہ حسب ہور نسب دواں اعتباراں نال اعلیٰ ہووے ایسا
شخص نہایت اعلیٰ شان ہور مقام دا مالک ہوندا ہے۔

بندہ خاکسار، سراپا گناہ گار قصیدہ غوثیہ دا ترجمہ کرن دا اہل نیہہ اُسا۔ صرف خدادے
پہر و سے ہور حضرت غوث پاک دی روحانی مدد ہور اجازت نال ادھوری شکل بچ ترجمہ پیش خدمت

ہے۔ تنقید تھیں زیادہ رہبری دی ضرورت ہے۔ اصلاحی تنقید دی ضرورت ہمیشاں رہندی ہے۔ کوئی چیز ہو رکھت حرف آخر نہیہ۔

اس ترجمے بچ بڑی محنت، تحقیق، دقت ہو تفکر دی ہر وقت ضرورت رہی:

نامی گرامی بندہ ہاں میں قادری جناب
جدی حساب ہین میرے اکمل کمال دے

☆

عبدالقادر نام اساہڈے اصلی نام جمالے
ناتا صاحب ہوئے میرے صاحب عین کمالے

(فارسی تھیں ترجمہ: محمد سلیم بیگ)

○

’پنجواں موسم‘

اک تجزیاتی مطالعہ

کہانی لکھنا ڈاڈا اوکھا کم ہے کہیاں جے کہانی نا تعلق لکھن نال کہٹ تہ سُنن سُنان نال زیادہ ہے۔ چنگا کہانی کاراؤے ہو سکنا جیہڑا کہانی سُنان نے فن جاننا ہوسی، کیاں جے کامیاب کہانی اوہی ہے جیہڑی سُنن آلیاں تہ پڑھن آلیاں کی اپنے نال ٹورے۔ ایہہ فن خوشدیویتی ہور ڈاڈی چنگی طراں جاننے ہین تہ اس گل نا جینا جاگنا ثبوت اُنہاں نی کہانی جیہڑی آساں اُنہاں کولوں مساس سُنی، سارے جاننے ہاں جے موسم چارہی ہین تہ جس ویلے گل پنجویں موسم نی آئی تہ اس نا مطلب ہے کہ کوئی ایہو جی گل ہے جیہڑی اس دن رات نا معمول نیہہ بلکہ کوئی انہونی تہ انوکھی گل ہے۔ مئی صاحب نی کہانی نا عنوان ہی پہلاں اتنا تہنیاں کھچن آلا ہے کہ قاری یا سامع سوچن لئی مجبور ہو جانا ہے کہ کہیڑے انہونے موسم نی گل ہوسی تہ اوہ جاننا چاہنا ہے کہ ایہہ موسم کتھے چھلکیا تہ کتاں اس کی چھو لیا ہے۔ کہانی تاساں سُنی تہ میں وی، جسراں کہانی شروع ہوئی تہ مُنڈھلی سطران بچ ہی سارے سُنن ورجبور ہوئے کہ دادی ہوراں نی کہیڑی تہرتی سی جس اُپروں رت ڈوہلنا سورج لنگھیاں تہ کتھے لاشاں نی فصلاں جمیاں تہ کناں لاشاں نے کھلا ڈے گا ہے۔ سچ دہساں تہ مگی پہلی سطران سُنن ہی امرتا پریم نی یاد آئی جس سنتالی نے تو بہرے موسم بارے لکھیا سا کہ۔

اج آکھاں وارث شاہ نوں کتوں قبراں وچوں بول
تے اج کتاب عشق دا کوئی اگلا ورقا پھول
اک روئی سی دھی پنجاب دی تو لکھ لکھ مارے وین
اج لکھاں دھیاں روندیاں تینوں وارث شاہ نوں کہن

تھی روئی اک پنجاب دی لکھ لکھ مارے وین ارج لکھاں اٹھ دردمنداں دے دروہا۔
 کہانی نا جینا جاگنا کردار ”جنداں“ دادی نی سُنائی کہانی اثر تھیں حالیں باہر میہہ آیا
 پہاویں کتنے سال لگھ گئے ہوں کیونکہ پھٹ جتنے ڈوہنگے ہوں مولے اُتتا ہی چر لگتا ہے۔
 کیاں جے جنداں کی اپنے کُہر والے ”جامی“ تہ پہلیٹی نے پُتر، گونی، واسطے فکر مند ہے
 جیہڑے کھاڑے گئے ہین۔ اُس نی فکرنا ذکر کر کے اساہڑے کہانی کار اُس نے کردار نے اک
 پرت پٹی تہ آساں کی دہسیا ہے کہ جنداں کتنی سچی کالسری ہے کہ اُسکی اپنے سہاگ تہ اولاد دواہاں
 نی کتنی فکر ہے تہ نالونال اوہ کتنی ہوش مند وی ہے کہ اُسکی آن آ لے پنجویں موسم ناتراہ آن تھیں پہلے
 ہی محسوس ہون پے گیا ہے۔ کہانی نی روانی بگنے پانی تھیں کہٹ میہہ، خاص کر کہانی نا اوہ حصہ جتھے
 مینی صاحب آساں کی جنداں نے مکان نا منظر دہستے ہین تہ ایہہ گمان ہونا ہے اس کوئی کہانی میہہ
 پڑھنے بلکہ اک آزاد نظم سُننے ہاں۔ جتھے اک اک جملہ اک اک مصرعے تھیں کہٹ میہہ۔ اس
 حصے بچ ڈب، دُپری، پساری، اٹوں، چھتھی تہ پاتر جیسے لفظ ایسے ہین جیہڑے اساہڑے رہن سہن
 تہ کُہر بارنا حصہ ہین مگر ویلے نی مارنال ایہہ ساریاں چیزاں بڑی تیزی نال کہنٹی جانیاں ہین تہ
 اس کہانی نا اک خاص کمال ایہہ وی ہے کہ اس بچ ایسے بے شمار لفظ محفوظ ہو گئے ہین جیہڑے
 پہاڑی تمدن نا اک حصہ ہین مگر اساہڑی نویں نسل انہاں گلاں کی بس مینی صاحب جیسے قلم کاراں نی
 کہانیاں بچ ہی پڑھسن کیاں جے ارج ڈب دُپری نی جگہ Duplex لے لیتی ہے۔ منوں نی چھاں
 پیٹھن نے بجائے اس AC تہ Cooler والے کمریاں بچ بہناں تہ سینا پسند کرنے ہاں۔
 اساہڑے نویں پو دپولٹری نے Boiler ککڑ تہ کھانی ہے مگر گھر کرنی بچیاں آلی ککڑی تھیں نسنی ہے
 کہ کُہر اندر مُشک آسی۔ کہانی نا ایہہ حصہ پہاڑی طبقے نی معاشی تہ ثقافتی زندگی ناتر جمان وی ہے
 کہ کسراں پہاڑی قبائل تنگی تہ تنگدستی نال اپنے تہنیاڑے ٹپائے رہے ہین۔ اس حصے نی سطران
 نے بچکار چاہتی مار کے اگر تکن نی کوشش کرو تہ سُساں کی دسی گا کہ ”گاں“ پساری بچ بدھی ہے بڑا
 پسار میہہ ہے۔ لہسی نا ڈولا تہ ہے مگر تازی لہسی میہہ بلکہ کھٹی لہسی۔ مکھن والے چھنے بچ وی مکھن
 نا بیڑا میہہ بلکہ پیڑی ہے۔ بلنے چلھے بچ وی کوئی رہن نی پھرانٹی میہہ بلکہ سملو نی جڑاں ہین۔

اس نال آساں کی پتہ لگا کہ ساہڑی کہانی نا بنیادی کردار ’جنداں‘ نہایت غریب ہے جیہڑا تھوم نی چٹنی تہ کھٹی لہسی نال مک نی روٹی کھا کے گزارہ کرنا ہے۔

انہاں کرداراں جنداں، گونی تہ جامی نا تعاف کران تھیں بعد مینی صاحب کہانی کی آگے ٹورنے ہین۔ اوہ ڈنگراں نی اُجاڑ مرگ، چُپ سُپ تہ گہُپ گہل نا ذکر کر کے آساں کی احساس کرانے کہ اک ڈراکل خوف سپ ہاروں گنڈلی مار کے سارے علاقے کی ڈرایا نا ہے تاہیں جنداں کی دادی نی کھتیا یاد آنی ہے کہ آسماناں اُپروں رت چوسکنی ہے تہ فصلاں نی جائی لاشاں نے کھلاڑے گا ہے جاسکے ہین۔ اُتھوں کہانی اپنے Climax آ لے پاسے بڑی چھال مارنی ہے، جس ویلے سگھیٹھی نی کیڑ تہ فوجیاں نے بوٹاں نی کھڑکار، فوجیاں نا جنداں تھیں ایہہ کچھنا ”بی بی ادھر سے دشمن کا کوئی آدمی تو نہیں گزرا“۔

اس گل کی صاف کر جانا ہے کہ ایہہ ”پنجواں موسم“ کیہڑا ہے۔ یقیناً ایہہ اوہ موسم ہے جیہڑا آساں 1989ء تہ 2006ء تکر چھلیا ہے تہ فر جنداں نا جواب ”نیہہ ڈٹھا“ بغیر آکھے ایہہ آکھنا ہے کہ بے شک میں نیہہ تکیا مگر اسنا ایہہ مطلب نیہہ کہ کوئی نیہہ ہے۔ مگر جنداں نی گھبراہٹ تہ کاہلی اُس ویلے بدھنی ہے جس ویلے اوہ فوجیاں نا سامان چُکے اپنے کمر آ لے ”جامی“ کی تکنی ہے کہہرائی تہ اوہ آکھنی ہے ”خبرے کیہڑے ہوسی۔ خبرے مڑسی کہ نیہہ۔ اللہ جامی نی خیر..... اُس نے چھلاں پر پیر..... اللہ جامی کو موڑ“ انہاں چاراں جملیاں بچ چُکھتے آساں کی ایہہ گل اوہ مصنف دہس گیا کہ سامان چا کے جان والے کدے کدے مڑنے وی نیہہ۔ فراتھے ہی تھوڑا آگے جس ویلے ”جنداں“ اپنے آپ نال گلاں کرنیاں آکھنی ہے کہ اللہ کدھر گئے خوشیاں نال چروٹے نے موسم، رمان داری نے تہنیاڑے، سیلاناں نے قافلے، چناراں پٹھ چھکریاں تمکناڑی نیاں تاناں۔ اتھے پڑھن تہ سنن والے کی بالکل واضح پتہ لگ جانا ہے کہ سیلانی کشمیر نے چناراں پٹھ ہی چھکریاں تہ تمکناڑیاں سننے ہین۔ یعنی ایہہ کہانی ساہڑی اپنی ریاست پُر چھلے پنجویں موسم نی کہانی ہے۔

اتھے بچ کے آنا ہے کہانی نا Climax، کہانی اپنے پورے عروج ورجسی ہے کیوں کہ ہُن گہل نی کیڑ کپڑ تہ ریچھونی بڑی فوجیاں دار نیہہ سی بلکہ گہل بچ گھ افغانی ٹوپیاں والے سن،

جہاں نازکا موٹا شور سا۔ اتھے لفظاں نے بشکار ہیلیٰ نی اک ہور غلط بغیر آکھیاں اسا ہڑا مصنف آکھ کے اگے لنگھ جانا ہے۔ تہیاں نال سونو تہ افغانی ٹوپی آلا کوئی اوپری بولی یا زبان نیہہ بولنا بلکہ آکھنا ہے ”مائی توں کی لگھنے تہ نیہہ ڈٹھا۔ پتہ لگا کہ اس پنچویں موسم نا ایہہ پھیرا اثر وی ہو یا کہ افغانی ٹوپیاں نال کجے نے سہراں بچوں کجھ ایسے وی سے کہ جیہڑے اس تہرتی نی بولی بولنے سے۔ مگر اسا ہڑا کردار ”جنداں“ جینے جی اُس ویلے مر جانا ہے جس کھڑی اوہ تکتی ہے کہ کلاشنکوف والیاں نال انسان پھیلٹھی نا پتر گونی وی ہے۔ مگر اُسنا جواب اوہی ہے میں کوئی نیہہ ڈٹھا۔ اتھے جا کے جنداں نا اصلی کردار باہندے آنا ہے۔ اُس فوجیاں نال جانے اپنے سہرے تاج جامی کی وی تکیا ہے۔ اُس اوپرے لوکاں نا پھار چائے اپنے پتر گونی کی وی تکیا ہے۔ اوہ انہاں کلاشنکوف والیاں کی ایہہ آکھن نے بجائے کہ ہاں فوجی ادھروں اگے گئے ہین اُس مُڑ جاؤ یا کوئی ہور راہ پوڑو نیہہ آکھنی۔ اوہ اپنا اوہی جواب دینی ہے کہ میں کجھ نیہہ ڈٹھا۔ کیوں کہ شاید اوہ چاہنی کہ پتر لاشاں نا کھلاڑ ایہہ گا ہیا جاسی، ایہہ پنچواں موسم ممکن نیہہ لگا۔

جنداں نی حالت اتھے عجیب ہے۔ اُسکی دادی نی کھتیا فریاد آئی ہور اُس من لیا کہ لاشاں نی فصل ہی ہُن کبہر مُڑسی ہور کجھ نیہہ۔ کہانی نی خاصیاں پرتاں ہین۔ پہلی گل کہ اس پنچویں موسم نی مار ساریاں تھیں زیادہ غریب، مسکین تہ نادار لوکاں چھلی۔ اسا ہڑا کردار انہاں تمام لوکاں نی ترجمانی کرنا ہے جہاں کی اس موسم نی تہپ چھاں برداشت کرنی پئی ہے۔ عجیب بے بسی نی کیفیت طاری دسی ہے کہ نہ تہ تہ سکھ نہ ٹھنڈے سکھ۔ فرنا لوناں زبان تہ بیان اپنے مکمل عروج پر ہے کہانی نثر کہٹ تہ نظم زیادہ لگتی ہے۔ پڑھن یا سنن آلا اسکی بچکار چھوڑ ہی نیہہ سکنا۔ اوہ اسے بہاؤ نال بکن پے جانا ہے تہ مکمل کر کے ہی ساہ لینا ہے۔ ساری کہانی پنچ صرف چار مکالمے ہین۔ حالانکہ مکالمہ کہانی نی جان سمجھیا جانا ہے مگر جنداں نی خود کلامی اتنی طاقتور ہے کہ ساری گل صاف تہ واضح ہو جانی ہے۔ زبان اتنی صاف ہے کہ پہاڑی زبان نے ہر اک لہجے تہ بولی نے خطے پنچ اسکی سنا یا جاسکنا ہے۔ پلاٹ نی بُتڑ ایسی صاف ہے کہ کدرے وی تانا پیٹا کھل نیہہ دہسنا۔ میرے نزدیک اس کہانی کی اُس مینی صاحب نا شاہکار آکھ سکے ہاں۔

عربی لفظاں دا پہاڑی پنج برتوا

دُنیا دی کوئی زبان ایہی میہ جس پنج کسی دوئی زبان دے الفاظ نہ آئے دے ہوون، اسدی وجہ ایہہ ہے جے جسے دوواں تو ماں پنج ملاپ ہوندا ہے تہ اُن دیاں زبانوں وی ہکی دوئے تے اثر انداز ہوندا ہین ہور ہمیں دوئے دے ذخیرے تھیں کجھ لفظاں کو ضرور اپنا کہندے ہین جیہڑے اس بگانے ماحول پنج ”خبرے“ ہو گیندے ہین۔ اندی اہمیت اس واسطے خاص ہو گیندی ہے جے ایہہ آساں کو دوواں تو ماں دے تعلقات ہور اُن دی نوعیت (مذہبی، سیاسی، فوجی، سماجی تہ اقتصادی وغیرہ) تھیں واقف کرالدے ہور ماضی دے کسی عہدے یا زمانے پنج استوار ہوئے دے آسے یا تاریخ دے اس روشن پہلو کو سامنے آنے پنج معاون ہوندے ہین جیہڑے موجودہ دور پنج مرئک گئے دے ہوون یا اسدی رسائی انہاں تکر نہ رہی دی ہووے تہ اسطراں قدیم حالات دا نیواں کڈھنے واسطے زبان یا زبان دے الفاظ ہی اسدا سہارا ہوندے ہین۔ پہاڑی زبان جیہڑی ہک قدیم زبان ہے اس پنج مختلف تو ماں رابطہ تہ تعلق باہمی دے متعلق معلومات حاصل کرنے واسطے ایہی ذخیل یا ”تہرے گئے دے الفاظ تھیں کسی کو انکار نیہہ۔ ماضی دے کسی دور پنج ہندوستان تے موجودہ ترکستان دے آریہ قبائل دی ترک تا از اس برصغیر دی تاریخ دا اوہ اہم واقعہ ہے جس دے باعث دوواں تو ماں (آریہ ہور دراوڑی) دے بشکار ہک ایہجا تصادم ہو یا آسا جے اسدے اثرات زندگی دیاں دوئیاں شعبیاں دی طراں ارج ہندوستانی لسانیات پنج چنگی طراں محسوس کیتے جُل سگدے ہین۔

پہاڑی زبان دی قدیم تاریخ بچ ایہہ ضروری ہو یا ہوسی جے اس سُن اس دور بچ اپنے اندر کئی بدلاؤ کیپتے ہوسن، کدے اَساں کول اسدی کوئی دستاویزی شہادت موجود نیہہ لیکن پہاڑی زبان بچ سنسکرت الفاظ دا استعمال عام ہے۔ ہُن اس گل تے یقین کرنا مشکل ہے جے سنسکرت سُن پہاڑی زبان تے اثر باہیا پہاڑی زبان مختلف ناں ہونے دے ناطے سنسکرت تے اثر انداز ہوئی ہوسی۔ جس طراں تاریخ دے ور تے اس گل دی گواہی دیندے ہین جے وید ہور پران کسی دور بچ پہاڑی زبان بچ لکھے گئے آسے۔

پہاڑی زبان بچ عربی یا فارسی الفاظ دا دخل کدوں شروع ہو یا اس واسطے ہزار سالانہ تھیں زیادہ چچھاں گچھ کافر گچھ نظر ایسی، دسویں صدی عیسوی بچ مسلمان ہندوستان دار و وارد ہوئے جد کہ 97 ہجری بچ ہندو تکر مسلمان حکومت کھن کا بچ گئے دے آسے۔ تاریخ ایہہ وی واضح کر دی ہے جے ہندوستان بچ پہاڑی زبان تے عربی الفاظ دا اثر اُس ویلے ہو گیا آسا جس ویلے عربی تے جد اسلامی تعلیم تہ اخلاقیات نال ہندوستان دی سر زمین بچ داخل ہوئے ہون آ۔

برصغیر بچ عربی جاننے والے علماء آئے پر حکمرانی فارسی سُن صدیاں تکر قائم رکھی جسدی وساطت نال عربی الفاظ پہاڑی زبان بچ داخل ہوندے گئے۔ اصل بچ ایہہ ہک سماجی تہ مذہبی، تبدیلی آسی پہاڑی تے عربی رسم الخط، قواعد تہ املا ہور دوائے اصناف، نظم تہ نثر دے ڈونگے اثرات پئے ہین۔ عربی زبانی قرآن وحدیث دی نسبت نال مسلماناں دے نیڑے خصوصی تقدس تہ قدرو منزلت دی حامل رہی ہے۔ پہاڑی زبان بچ عربی الفاظ دا ہک تعلق دینی ہے یا خالص لسانی مسئلہ ہے اس بارے بچ کسی کہیں گل تے اتفاق ہونا ضروری نیہہ اتھا نظریاتی اختلافات وی ہوسکدے ہین تہ علمی وی، ویلے نال نال زباناں بچ فطری بدلاؤ اینا کوئی تعجب دی گل نیہہ تہ اس نال نویں مباحثے دے مواقع وی پیدا ہوندے جلدے ہین تہ ہک گل سیانیاں واسطے آکھنی ضروری ہے جے قرآن کریم بچ ارشاد ہے ”بے شک قرآن مجید اَساں سُن نازل کیتا ہور اسدی راکھی وی اسیں کرساں (القرآن) (اس وعدہ برحق دے مطابق جتھا قرآن قیامت تکر محفوظ ہو گیا تہ اتھا ہی عربی زبان ہور اسدے قواعد وی محفوظ ہو گئے۔ خواجہ غلام ربانی مجال دا خیال ہے جے عام

زبانوں دے الفاظ ہور املا بچ نکلیاں موٹیاں تبدیلیاں ہوندیاں رہندیاں ہین جسدی وجہ نال غلط العام کو سند من کہندے گیندا ہے۔ البتہ عربی دا املا اس کلے تھیں بالکل کنی ہے۔ وجہ نزول قرآن ہور اللہ دی طرفوں مفاظت قرآن ہے۔

شوکت سبزواری دے مطابق مسلماناں دی قومی زندگی بچ عربی زبان تہ حروف دا وہی درجہ ہے جیہڑا یہودی زندگی بچ عبرانی زبان تہ حرفاں دا ہے ہور ہنودی زندگی بچ سنسکرت زبان تہ دیوناگری حرفاں دا ہے۔

ڈاکٹر ایس۔ ایم (شیر محمد) زمان دے خیال بچ نطق ہور حرف کو زلیندیاں ہویاں قرآنی املا کو برقرار رکھیا جلمے تاں جے کل اسدیاں بچیاں کو ایہہ الفاظ اوپرے نہ لگن ہور انہاں کو اسدے تہذیبی، ادبی ہور مذہبی پس منظر نال نہ کپیا جلمے۔ پہاڑی املا دے مسلے ثقافتی، تہذیبی، لسانی ارتقاء ہور مذہبی نقطہ نظر نال حل ہونے چاہیدے ہین۔ عربی زبان نال اسدا تعلق روزمرہ دی زبان یا ادبی لسانیات توڑیں محدود نیہہ بلکہ ہک مسلمان ہونے دے ناطے قرآن حکیم دے حوالے نال دی عربی زبان آساں واسطے مذہبی ہور فکری پس منظر مہیا کردی ہے۔

رشید حسن خان دا خیال ہے جے ”لفظ“ ”اللہ“ دی کتابت اسی طراں ہونی چاہیدی ہور پیغمبر ﷺ دی کتابت اسی طراں ہوئے۔ اس بچ ہک گل ضرور ہے جے ہر رسم الخط دا اپنا تحریر دا انداز ہوندا ہے، نسخ ہور نستعلیق بچ وی ایہی فرق سامنے ایندا ہے تہ نال ہی کمپیوٹر دی لکھائی دے اپنے مسلے ہین کدے الفاظ بچ بنیادی تبدیلی نہ ہوئے تہ معمولی جی تبدیلی کو عقیدے دا مسلہ نیہہ بننا چاہیدا۔

پروفیسر غازی علم الدین (اُردو) زبان، رسم الخط ہور املا کو عقیدے دا مسلہ تصور کردے ہین اندا خیال ہے جے: ماہڑے نزدیک اُردو زبان، اسدا رسم الخط ہور املا عقیدے دا مسلہ ہے۔ انہاں سُن اُردو زبان کو ہر مسلمان دی مذہبی تہ ثقافتی زبان ہونے دے ناطے عربی تہ فارسی مسلمانان ہندی واحد ترجمان ہے۔ شمس الرحمن فاروقی غازی صاحب دے ناں چٹھی لکھدیاں آکھدے ہین جے ”سُن زبان (اُردو) کو معروب ہی نہ مشرف بہ اسلام وی فرمنا چہیندے

ہین۔ ماہرے خیال بچ ایہہ رویہ ہرگز درست نہیہ زبان تہ مذہب دے اثرات ضرور ہوندے ہین پر کسی دانی نفسہ مذہب نہیہ ہوندا ادب ہور زبان کو مذہب دے معیار نال جانچو تہ بچ دور نہ ٹر سکسو تہ تہساں کو ادب ہور زبان تھیں ہتھ تہونے پسن۔ تہسیں آکھسو جے میں ادب دی پرواہ نہ کردا ماہر او واسطہ مذہب نال ہے بالکل ٹھیک ہے جد کہ کدے تہسیں زبان تھیں ہتھ تہور ہیوتہ مذہب دے بارے بچ یا کسی چیز دے بارے بچ کسراں سوچ سو بول سو ہور لکھسو۔“

اس اقتباس تو واضح ہوندا ہے جے پہاڑی زبان بچ عربی الفاظ کو کسراں برتیا جٹے کجھ الفاظ تہ بنیادی ہین جے کدے اُندے اصل بچ تبدیلی کردے ہاں تہ اوہ اپنی اصل تھیں ہٹ کا دور ہور بے معنی ہو گیندے ہین البتہ عام بول چال بچ کنیں الفاظ ہیئت دی تبدیلی نال یا معنی دی بدلی صورت بچ شامل ہوسکدے ہین۔ کسی وی زبان دے الفاظ پہاڑی زبان بچ گڈے گیسن تہ اس نال زبان دی وسعت ہور تنوع تہ وسیع دامنی دا اندازہ باہندے آئیسی۔

ڈاکٹر صابر لودھی وی اسی طراں دے خیالات دا اظہار کردے ہین جے ہر لفظ دا اپنا کلچر اپنی تہذیب ہوندا ہے ہور ایہہ کلچر کسی قوم دے مزاج ہور تہذیب نال وجود بچ ایندا ہے لفظ ہک زبان تھیں دوئی زبان بچ منتقل ہوندا ہے تہ معنی اعراب، تذکیر و تانیث وغیرہ بچ جزوی تبدیلی ضرور ہوندا ہے۔ کدے عربی فارسی لفظاں کو ضد کرکا اُندے قواعد دے مطابق کرنا ہے تہ بہتر ہے زبان کو عربی تہ فارسی کر چھوڑو۔“

ڈاکٹر گوپی چند نارنگ دا آکھنا ہے جے زبان دا مذہب نہیہ ہوندا البتہ زبان دا سماج ہوندا ہے زبان جملیاں دا مجموعہ ہوندا ہے ہور جملے لفظاں نال مل کا بندے ہین۔ مذہب لفظاں دا نہیہ ہوندا پر لفظ جیاں مذہب، اخلاق، فلسفہ، معاشرت، سیاست وغیرہ تھیں متاثر ہوندے ہین اس واسطے لفظاں دے مذہبی یا طبقاتی ماخذ لوڑے جمل سکدے ہین۔“

اسراں اسیں عربی لفظاں دی ہیئت کو پہاڑی لہجہ تہ سماجی صورت ہور مذہبی عقیدے دا خیال ضرور رکھدیاں ہونیاں برتاں تہ عربی لفظاں کو اسطراں برتاں جے اوہ بالکل ہی رنگ، صورت، معنی بدل کا کجھ ہور نہ بن چھن ہور نہ ہی تنگ نظری بچ پئے کو عقیدے دا مسلہ بنا کا زبان کو قید کر

کہنا نہ عربی الفاظ نامانوس نہ اوپرے ہو کا اپنی اہمیت گما رہوں۔ زبان بچ داخل لفظاں کو استعمال کرنے دا طریقہ ایہہ ہے جے اوہ صورت اختیار کیتی جُل سکدی ہے جیہڑی عام نہ خواص کول مسلم ہووے۔

انشاء اللہ خان انشاء 1756-1817ء دریائے لطافت 1808ء دے مطابق ہر لفظ جیہڑا اُسدی زبان بچ شامل ہو گیا ہو مشہور ہو گیا ہووے۔ اوہ کسی وی زبان دا ہووے اوہ جسطراں اُسدی زبان بچ برتیا جُل رہیا ہے اوہی صحیح ہے کدے جو کجھ اُسدی زبان دے خلاف ہے غلط ہے۔ مرزا ادیب انشاء دی اس گل نال اتفاق نہ کر دیاں ہوئیاں لکھدے ہین جے اسطراں من مانی کاروائیاں کو جواز فراہم کرنے دا موقعِ مجلسی جیہڑا لفظ اصل دے نیڑے ہے اس دا املا اصل دے مطابق ہونا چاہیدا۔“

اسطراں عربی الفاظ یا کسی دوئی زبان دے الفاظ ہوون اوہ اس ویلے پہاڑی زبان بچ کئی صورت بچ استعمال ہین کدے اصل حالت بچ ہین جیاں لفظ ”اللہ“ محمد قرض، زکوت، حج، عدل، واجب، سنت، مکروہات، حلال، حرام وغیرہ نہ انہاں کو پہاڑی زبان بچ ہک اصطلاحی صورت آندا، کدے انہاں کو کسی دوئی ہیئت بچ لکھساں نہ ایہہ بے معنی ہوگیسن اسراں ہی کنیں لفظ تبدیلی دی صورت بچ استعمال ہین جیاں ”افراط“ و تفریط، افراتفری وغیرہ۔

اصطلاحات: کسی غیر زبان دے لفظ بچ کجھ کہیا نایا بھدایا صورت بدلا کا اپنا کہننا تصرف اکھالدا ہے۔ ہر کسی زبان بچ تصرف ہوندا رہندا۔ جس طراں عرب بچ ایہہ عمل ہوندا ہے تہ اس کو تعریب آکھدے ہین ہو راسی طراں نال جیہڑا لفظ بندا اس کو معرب آکھدے ہین جیاں پیل تھیں فیل، ایسا ناخ تھیں اسفا فاخ ایہی عمل کدے فارسی بچ ہوندا ہے تہ اس کو تفریس آکھدے ہین تہ تفریس نال جیہڑا لفظ بندا ہے اس کو مفرس جیاں، جھکڑے تھیں جکر علیٰ ہذا القیاس تہ اسی عمل کو ہندی بچ تہید آکھدے ہین ہو لفظ کو مہند۔ جیاں دُبل تھیں ڈھول ہو ر ایہہ عمل اُردو بچ تارید آکھالدا ہے تہ اس لفظ کو مؤرد جیاں خاطر عربی بچ خیال کو آکھدے ہین پر اُردو بچ یا پہاڑی بچ، دل، لحاظ تو وضع دے معنی بچ برتیا گیندا ہے۔ یا، عفو، عقاب، تھیں معاف معوب، یا پلید تھیں پلید، اسطراں کنیں لفظ صورت، صوت ہو ر معنی دی تبدیلی نال برتے گئے۔

بعض الفاظ کو اس میں پہاڑی زبان بچ کسٹراں بدلا چھوڑ دے ہاں جے واحد یا بنیادی لفظ عربی دا ہی ہے پر جمع عربی تھیں ہٹ کا پہاڑی لہجے کو اختیار کیتا گیندا ہے۔ جیاں، نبی، نیاں، ملائیکہ، ملائیکیاں، رسول، رسولاں وغیرہ۔

اتھار اتم کو گوپی چند نارنگ دے اس اقتباس نال اتفاق ہے جس بچ اوہ لکھدے ہین کہ اُردو تہ ہند آریائی، ایرانی ہور سامی اثرات بیک وقت نظر ایندے ہین۔ زبان ہور اسدے تمام ظواہر کسی بکس میں فرد اُدارے یا انجمن دے حکم دے تابع بیہ زبان ہک وسیع تر عمرانیاتی نظام دا حصہ ہے جیہڑی عوامی ضرورتاں تہ رواج ہور چلن نال وجود بچ ایندی ہے ہور اسدی کنڈی پچھیا صدیاں دے تاریخی تہ لسانی ارتقاء دا کنڈی تھا پڑا ہوندا ہے اسیں جدید و قدیم زبانان تہ نظراں کراں تہ اُن دے ماضی حال بالکل کئی کئی دسدے ہین البتہ عربی دی بنیاد اپنی جانی ہے صرف نویں الفاظ شامل ہوئے ہین باقی اکثر زبانان ویلے ہور ضرورتاں نال بدلدیاں رہیاں ہین جس نال انہاں بچ ہک تنوع سامنے آیا ہے۔

عربی سُن پہاڑی زبان ہور ادب تہ مثبت اثر باہے ہین اس گل تھیں انکار بیہ تہ نال ہی عربی، فارسی دی خصوصیات نال اظہار بیت دا زور بدھیا ہے۔ اسیں کدے ہندوستانی زبانان بچو پہاڑی کو پرکھساں تہ اس بچ سب تھیں بدھ کا وسعت تہ تنوع تھہنیدا ہے۔ جے اسدا صوتی نظام ہر زبان کو جذب کرنے والا ہے۔ حق پرستی، عین موقع، تھیں کہن کا برہمن انہیرا دلدار روشن دان وغیرہ تہ واقعی پہاڑی دا صوتی نظام ہک سخی ماؤ نالو ہے۔ جیہڑی اپنیاں بچیاں دا خیال تہ رکھدی ہے تہ اس کو گماہنڈی بچیاں داوی خیال رہندا ہے۔ ایہہ اسدی تاریخی وسعت دا ثبوت ہے اسطراں کدے ہر کسی کو لفظاں بچ تبدیلی کرنے دی اجازت یا گھلی چھوٹ دتے جُلے تہ زبان ہک گمیاں دا داند بدن گیسے جس دانہ کوئی خصم ہوئے تہ نہ مالک مثلاً دارلہدی الوعظ ہے جس دے عدد 1268 ء ہین ایہہ اسدا سال تعمیر ہے ہن کدے اکھیاں نوٹ کا لفظاں دی تبدیلی ہون لگی تہ اعلیٰ تھیں اعلیٰ ادنیٰ تھیں ادنیٰ، مصطفےٰ تھیں مصطفاء، دارلہدی تھیں دالہدا ہو گیا تہ صورت و معنی بدل گئے ہور ہک طالب علم واسطے ایہہ لفظ

اوپرے وی ہو گئے تہ ہند سے وی بدل کا تاریخ وی غلط ہو گئی، 10 عدد ہے تہ الف، یک ہی عدد ہے۔ مسجد اقصیٰ، من و سلویٰ، دم عیسیٰ، عصائے موسیٰ، علی مرتضیٰ، جہاں لفظاں نال جیہڑیاں روایتاں وابستہ ہین انہاں ادب تہ تاریخ بچو پونجے گیا تہ فر کیہہ رہیا؟ اندی اسی صورت تے ایہہ روایتاں دے معنی دے حاصل کیتے جُل سکدے ہین۔ نیہہ نہ تہ کلتے تہ ڈورے اسی طراں مجلیٰ، منتہیٰ، منادی، حتیٰ، مصلیٰ۔

جس طراں نال اسماں سُن کجھ لفظاں دی شکل بدلا کہندی دی ہے۔ تقاضا، تماشا، تمنا، تولیٰ، تجلیٰ اصل بچ ایہہ لفظ آخر بچ مفتوح آسے جہاں کو الف نال بدلایے گیا ہے۔ پہاڑی عام بول چال بچ عام و خاص انہاں لفظاں کو اس طراں ہی بولدے ہین۔ علی الا اعلان، حتی الامکان، حتی المقدور، وغیرہ تہ زکوٰۃ، مشکوٰۃ، وغیرہ لفظاں دے معنی تہ صورت مستقل برقرار ہین۔ بعض اُردو زبان دانان سُن عربی الف مقصورہ کو سدھے الف نال بدلایا پر ایہہ کامیاب نہ رہیا جیہاں دعویٰ (دعویٰ) اعلا (علی) استعفا (استعفی) اصل بچ ہر لفظ جیہڑا زبان زد عام ہوندا تہ اس کو اسی طراں لکھنا درست نیہہ کیاں جے فر زبان دا حشر کے ہوسی؟ اسدا اندازہ نیہہ، مثلاً ص۔س۔ز۔ذ۔ض وغیرہ حروف دا استعمال املا دی درستگی نال ہی بامعنی ہو سکدا ہے۔ اسراں ہی کدے عظمیٰ، کبریٰ، وسطیٰ، قیامت صغریٰ، عید الاضحیٰ، خیر الوریٰ، مسجد اقصیٰ، شمس الہدیٰ، کشف الدبے، نور علی نور، وغیرہ کجھ لفظ ایچے ہین کدے انہاں تے کھڑا زبر لاواں تہ اوہ فاعل تھیں مفعول بن گیسن۔ جیاں مغویٰ اغوا کرن والا تہ جے کدے اسدے اخیر تے اکھڑا زبر لائے جُلے تہ ایہہ مغویٰ اغوا کیتا گیا دا بن گیسے۔

اس طراں دے کنیں لفظ ہین مثلاً متوفیٰ، مسمیٰ، البتہ جیہڑی جانی گنجائش ہووے اُتھے لفظ کو عام بول چال یا سماجی ضرورت دے تحت ٹہال سکدے ہاں تہ زبان واسطے ضروری ہے جے لسانیاتی اصول ہور معانی نال نال معروف ہو گئے دے لفظ ہور اصطلاحاتی لفظاں کو چھوڑ کا دئے لفظ زبان بچ معرب ہو سکدے ہین۔ البتہ بیانی الفاظ دا استعمال کسی خاص ضرورت وجہ یا حل واسطے کیتا گیندا ہے۔ ماہر ایہہ تجربہ یک اتہدائی تجربہ ہے۔

حوالے:

- 1 قرآن الحجر.....9 غازی علیم الدین۔
- 2 لسانی مطالعے دہلی ایجوکیشن پبلشنگ ہاؤس 2015..... غلام ربانی مجال۔
- 3 آسان قاعدہ..... شوکت سبزواری۔
- 4 اُردو لسانیات ص 1944/235ء..... اعجاز راہی۔
- 5 رودادِ سمینار..... رشید حسن خان۔
- 6 اُردو املا۔ ص 64..... حفیظ الرحمن۔
- 7 ادبی بھول بھلیاں، لسانی مطالعے، جامع لقواعد..... غلام مصطفیٰ خان۔
- 8 انشاء اللہ خان دریائے لطافت..... مترجم پنڈت برج موہن۔
- 9 ہمارے لسانی مسائل..... خیال بخاری، سید سلیمان ندوی، گوپی چند نارنگ، شمس الرحمن فاروقی وغیرہ ہما العبد شہیر احمد شمس۔

ضلع کپواڑہ دا تاریخی تہ ثقافتی پس منظر

کسی وی قوم یا انسانی طبقے دی تہذیب دے اُچے مظاہرے جیہڑے اُس دے مذہب، اخلاقی نظام، علم و ادب ہو رنوں نچ چہلکدے ہن اُس کو ثقافت آکھیا جلد اہے۔ انسان سُن فطرت دے مقابلے نچ ہک الگ کائنات تیار کیٹی ہے۔ جس کو تہذیب آکھیا جلد اہے۔ ایہہ ثقافت دراصل روایت (Tradation) دی بیانیہ ہن۔ اگر روایت تے موٹیاں لفظاں نچ گل کیتے جُلے تہ اس کو واضح طور تے دو اں حصیاں نچ بندے جلد اہے، اول جس کو اسیں ثقافت آکھدے ہاں جیہڑا روایت دا دیہاتی (Rural) بیانیہ ہے۔ تہ دو ا حصہ روایت دا تمدن ہے۔ جیہڑا روایت دا میدانی یا شہری (Urban) بیانیہ ہے۔ کسی وی خطے یا قوم دا ثقافتی منظر نامہ جانے تھیں پہلاں اس گل دا جاننا ضروری ہے، کہ ثقافت یا تمدن آکھدے کس کو ہن۔

ثقافت کسی قوم یا خطے دیاں اُنہاں سائجھیاں چیزاں کو آکھدے ہن جنہاں نال اوہ قوم یا خطہ سیانے جلد اہے یا اُس کو ہک الگ شناخت حاصل ہوندی ہے۔ کلچر یا ثقافت کسی قوم یا خطے دی شناخت ہوندے ہن تہ اس دا منڈھ اس قوم یا خطے دے مخصوص فن، عقیدے، ادب، رہنے سہنے دے طور طریقے، اخلاقی قدراں، کھینے پینے دے طریقے، آپسی برتوا، واوغیرہ نچ کھبیا دا ہوندا ہے۔ فرانہاں سبھاں چیزاں کو زمی دے الگ الگ چپے سامے تہ سمالے دے ہوندے ہن۔ مختلف فلاسفران، سکالراں تہ تنقید نگاراں سُن اس کو اپنے اپنے انداز نچ بیان کیتا دا ہے۔ پروفیسر آل احمد سرور دا مننا ہے کہ کلچر کسی قوم دی سائجھی میراث داناں ہے جس نچ اس قوم دیاں

لوکاں دی جسمانی ساخت تہ باقی بناوٹ، بولی، اُنہاں دے خیال، ہور عاداتاں، اُنہاں دے کم کار کرنے دے طور طریقے شامل ہوندے ہین۔ ڈاکٹر عابد حسین دے خیال پنج کلچر قدراں دے اس ملدے جلدے شعور داناں ہے جیہڑا کسی انسانی طبقے پنج ہوندا ہے۔ اُنہاں دے خیال پنج کلچر دے اظہار دیاں ترے صورتاں ہوندیاں ہین۔ پہلی اجتماعی ادارے (مذہب، سیاست، قانون) دوئی لوکاں دا عام مزاج ہور کم کرنے دے طور طریقے، تری اُنہاں مادی (Matanat) چیزاں دیاں شکلاں جیہڑیاں معاشی (Economic)، جمالیاتی (Aesthetic) یا ذہنی قدراں کو حاصل کرنے واسطے استعمال ہوندیاں ہین۔ مثال دے طور تے مکان، لباس وغیرہ۔ احتشام حسین دے خیال پنج کلچر کسی قوم دے فنون لطیفہ، ادبی ہور فلسفیانہ خیالاں، زندگی گزارنے دے طریقے ہور مادی ترقی دے میل جول داناں ہے۔ بہر حال اگر اسیں اس موضوع تے گل کرن بیچھاں تہ اوہ ہک الگ موضوع ہو چلےسی۔ اس موضوع تے کتاباں دیاں کتاباں لکھے گئے دیاں ہین۔

جس موضوع تے راقم اس نشست پنج گل کرن چل رہیا ہاں اوہ ضلع کپواڑا دا ثقافتی تہ تاریخی منظر نامہ ہے۔ ہن اسیں جس ویلے ضلع کپواڑا دے محدود تہ مختصر علاقے دی ثقافت تہ اس علاقے دے کلچر تے گل کر دے ہاں تہ اسماں کو ہک گل ضرور ذہن پنج رکھنی چاہی دی ہے کہ کلچر کو اسیں کسی نئے یا محدود جے علاقے پنج قید و بند نہ کر سکدے۔ اگر گل کیتے گچھے ضلع کپواڑا دی مختصر جی تاریخ تہ 1979ء تاں دے ضلع بارہمولہ بچوں ترے تحصیلاں بنائی گئیاں جس پنج کپواڑا ہندراڑہ تہ کرناہ شامل ہین۔ فر اُنہاں تراں تحصیلاں کو ملا کے ہک نواں ضلع تشکیل دتے گیا جس دا صدر مقام کپواڑا رکھے گیا تہ اس ضلع داناں وی ضلع کپواڑا ہی رکھیا گیا۔ کپواڑا جس ویلے ضلع بنیا اُس ویلے ریاست جموں و کشمیر دے وزیر اعلیٰ شیر کشمیر شیخ محمد عبداللہ آسے۔ اس ضلع داناں کپواڑا کیناں تہ کسراں پیا ایہہ وی ہک قابل ذکر گل ہے۔ اس بارے پنج کئی ساریاں مختلف اراء موجود ہین۔ گجاں ماہریناں تہ بزرگاں دا آکھنا ہے کہ ہک ولی اللہ جیہڑے ساداتاں بچوں آسے حضرت سعید محمد غائبی جہاں دامزار پُر انوار آج وی ضلع کپواڑا دی سب تھیں بڑی تہ مرکزی جامع مسجد دی کبھی نال موجود ہے۔ سادات شاہ ہمدان ہوراں نال وادی پنج تشریف آور ہوئے آسے۔ جس

وہیلے حضرت سید محمد غائبیؒ کی پواڑی نچ دعوت و تبلیغ دا مقصد کہن کے تشریف آور ہوئے انہاں اُتھے دیاں لوکاں کو اسلام دی تعلیمات کو لوں نچ دور تے جہالت دے ہنیرے نچ دکھیا تے انہاں اس جانی کو ”گنر واری“ آکھیا جس دا مفہوم گنر دی جاہے۔ جیہڑا بعد نچ کفو اڑہ فرکی پواڑہ ہو گیا۔ اسی طراں دیاں کئی ساریاں ہور وی آراء ہن جیہڑیاں اگر اُتھے لکھن بیٹھاں تے موضوع کافی لما ہو جلیسی۔ اگر اسیں اس ضلع دی جغرافیائی اعتبار نال گل کراں تے ایہہ ضلع کشمیر دے شمال مغرب آلے پاسے پیندا ہے۔ اس ضلع دا کل رقبہ 2379 مربع کلومیٹر یعنی 66549 ہیکٹر تے پھیلے دا ہے جس بچوں تقریباً 70 فیصد علاقہ اُتھے دیاں جنگلاں سُن ملے دا ہے۔ انہاں جنگلاں نچ خاص طور تے پلڈ ردیودار، منو، بیار و غیرہ دی لکڑ قابل ذکر ہے۔ ایہہ ضلع کھوڑاں دے میوے دی کثیر پیداوار دی وجہ تھیں وی مشہور ہے۔ ہک اندازے دے مطابق ضلع کپواڑہ سالانہ 50000 (پنجاہ ہزار) ٹن دے آس پاس کھوڑاں دی پیداوار دیندا ہے۔ اس تھیں علاوہ ایہہ ضلع چوٹیاں دی پیداوار وی خاصی دیندا ہے۔ اس تھیں علاوہ ایہہ ضلع زراعت دے اعتبار نال وی ٹھیک ٹھاک ہے۔ جنگلاں تھیں علاوہ وی ہک کثیر تعداد نچ زمی زراعت دی پیداوار واسطے استعمال ہوندی ہے۔ جسراں پہلاں وی ذکر ہو یا کہ اس ضلع دے نچ سارے علاقے سرحد نال پیندے ہن جہاں نچ کیرن، کرناہ، جھگنڈھ، بد نمل، چوکیبل، مچھل تے ہور کئی سارے ناں قابل ذکر ہن۔ جس تھیں اندازہ ہوندا ہے کہ اس ضلع دی ایل، او، سی، کافی ملی ہے۔ ہک اندازے دے مطابق اس ضلع دی یونڈری 240 کلومیٹر ملی دے جلدی ہے۔ اگر اس ضلع دی سرحد دی گلی طور تے گل کراں تے اس ضلع دی سرحد یا یونڈری مشرق تھیں ضلع بانڈی پور نال ملدی ہے، جنوب تھیں ضلع بارہمولہ نال جد کہ باقی دو اں پاساں تھیں ایل، او، سی نال یعنی کہ پاکستانی مقبوضہ کشمیر پیندا ہے۔ اگر اسیں اس ضلع دی آبادی دی گل کراں تے اس ضلع دی آبادی 2011ء دی مردم شماری دے مطابق 875564 دے جلدی ہے۔ اس ضلع دی شرح تعلیم یعنی کل پڑھیا لکھیا طبقہ 46.51 فیصد دے جلد ہے۔ ایہہ ضلع زیادہ تر جنگلات تے مشتمل ہے تے ریاست دا آخری ضلع بھی ہے۔ ایہہ جاء سطح سمندر تھیں 5300 فٹ دی اُچائی تے ہے۔ اس ضلعے کووی باقی ضلعیاں نالوں قدرتی

مناظر نال مالا مال ہوئے و اشرف حاصل ہے۔ اگر اسیں کسی اوپرے انسان اگے ضلع کپواڑہ دا ناں کہنساں تے اوہ اپنے آپ کئی ساریاں جانیاں دے ناں دس چھوڑسی۔ مثال دے طور تے (کرناہ، کیرن، بنگس، چوکیبل، ترہگام، لولاب، سوگام، چنڈیگام، کھوڑی، ستہری، غار، کلاروس، پچھل، آوڑہ، زربامہ، ماور، ہندواڑہ، کاجی ناگ، لنگیٹ تہ ہور کئی سارے علاقے قابل ذکر ہین۔ جیہڑے اگر اتھے رقم کراں تہ کافی وقت لگ جاسی تہ بک الگ نشست بن جلیسی۔ ایہہ ساریاں جانیاں بے شک آپ اپنی خصوصیات تہ خوبصورتی دی وجہ نال مشہور ہین تہ انہاں بچوں کئی ساریاں جانیاں بیرون ریاست، بیرون ملک ہی نہ بلکہ عالمی سطح تے چنگی طراں جانیاں جلدیاں ہین۔ ضلع کپواڑہ دی جتھے باقی ریاست تہ ملک نالوں تقسیم دابدترین وقت ڈٹھا جس دے نتیجے نچ اتھے دیاں لوکاں سن کئی سارے ظلم چیلے، خاص طور تے ماواں پتراں دی، پہناں پتراواں دی تہ رشتہ دار رشتہ داراں دی جدائی دے جیندیاں جی شکار ہوئے۔ مگر اتھے ہی اللہ پاک سُن اس ضلع کو قابل فخر چیزاں نال نوازیہا ہے۔ ذات باری سُن اس تہرتی دے چپے کوبے مثال چیزاں عطا کیتی دیاں ہین۔

اگر اسیں لوہکی جی نظر ہی وادی بنگس آ لے پاسے کراں تہ واقعی انسان دی عقل ناچیز حیران تہ پشیمان ہو جلدی ہے۔ کہ ذات باری سُن مشہور بنگس دیاں وادیاں کو کس خوبصورتی نال تخلیق کینا دا ہے۔ ایہہ وادی (وادی بنگس) تقریباً 20 تھیں 25 کلومیٹر اُتے پھیلی دی ہے۔ اتھے آئے دیاں گھاں سیلانیوں دا ایہہ وی آکھنا ہے کہ ایہہ جاہ گمرگ یا پہلگام تھیں وی کافی زیادہ خوبصورت ہے۔ اس جانی دے آس پاس اُچیاں بریلیاں ماہلیاں وی ہین جیہڑیاں تقریباً پورا سال برف نال ٹھکیاں رہندیاں ہین تہ بنگس وادی دی چھو لی نچ کئی سارے ڈنگراں دے تہ مالا دے کھلے چر دے رہندے ہین تہ نال ہی انہاں نال جیہڑے آجڑی ہوندے ہین اوہ ہجر دے گیت، گاندے تہ بچھلی بجاندے رہندے ہین جس نال اتھے دی خوبصورتی نچ ہور بھی بابد ہوندا ہے۔ اس جانی کو سرکار دی طرفوں ایشیائی براعظم داسب تھیں بڑا گولف کلب بڑائے دی تجویز دی پیش کیتے گئی آسی۔ اتھے دیاں ہواواں نچ اللہ پاک سُن عجیب قسم داسکون بخشیا ہے۔ اتھے دے تلے جیناں کوئی اہجاسز فرش ہے کہ جتھے پیر تہر دیاں ہی انسان دی روح چل اُٹھدی ہے۔ اس

جائی اگرچہ فی الحال تعمیر و ترقی دا کوئی خاص کم بیہ ہو یا، راستہ معقول نہ ہونے دے باوجود وی ملک پہر تھیں آئے سیلانی اس اراضی دے ٹکرے دا دیدار کرنے واسطے کئی کلومیٹر پیدل تہ پیرنکیاں مسافت طے کر کے پُچدے ہین۔ اس جائی دے بارے بچ جتنا وی لکھے گچھے کہٹ ہے۔ بہر حال ایہہ زمی دا خوبصورت تہ بے مثال ٹکڑا خالق کائنات سُن ضلع کپواڑہ دی چھو لی بچ بایا۔

مزید اس ضلع دی ہک ہور مشہور ترین جاء جس تھیں کم و بیش ہر کوئی واقف ہے، ماہڑی مُراد اس ضلع دے مشہور ترین تاریخی غار (ستبرن غار) ہین۔ ایہہ غار، علاقہ، کلاروس دے لٹھیل مدما و جنگلاں بچ واقع ہین۔ اس جائی دی شہرت دیاں کئی ساریاں وجوہات ہین تہ انہاں وجوہاں بچوں کئی سچ تہ کئی کوڑ تہ قیاس آراں ہین۔ اس جائی تے ہک غیر معمولی بٹا موجود ہے۔ جس دی اُچائی کوئی 20 تھیں 25 فٹ دے آس پاس ہوسی تہ چھڑا کوئی 30 تھیں 35 فٹ دے لگ بھگ ہوسی۔ اس بٹے دے ہک طرفوں کہڑے کے ست بوہے بنائے گئے دے ہین جس دی وجہ تھیں اس کو ست برن یعنی (ست بوہے) ناں بیا ہے۔ بٹے تے ہر جائی ہوندے ہین مگر ایہہ بٹہ اتنا اہمیت دا حامل کیہاں ہے؟ آکھیا جلد اہے کہ اس بٹے دے دراصل اٹھ بوہے آسے جنہاں بچوں ہک یعنی اٹھواں بوہا معدوم ہو گیا دا ہے اس واسطے ہن اُتھے ست ہی بوہے ظاہر طور تے نظر ی ایندے ہین۔ چونکہ ارج تھیں کوئی دو ہزار سال پہلے بادشاہ اُشوک دے ویلے بچ صرف کشمیر ہی نہ بلکہ پوری دنیا بدھ دا گڑھ رہی دی ہے۔ ایہہ ویلا کوئی 72ء دے آس پاس دا ویلا آکھے جلد ا ہے جس ویلے بچ بدھ مت دی چوتھی تہ سب تھیں بڑی عالمی کانفرنس کشمیر دے ہارون علاقے دے آس پاس ہک عظیم بدھ رہنما تہ عالم مغالی پوتائیسہ المعروف (اُپ گپتا) دی صدارت بچ منعقد ہوئی جس بچ ہزاراں دی تعداد بچ پورے عالم تھیں بودھ رہنماواں سُن شرکت کیتی تہ بدھ مت دے متعلق کئی سارے اہم فیصلے طے پائے۔ خیر ایہہ جیہڑا ستبرن دا بٹا ہے اس دے جیہڑے اصل بچ اٹھ بوہے ہین اوہ دراصل بدھ مت دے جیہڑے بُیا دی اٹھ اصول ہین جنہاں کو (اُشٹ پدھا) آکھیا جلد ا ہے۔ انہاں دی علامت ہین۔ اس تھیں علاوہ اس بٹے دے بارے بچ کوئی خاص گل سامنے بیہہ آسکی البتہ جس جائی کو اصل بچ لوک ستبرن دے ناں تے دکن واسطے

ایندے ہین اوہ اس جائی (ستبرن) تھیں کوئی ادھا کلو میٹر پچھاں واقع ہے۔ اس جائی اوہ غار ہین جہاں دے بارے بچ مشہور ہے کہ انہاں غاراں تھیں ملک روس کوئل دے ذریعے راہ جلد ہے ہور دراصل ایہہ ہی اس جائی دے بارے بچ اوہ گل ہے جیہڑی زیادہ تھیں زیادہ لوکاں دا تہیان آپا در چھکدی۔ ہور انہاں غاراں کو ہی وادی کلا روس دی وجہ تسمیہ سجھے جلد ہے یعنی قلعہ روس (روس دا قلعہ) جیہڑی کوئی معقول وجہ بیہہ ناہی عقل من دا ہے تہ نہ ہی تاریخی اعتبار نال۔ اس جائی دے نال دا جیہڑا مسئلہ ہے اس بارے بچ ہک ہور گل ایہہ وی دوران تحقیق نکل کے سامنے آئی ہے کہ ایہہ دراصل لفظ (کلا روس) ہے جیہڑا ہک سنسکرت لفظ ہے تہ جس دے معنی (آرٹ دی چاشنی) ہین تہ فر جسراں اکثر و بیشتر ہوندا وی ہے تہ ہو یا وی کہ جائیاں دے نال اکثر تھوڑے بچ بدل جلدے ہین اوہ ہی مسئلہ کلا روس نال وی ہو یا یعنی کلا روس تھیں کلا روچھ تہ فر کلا روس۔ اسیں گل کر رہے آسیاں غاراں دے بارے بچ کہ کیا واقعی اتھوں روس داراہ کسی وی صورت بچ ممکن ہے؟ ایہہ گل اس ویلے ہک رٹی رٹائی گل ثابت ہوندا ہے جس ویلے اسیں عالمی نقشے تے نظر باہندے ہاں۔ اس ویلے اس گل دا اندازہ ہوندا ہے کہ گتھا ملک ہندوستان تہ سارا ایشیائی بر اعظم تہ گتھا ملک روس۔ خیر ایہہ گل کتنی سچ ہے تہ کتنی کوڑاں اس بحث بچ نہ پیندیاں ہوئیاں انہاں غاراں دے بارے بچ جیہڑی صداقت ہے اس پلے ذری ہک کوشش کردے ہاں۔ اس جائی دی حقیقت جاننے واسطے ناچیز مقامی لوکاں تہ ضلع کپواڑہ دے باقی لوکاں نال جیہڑے تاریخ نال خاص طور تے دلچسپی رکھدے ہین گل کیتی جس بچ ایہہ گل نکل کے سامنے آئی کہ انہاں غاراں دی تاریخ دراصل اتھے ہک وقت بچ موجود تہا ہے۔ انہاں دا آکھنا آسا کہ اس جائی کو تہام کھائی وی آکھیا جلد ہے کیناں کہ جس ویلے لوکاں کو اس گل دا علم ہو یا کہ اس جائی تہ تہامہ نکل سکدا ہے تہ انہاں اس جائی دی گھدائی شروع کیتی جس دے نتیجے بچ اتھے غار وجود بچ آگئے جیہڑے ہجاں تہر موجود وی ہین تہ لوکاں واسطے عموماً باعث دید بنے ہوئے دے ہین ہور محکمہ آثار قدیمہ واسطے وی ہک دلچسپ موضوع بنے دا ہے۔ آکھیا جلد ہے کہ ایہہ غاراں اندر کسی جائی تھیں سوڑے تہ کسی جائی تھیں گٹھادہ ہین۔ داخلے واسطے راہ ہک ہی ہے تہ فر اندر وگھبے سبجے کئی سارے ہور وی راہ ظاہر

ہوندے ہین۔ اندر گئے دیاں گجھاں لوکاں سُن اس گل دا انکشاف وی کیتا کہ غار دے اندر دا درجہ حرارت مچ کھٹ ہوندا ہے تھند وی اسی وجہ نال چھائی رہندی ہے۔ اندر جلدے ویلے گجھ لوک لوئی واسطے ٹارچاں وغیرہ نال کھڑ دے ہین۔ مگر اندر درجہ حرارت تہ تھند دی وجہ نال ایہہ چیزاں بالکل ناکارہ ثابت ہوندیاں ہین۔ لوک اس جائی کو خاص طور تے عیدیاں دے موقع تے آپ اپنے کبر آلیاں تے دوستاں نال سیل کرن واسطے ایندے ہین۔ ایہہ جاء خاص تہیاڑیاں تھیں بغیر وی اگے چکھے دیاں تہیاڑیاں تے لوکاں نال پیری رہندی ہے۔ اس جائی کو دکھے واسطے خالی جموں و کشمیر پیر تھیں ہی نہیں بلکہ بیرون ریاست تھیں وی لوکاں دی آوجائی دا سلسلہ لگا رہندا ہے۔ اس تھیں علاوہ سکولی جنک، کالجاں دے طالب علم بھی دور دور تھیں اس جائی کو دکھن واسطے ایندے ہین۔ جتھے ایہہ جاسیحاں واسطے خاص اہمیت رکھدی ہے۔ اُتھے ہی ایہہ گل بڑے افسوس نال آکھنی پیندی ہے۔ کہ اُتھے وی باقی اکثر و بیشتر جائیاں نالوں تعمیر و ترقی تہ رسائی دا کوئی معقول انتظام نیہہ بلکہ پیدل ٹرن دا وی سدھاراہ میہہ جس دی وجہ نال کئی ساریاں دشواریاں ہر ویلے درپیش رہندیاں ہین۔

وادی لولاب دی ہی ہک ہور جاء ہے جس دا اگر اسیں اُتھے ذکر نہ کراں تہ بخیلی ہوسی تہنا انصافی وی۔ جی ہاں میں گل کر رہیاں ورنوہ لولاب دی۔ اس جائی کو لوک ورنوہ آکھدے ہین تہ اس جائی نال کافی عقیدت وی رکھدے ہین۔ اس جائی دی شہرت دی وجہ اس جائی دے خوبصورت نظارے تہ ہن ہی البتہ انہاں نظاریاں تھیں وی اہم اوہ شخصیت ہے جس دی پیدائش علاقہ، ورنوہ پنج ہوئی۔ جس دے ناں سُن اس جائی دے نال نال لولاب وادی، کپواڑہ تہ پورے جموں کشمیر کو عالمی سطح تے متعارف ہی نیہہ کرا لیا بلکہ ہک اُچا تہ عزت دا مقام دیا لیا۔ ماہری مراد حضرت علامہ نور شاہ کشمیری ہوراں دی برگزیدہ تہ عالمانہ شخصیت ہے۔ انہاں سُن عالمی سطح تے لوکاں کو متاثر کیتا ہے تہ لوکاں دا تہان اپنے آبائی گراں تک متوجہ کیتا۔ اس گل دا اندازہ اُس ویلے ہوندا ہے جس ویلے اسیں عظیم سکالر، فلسفی، عالم تہ شاعر جنہاں کو شاعر مشرق وی آکھے جلد ا ہے دی شاعری پنج مشہور شاعر پڑھدے ہاں۔

پانی ترے چشموں کا تڑپتا ہوا سیما
مرغانِ سحر فضاؤں میں ہیں بے تاب
اے وادی لولا ب اے وادی لولا ب

(علامہ اقبال)

موصوف دی شخصیت، زندگی ہور کارنامیاں تے ٹہیراں نال کتاباں لکھے گئے دیاں
ہین۔ اس تھیں علاوہ کئی سارے تعلیمی ادارے، مذہبی درس گاہاں تہ کئی ہور مچ سارے ادارے
علامہ انور شاہ کشمیری دے نام نامی تے قائم ہین، مثال دے طور تے وادی لولا ب دا ہک بڑا تعلیمی
ادارہ (انور شاہ کشمیری موریل ایجوکیشنل انسٹیٹیوٹ خریال) موصوف دے ناں تے قائم ہے۔ اس
تھیں علاوہ وی کئی ساریاں گلاں ہین موصوف دے بارے بچ مگر ماہڑے واسطے ساریاں گلاں
بیان کرنیاں اُتھے ممکن بیہ البتہ شائقین گوگل، ویڈیو یا ہور یوٹیوب چیناں و سب سائیاں تھیں مزید
معلومات حاصل کر سکدے ہین۔ وادی لولا ب کو جتھے کئی ساریاں اہم شخصتیاں دی جائے پیدائش دا
شرف وی تہ شہرت وی حاصل ہے اُتھے ہی اس جائی کو اللہ سونے سُن قدرتی نظاریاں نال مالامال کینا
دا ہے۔ ایہہ وادی لولا ب سوگراواں تے مشتمل ہے تے دے جتنے بھی گراں ہین سارے آپ اپنی
جائی ہک الگ اہمیت تہ خاصیت دے حامل ہین۔ میں کجھاں ہکاں جائیاں دے ناں اُتھے کہناں
ضروری سمجھساں مثال دے طور تے چیرکوٹ، پوتشے، واوہرہ، ڈونی وری (جس کو پہاڑی بچ کھوڑ بھی
آکھدے ہین) دیور، مکی پورہ، لسی پورہ، کنگ بک، سوگام، چندری گام، گنڈ ماچھر، حیات پورہ، ڈورسہ،
مرگی، ورتوہ، گاگل، لاپورہ، درد پورہ تہ ہور کئی سارے گراں ہین جیہڑے قابل ذکر ہین۔ مگر ساریاں
داناں کہنا ممکن بیہ۔ قارئین اس وادی کو اللہ پاک سُن مچ خوبصورتی نال نوازا دا ہے۔ کشمیری زبان
دے ہک مشہور و معروف تہ انتہائی اُچے درجے دے شاعر مرحوم فاضل کشمیری ہور وی اس خوبصورت
وادی تھیں متاثر ہوئے بغیر بیہ رہ سکے۔ انہاں دا مشہور زمانہ گیت جیہڑا زبان زدِ عام ہے۔

وسیے سہ گلفام، یاد آم یاد آم

لولا ب سوگام، یاد یاد آم

(فاضل کشمیری)

قارئین مشہور وادیاں تھیں علاوہ کپواڑہ کئی سارے مشہور کٹھے تہ نالے وی ہین۔
جیہڑے اپنی ہک الگ خصوصیت دے مالک ہین۔ میں اتھے کجھاں ہکاں کٹھیاں داناں کہنتاں
چاہساں مثال دے طور تے:

کشن گنگا: ایہہ دریا ہندو مذہب دیاں لوکاں واسطے کافی مقدس منے جُدا ہے۔ اس
تھیں علاوہ ایہہ دریا ایل، او، ہی دے وی حیثیت رکھدا ہے۔ جیہڑا کہ ضلع کپواڑہ دی کرناہ تہ کیرن
وادی کوپاکستانی مقبوضہ کشمیر نالو نکھر ادا ہے۔

ماوردریا: ایہہ دریا ست کول ناگ تہ کاجی ناگ تھیں نکلد اہے تے اتھے دیاں لوکاں
واسطے کئی اعتبار نال کارآمد تہ فائدہ مند ثابت ہوندا ہے۔ مثال دے طور تے اتھے دے لوک
زمیاں کوسگ اسی دریادی بدولت لیندے ہین۔ ماوردے اس دریادے پانیاں تلے صاف تہ شُد
ریت بگری وی نکدی ہے۔ اتھے دی ریت بگری پورے کپواڑے بچ مشہور ہے۔ اس دی شہرت
دا اندازہ اس گل تھیں ہوندا ہے کہ جس ویلے بھی ضلع کپواڑہ بچ کسے کوکئی تعمیر خصوصاً رہائشی لڑی
(مکان) چا ہڑنی ہوسی تہ اوہ اولین ترجیح ماوردی ریت بگری کو دیندا ہے بلکہ پورے شوق نال اس
ریتو دا انتخاب کردا ہے فرکیاں نہ اوہ کتنی وی مہنگی ہوے۔ ماوردریا ست گل ناگ تہ کاجی ناگ
تھیں آکے تہ آگے جل کے جہلم بچ رلدا ہے۔

قارئین اسماں جتھے مختصر آہی مگر کجھ گل کپواڑہ دے بارے بچ تاریخ تہ باقی موضوعات
تے کیتی۔ ہن اسیں کپواڑہ دادواپاسا یعنی اتھے دے لوک، انہاں دارہن سہن، بول چال، کھانا
پہناؤ وغیرہ وغیرہ۔ اس ضلع کو باقی ضلعیاں نالوں ایہہ شرف حاصل ہے کہ اللہ سونے سُن اس کو ہر
اعتبار نال رنگارنگی۔۔۔ نال نوازیاء، فرپہاویں اوہ اتھے لوک ہون یا اتھے دے قدرتی مناظر۔ اس
ضلع دیاں لوکاں بچ پہلاں تھیں ہی اپنے کلچر تہ ثقافت کو کہن کے بڑا ہی خوشی و جذبہ رہیا
ہے۔ اسداں گل تھیں وی اندازہ لائے جل سکدا ہے کہ اس ضلع دے وجود بچ ایناں تھیں وی پہلے
اتھے کئی ساریاں ادبی تہ ثقافتی تنظیمیں اپنے کلچر تہ ثقافت دے باہرے واسطے متحرک آسیاں تہ
پوری شد و مد نال اپنے کم وی انجام دتے۔ آج وی تاریخ بچ دی اس ضلع اندر کئی اگلیاں تہ کئی اس

تھیں بعد بنیاں کچھ ہورنویاں تنظیمیاں وی زمینی سطح تے کم کررہیاں ہین۔ بلکہ پہلاں تھیں زیادہ محنت کررہیاں ہین۔ انہاں بچوں کجھاں ہکاں تنظیمیاں دا اتھناں کہنناں وی ضروری سمجھدا ہاں:

(۱) کلچرل ٹرسٹ کپواڑہ (۱۹۷۴ء)

(۲) شہجاریادب لولاب

(۳) ادب کوچھ کراپورہ

(۴) جوئے ادب کاجی ناگ

(۵) شہباز کلچرل ٹرسٹ مادر

(۶) کپواڑہ کلچرل سوسائٹی

(۷) پہاڑی کلچرل فورم کرناہ۔ ۱۹۷۶ء

(۸) کلچرل کلب کرناہ۔ ۱۹۷۰ء

(۹) لولاب ویلی کلب کاٹھ پورہ۔

(۱۰) کلچرل فورم کپواڑہ۔

(۱۱) صنوبر نوک تھیٹر گلگام۔

(۱۲) شاردا نوک تھیٹر۔

(۱۳) نونہال تھیٹر گلگام۔

(۱۴) شاہ ولی لوک رنگ درگمولہ۔

(۱۵) دلکش تھیٹر ہتمولہ۔

(۱۶) حسرت تھیٹر کراپورہ۔

(۱۷) ایورگرین ڈرامینک کلب گلگام۔

(۱۸) بلبل تھیٹر گلگام

(۱۹) ماربل ویوٹھیٹر آورہ۔

(۲۰) یگ مینز کلب ہری۔

(۲۱) مخمور فرینڈس کلب شہر کوٹ۔

تہ ہور کئی ساریاں تنظیمیاں قابل ذکر ہین۔ انہاں بچوں کئی ساریاں تنظیمیاں سن جموں اینڈ کشمیر اکیڈمی آف آرٹ کچرل اینڈ لیٹریچر تھیں ایوارڈ وی حاصل کیتے ہین۔ مثال دے طور تے شاردا تھیٹر سن کشمیری ڈرامہ ”نتی لہی پنزو“ ڈرامہ پنج ایوارڈ حاصل کیتا ہے۔ محترم عبدالغنی بیگ اطہر جیہڑے ریگیپورہ کپواڑہ سوسائٹی سن ”اکھ نندن“ کشمیری ڈرامے پنج بہترین اداکار دے ایوارڈ نال وی نوازے گیا۔ اس ضلع دے لوکاں پنج جیہڑی رنگارنگی ہے فر پہانویں اوہ کلچر، بولی، رسم و رواج ہوے یا فر آپسی برتیوا ہر چیز اپنے آپ پنج کھ الگ مثال ہے۔ قارئین اس ضلع پنج قریب قریب دس (۱۰) بولیاں بولے جلدیاں ہین۔ جہاں پنج کشمیری، پہاڑی، گوجری، اردو، پنجابی، شینا، دردی، سرخیلی، پشتو قابل ذکر ہین تہ ہر بولی اپنی جائی اہمیت تہ خصوصیت دی حامل ہے۔ اس ضلع پنج جتیاں وی بولیاں بولے جلدیاں ہین ہر بولی دے آپ اپنے لہجے جیہڑے خصوصاً اسی ضلع پنج استعمال ہوندے ہین۔ مثال دے طور تے اتھے دی کشمیری بولی دا لہجہ باقی ضلع پنج جیہڑی کشمیری بولی جلدی ہے انہاں تھیں پنج مختلف ہے مثلاً کپواڑہ دی کشمیری زبان پنج ”ڑ“ دا استعمال کثرت نال ہوندے تہ الفاظ لے لہجے پنج بولے جلدے ہین جدکہ باقی کشمیری آبادی آلیاں علاقیاں مثلاً سرینگر، اننت ناگ وغیرہ پنج ”ڑ“ دی جائی ”ر“ دا استعمال ہوندے تہ الفاظ چھٹے بولے جلدے ہین۔ مثلاً کپواڑے دے کشمیری آکھدے ہین شڑ، پڑ، گڑ جدکہ اننت ناگ تہ سرینگر پنج انہاں ہی الفاظاں کو اسراں بولے جلدے ہے شڑ، پر، گر۔ پڑان کو اننت پنج پڑان، کھیوان کو کھون، کران کو کرن وغیرہ کو کپواڑہ دی نسبت چھٹے طریقے تے بولے جلدے ہے۔ ایہہ ہی صورت حال پہاڑی، گوجری تہ ہور اس ضلع پنج بولے جلدن آلیاں باقی بولیاں نال ہے۔ اس ضلع دے پہاڑی بولن والے لوک دے استعمال کثرت نال کردے ہین جدکہ ہور کئی سارے ضلعیاں دے پہاڑی بولن آ لے لوک دے استعمال کثرت نال کردے ہین مثال دے طور تے اتھے دے لوک جلدے، اُس دا، ایندایا آندا، ہونڈ دا، وغیرہ جدکہ باقی پہاڑی بولن آلیاں علاقیاں خاص طور تے نطہ پیر پنجال پنج انہاں ہی لفظاں کو حلد، اُس نا، اینا، ہونا وغیرہ بولدے ہین۔ بولیاں دے اس فرق کو اسیں رنگارنگی (Diversity) دے پس منظر پنج دکھاں تہ بولیاں دے

مختلف لہجے بولیاں دی خوبصورتی بچ ہو روی باہد اکر دے ہین۔ اسی طراں اس ضلع بچ ہر بولی دے آپ اپنے اکھان وی ہین۔ میں اتھے کپواڑہ دے پہاڑی لوکاں بچ بچ بولے جلن آ لے کجھ آکھان تسدیاں بصارتاں دی نظر کرساں:

- (۱) بڑھی رن کور انخرا۔
- (۲) آپ جگی نہ تگمانڈ دی بلا۔
- (۳) پھٹی گئی سنگ بوالنا کن وی کپال آئی۔
- (۴) کھوڑی روہڑ کے راہ بنینا۔
- (۵) میں تھیوں گئیں گوریے اگوکھٹرن ملنگ۔
- (۶) پتراں کوسگ تہ جواں کودرائی۔
- (۷) روہڑی گائیں داڈمڑ
- (۸) اگاں چنہڑاں دند بچن، چچھا چنہڑاں لک پیچے۔
- (۹) پہنٹی نال کھیڈنا۔
- (۱۰) دوے دی سامی دی رن ہر کسے کوسوئی لگدی ہے۔
- (۱۱) مُردے چورتہ قبراں چونے گز۔

تہ ہور بے شمار آکھان ہین جیہڑے اتھے بولے جلدے ہین جنہاں کو لکھنے واسطے ہک

مکمل تہ الگ نشست درکار ہے۔

اگر چہ اس ضلع دے پسماندہ طبقے دیاں لوکاں جنہاں بچ پہاڑی تہ بچر خاص طور تے قابل ذکر ہین، سُن علم و ادب تہ دیگر شعبہ جات بچ مجموعی طور تہ کوئی خاص پیش رفت نیہہ دس سکی مگر فروی کئی سارے قد آور ناں ہین جیہڑے نہ صرف ضلع کپواڑہ بچ ہی جانے جلدے ہین بلکہ یو، ٹی، ملک تہ بیرون ملک وی انہاں سُن اپنی ہک پہچان قائم کیتی۔ کجھ ہک ناں میں اتھے مثال دے طور تے کہنتاں چاہداں مثلاً مولانا انور شاہ کشمیری۔ پروفیسر عبدالواحد قریشی۔ انور شاہ مسعودی، غلام مصطفیٰ مسعودی، عالم قریشی، عبدالرشید قریشی، سید طارق پردیسی، مسرت ناز، کابل بخاری،

وقار خان، سجاد قریشی، مشکور احمد شاد، عبدالرشید لون غمکین، میر غلام حیدر ندیم، نعیم کرناہی، پروفیسر ڈاکٹر جہانگیر دانش، مرحوم غلام مصطفیٰ پنجھی، خوجہ محمد یونس، ایڈوکیٹ نور اللہ قریشی، ایڈوکیٹ عبدالحمید خان، کریم اللہ قریشی، ڈاکٹر رویدہ سلام تہ ہور کئی سارے ناں جیہڑے اتھے کہننے ناممکن نیہ۔ اس تھیں علاوہ اگر اسیں اتھے دیاں لوکاں دے رہن سہن دی گل کراں تہ اوہ اپنے آپ بچ ہک مثال ہے۔ اس ضلع بچ صدیاں تھیں قائم شرافت، مزمان نوازی، سادگی، فرقہ وراہت تھیں اٹھ کے آپسی برادری تہ پہنائی چارے دے رنگ اج وی چہلکدے ہین۔ پورے ضلع بچ اج تکر کسی وی جانی تھیں ہندو، مسلم، سکھ، عیسائی، شیعہ، سُنی، کالاچٹ، ذات پات کو کہن کے کوئی وی گل سننے بچ نیہ آسکی تہ انشاء اللہ نہ اس گل دا کوئی امکان ہے۔ سارے لوک ہک دوئے نال برادری کو بڑے ہی سوہنے طریقے نال قائم رکھدے ہین فرچا ہے اوہ گجر، پہاڑی، کشمیری، پنجابی، اردو بولد اہوئے یا ہور کوئی کسی برادری دا فرد۔ ہندو، مسلم، ہک دوئے دے دکھ سکھ بچ برابر شریک ہوندے ہین۔ ہک ددے دے کھر ایندے جلدے ہین، ہک دوئے دے دم کردے ہین، ہک دوئے دے مذہبی رسماں تہ روایتاں بچ بڑھ چڑھ کے تہ خوشی نال شریک ہوندے ہین۔ ٹکر کپواڑہ بچ کھیر بھوانی دامیلہ ہوئے تہ تجارتی تہ باقی سہولیات دے سٹال مسلماناں دے ہوندے ہین۔ مقام شاہ ولی بچ عرس پاک لگے دا ہوئے تہ ہند مذہب دے من والے وی بڑی تعداد بچ نہایت عقیدت تہ احترام نال شریک ہوئے دے نظر آسن۔ اسی طراں مختلف علاقیاں بچ جنمیاں وی مسلمان بزرگاں دیاں زیارتاں ہین اتھے ہندو عقیدت تہ سکھ مندوی نظر آسن۔ فرچا ہے اوہ درگمولہ بچ وی شاہ ولی دی زیارت پاک ہوئے، کپواڑہ بچ سید محمد عابدی دا آستان مبارک ہوئے، کار بہامہ بچ شیخ بابا بہرام دی زیارت ہوئے یا کاشیرہ بچ حضرت مولانا اویسی دا مقبرہ ہوئے۔ یا فر ذہامہ بچ حضرت بابا یونس دا دربار ہوئے تہ ہندو مسلم سکھ پہنائی چارے دے مناظر قابل دید ہوندے ہین۔ اس تھیں علاوہ کئی ساریاں علاقیاں بچ بزرگاں دے عرس منائے جلدے ہین۔

پہاڑی ”افسانہ نمبر“

اک تجزیاتی مطالعہ

جموں اینڈ کشمیر اکیڈمی آف آرٹ کچرا اینڈ لینگوئجس سرینگر نے شعبہ وچ سن 1978ء وچ جدولوں پہاڑی شعبہ قائم ہو یا باضابطہ تہ باقاعدہ طور ورا سے سال ہی پہاڑی زبان بولن تہ سمجھ آلیاں کی اپنے جذباتاں، خیالاں تہ احساسات کی لفظاں نی صورت ویدی لوکاں تک پچان نا ذریعہ ہتھ آیا۔ ملک نی بندھ ہونے توں بعد مچ سارے پہاڑی زبان بولنے آلیاں نی تعداد تھنے نے اُس پار ہجرت کری تہ چلی گئی ہور باقی لوک اتھے ہی رہی گئے پنا ویں لکیر نے اس پار نی گل کراں یا اتھے یعنی ہندوستان بچ رہنے والیاں نی، ایہہ سارے پہاڑی لوک پہاڑی زبان بولنے تہ سمجھنے سن۔ ممکن ہے کہ ایہہ سب پہاڑی بچ لکھنے وی ہوون جد کہ اساں کول اُس زمانے نی کوئی وی تحریر موجود نیہہ۔ جس ویلے کلچرل اکیڈمی وچ پہاڑی شعبہ کی جگہ ملی تہ فراہماں لوکاں واسطے لکھنے تہ پڑھنے ناموقع ملیا۔ اس شعبہ نامقصد زبان نی ترقی تہ ترویج سی۔

اُس ویلے جہاں لوکاں کی اس شعبہ نے نال کم کرنے ناموقع ملیا، انہاں پہاڑی زبان وادب نے شاعراں تہ لکھاریاں کی باخبر کیتا۔ انہاں نیاں تحریراں کی جمع کر کے شائع کرنا شروع کیتا۔ اس طراں ایہہ ادارہ لکھاریاں نی مالی امدادی کرنا سی۔ اس طراں شاعراں، ادیبیاں تہ لکھاریاں نا ذہن اس طرف مڑیا تہ فر شاعری، مضامین، افسانے تہ کہانیاں بلیں بلیں لکھنے نا ذہن بنی گیا۔

کلچرل اکیڈمی نے اس شعبہ نے پہاڑی زبان، پہاڑی ثقافت، تمدن، کلچر، پہاڑی لوک ادب، پہاڑی گیت، پہاڑی تہذیب، پہاڑی لوکاں نی تاریخ ور بکھرے بکھرے مضامین لکھوائی شائع کروائے۔ پہاڑی زبان وادب نی ترقی تہ ترویج واسطے اس ادارے نیاں خدمتاں کی کدے وی نیہہ پھلایا جائی سکنا۔

ادارے کی شروعات ”دوماہی شیرازہ پہاڑی“ تہ سالنامہ ”استادب“ توں ہونی ہے جس وچ شاعری، نثر، مضامین سبھاں کی جگہ دتی گئی۔ اس توں علاوہ کجھ صنفیاں تہ نمبر وی کڈھنے نا آغاز ہويا۔ جوں جوں اس زبان وچ ادب تخلیق ہون لگا تہ اسے حساب نال اس کی شائع وی کرنے رہے۔ اس نے نال ہی ادارے نے خصوصی شمارے وی کڈھے جس نال سلسلہ اجاں توڑیں جاری وساری ہے۔

زیر نظر ”استادب“ افسانہ نمبر ہے، جیہڑا افسانے نے ناں نال سال 2000ء وچ شائع ہويا ہے جیہڑا سید اقبال ملنگا می نی ادارت تہ راہنمائی وچ قارئین تک پہنچیا۔ ایہہ شمارہ سالنامہ ہے جیہڑا ہر سال شائع ہونا اے۔ اس افسانہ نمبر وچ کجھ مقالہ نگاراں نے افسانے ورمضامین شامل ہین ہور کجھ اک مضمون افسانہ نگاراں نی افسانوی دنیا وروی شامل کیہتے ہین۔ اس توں علاوہ خاص طور نے افسانے شامل ہین۔ میرا موضوع زیر نظر افسانہ نمبر وچ شائع ہڈہ افسانیاں نا مطالعہ تہ تجزیہ ہے۔ اس شمارے وچ تقریباً نو افسانے اک انشائیہ تہ باقی مقالے شامل ہین۔

راجہ نذر بونیاری ہوراں نا شمارہ پہاڑی زبان وادب وچ اک اہنجاناں ہے جہاں نے اس زبان وادب واسطے بہت قربانیاں پیش کیتاں ہین۔ انہاں نے پہاڑی زبان وادب واسطے جیہڑا کم کیتا اُسکی ہمیشہ یاد رکھیا جاسی۔ انہاں تقریباً ہر صنف وچ لکھنے نے کوشش کیتی۔ انہاں نا اک خوبصورت انشائیہ ”نچھ“ زیر نظر افسانہ نمبر وچ شامل ہے۔ ایہہ اک ایسا موضوع ہے جس اُپر راجہ نذر بونیاری ہوراں نے پہل کرنے ہوئیاں اپنی دلچسپی تہ فن نا بہترین اظہار کیتا ہے۔ ظاہر جئی گل ہے کہ انشائیہ اک ایسی صنف ناناں ہے جس نے دامن وچ مزاح نہ طنز نے چھنے نشتر موجود ہونے ہین۔ اس انشائیہ کی پڑھنے نے دوران قاری اُپر ہر جگہ مزاح تہ مزاحیہ عنصر نا اثر ہونا دسنا ہے۔ ”نچھ“ جیہڑی کہ انسان کی کدے وی تہ گسے وی وقت اُپر آسکئی ہے اس نیاں کجھ کجھ قسماں نا بیان کرنے ہوئیاں مزاح کی ہتھوں نیہہ جان دینا۔ ابھی تہ اک کامیاب انشائیہ نگار نی پہچان ہونی ہے۔ موصوف نے ”نچھ“ نے ہر اک پہلو اُپر گل کرنے نی کامیاب تہ فنی کوشش کیتی ہے۔ نچھ نے پڑھنے توں بعد اس گل نا احساس ہويا کہ انشائیہ نگار اس صنف نے فن توں باخبر ہے۔

ایہہ انشائیہ اک کامیاب انشائیہ ہے کیانکہ انشائیے واسطے جہاں چیزاں نا ہونا لازمی ہے اوہ انشائیہ بچ صاف تہ باندے لکھنے ہین۔ دُنیا نے باقی ادب نے مقابلے وچ ایہہ وی کہٹ نیہہ۔ انشائیہ نگار اس جگہ اُپر کجھ اس طراں لکھنے ہین:

”نچھ“ ہک بدل لحاظ، سیکولر تہ سوشلسٹ علامت ہے۔ ایہہ بلا لحاظ مذہب و ملت رنگ و نسل عمر و جنس تہ سماجی درجہ ہر یکسے کو آندی ہے جد بادشاہ کو آندی ہے تہ اُسدا تاج و تخت دُوئے ہل گیندے ہین۔ کسے فوجی ڈاکٹر کو آندی ہے تہ اُسدیاں مچھاں نہ صرف ہل گیندیاں ہین۔ بلکہ انہاں دا رُخ بنا داہر ہو گیندا ہے۔ جد کسے سیاستدان کو آندی ہے تہ اُدھے منڈھ واسطے ساری سیاست شیاست پُہل گیندی ہے جد منجھی یا گائیں کو آندی ہے تہ گھر لی بچوں دوڑیاں کہنا اڈھ گیندا ہے پئی کو آندی ہے تہ پُو اُسدیاں پنجیاں بچوں نس گیندا ہے۔“

”حضرت جی“ ڈاکٹر جہانگیر دانش ہوراں نا اک خاص تہ اہم افسانہ ہے۔ حضرت جی ناں کردار اس افسانے نامرکزی کردار ہے جیہڑا افسانے نے باقی کرداراں واسطے اک مشعل راہ ثابت ہونا لکھنا ہے۔ اس توں علاوہ طارق ہور جنید وی اس افسانے نے اہم کردار ہین جہاں نی وجہ توں افسانے نی کہانی اگے تڑنی دسی ہے۔

افسانے نی شروعات اس طراں ہونی ہے کہ ”انسان کو کدے وی اوہ سب کجھ بیہہ ملدا جس دی اوہ تمنا کردا ہے ہمیشہ کجھ خواہشاں حسرتاں بن کے رہ گیندیاں ہین ہور اوہ ساری زندگی انہاں ہی حسرتاں دے سہارے گزاردا ہے۔“

افسانے ناروای واحد متکلم نی صورت وچ کہانی نی بُنت نا آغاز تہ شروعات کرنا ہے اوہ آکھنا ہے کہ ماہڑے کول دُنیا نی ہر سہولت تہ آسائش میسر ہے۔ اس سب نے ہونیاں سکون ہور اطمینان نی دولت کیاں نیہہ؟ اس سوال نے اسکی نو سال تک بے چین تہ بے قراری بچ بہوں رولایا۔ اگے چلی تہ چلنا ہے کہ ایہہ جنید ہے جس کول کجھ ہونا پر سکون نی دولت توں محروم ہے۔ اس اپنے گماہنڈیاں نی زمی ہڑپ کر رکھی نی سی۔ اس پر مقدمہ وی چل رہیا سی۔ ظلم تہ آخر ظلم ہی ہونا ہے جنید نا پُہر اطارق اسا ہڑے معاشرے نے حساس طبیعت رکھن آ لے اشخاص نی پُہر پور

ترجمانی کرنا لھنا ہے۔ جنید نے اپنے پہرا کی تھپڑ ماری اُس ویلے کہروں بے دخل کری چھوڑیا جدوں طارق نے سچائی اظہار کرنے ہوئیاں ایہہ ظاہر کیتا کہ اس نا پہرا جنید گما ہنڈیاں نی زمی ہڑپی سکون تہ آرام جیسی عظیم دولت تھو نڈنے نی بڑی غلطی کر رہیا ہے۔

افسانہ نگار نے اس پہلو اُپر زور دینے نی کامیاب کوشش کیتی ہے کہ حق ہو سچ کی کدے آئچ میہہ آئی۔ حقیقت ہو سچ نے مقابلے نیچ پھوٹھ، فریب تہ ظلم وزیادتی نی کوئی بنیاد میہہ تھی۔ اک وقت اُپر آئی سچ اپنی اصلی شکل دھسنے توں بغیر میہہ رہنا۔ بالآخر طارق جس ویلے کہروں نو سالاں تک باہر رہیا تہ اس نے پہرا کی اس موقع اُپر اپنی غلطی نا احساس ہو یا جدوں اوہ دوبارہ گما ہنڈیاں نی کھسی تہ ہڑپی ہوئی زمین واسطے کلکٹر نے دفتر نیچ سچ کے اپنے کہروں کڈھے نے پہرا طارق کی کلکٹر نی گرسی اُپر بیٹھانا تکیا۔

افسانے نا ایہہ اقتباس تلو:

”پہرا جی تسیں! میں بے قابو ہو کا اُسکو گلا نال لایا ہو رہے تھاشہ پیار دتے۔ طارق اجلاس برخواست کیتا ہو رہو تلو اپنے آرام کرنے والے کمرے نیچ کھن گیا۔ میں اُسکو آکھیا کہ طارق اٹھ کہر جلاں۔ طارق آکھیا کہ پہرا جی ماہڑے ہو کہر دے درمیان اوہی زمین دا کیس مائل ہے اگر تسیں اج وی اوہ زمین چھوڑنے واسطے تیار ہوو تہ میں کہر جلاں واسطے تیار نہ طارق خوشی نال عدالت دے کمرے نیچ گیا ہو ز زمین گما ہنڈیاں دے نا منتقل کرنے دا حکم دتا تہ میں خوشی طارق کو کھن کا کہر آیاں۔“

مگلو لگدا آسا کہ اج میں دُنیا دے سارے مقدمے جت کھندے۔“

حضرت جی افسانے نے مرکزی کردار نی حیثیت رکھنا ہے۔ اس کردار نے افسانے نی فضا بدل کے رکھ چھوڑی، جد جنید نے ذہن نیچ سالاں توں پیدا ہونے سوالاں نا جواب حضرت جی ہوراں نے اس ویلے دتا جس کہروی اوہ دوئے پہرا انہاں نا شکر یہ ادا کرنے واسطے انہاں نے کہر آن پچھے کیاں جے طارق نی تعلیم وتر بیت حضرت جی نے کہر نیچ ہونی رہی جدوں اسکی کہروں کڈھی چھوڑیا سی۔

حضرت جی اک نیک سیرت، اللہ نے ولی، روحانیت نے علمبردار، ہمیشہ عبادتِ نبیؐ مشغول رہنے آ لے ہو احساسِ طبیعت رکھن آ لے بزرگ سن انہاں نا کردار تمام خوبیاں تہ صفتاں نا پیکر دسنا۔ انہاں جنید نے صرف سوالاں نا جواب ہی نیہہ دتا بلکہ اس نے اندروں تہ باطن کی ہلا کے رکھ دتا ہو اس نے باطن نی ایسی اصلاح کری چھوڑی کہ اوہ فرحنگے رستے اُپر آ گیا تہ اس نے سارے رستے سدھے ہوئی گئے، کیاں نہ ہونے جتھے اللہ نے ولی نی نگاہ ہے جے اوہ سب کچھ بدلی جانا ہے۔ شاعر آکھیا ہے۔

کہ نگاہ ولی سب وہ تاثیر دیکھی
بدلتی ہزاروں کی تقدیر دیکھی

افسانے نی زبان آسان تہ عام فہم ہے۔ افسانہ نگار نے اوہی زبان استعمال کیتی ہے جیہڑی خاص کری تہ خطہ کشمیر بولی جانی ہے۔ ایہہ کہانی آسان نے سماج تہ معاشرے نی پتھر پڑر تہ مکمل عکاسی کرنی ہے۔ کہانی نی بخت وی اچھی ہے۔

افسانے نے آخری پڑاؤ اُپر پہچی تہ اک کمی نا احساس ہونا ہے کیا نکہ کہ اس افسانے نا اختتام اک آہنگ ماحول اُپر ہونا ہے جد کہ ایہہ افسانے نے فن نے بالکل خلاف ہے۔ ”بدلے موہ“ ڈاکٹر جوگندر سنگھ شان، ”چڑھدی باہی“، شیخ شبیر احمد تہ ”انٹرویو“ انہاں تریاں افسانیاں کی پڑھی تہ ایہہ محسوس ہونا ہے کہ انہاں افسانہ نگاراں زبردستی لکھن نی کوشش کیتی ہے۔ ایہہ افسانے نگار تہ نیہہ بلکہ کہانی کار ہین۔ افسانے واسطے جہاں چیزاں نا ہونا ضروری ہے انہاں تو ایہہ لوک کوسوں دور دسنے ہین۔ اگر اس طراں کوشش جاری رہسی تہ ممکن ہے کہ فن توں واقف ہوئی جان جد کہ ایہہ تخلیقات کسے طور وروی افسانے نے فن اُپر میہہ اُترنیاں۔

میرا مقصد ہرگز کہانی کاراں نے جذباتاں کی مجروح کرنا نیہہ بلکہ ایہہ اک حقیقت ہے جس نا اعتراف کرنا ناگز ہے۔

”بے بس“ ڈاکٹر فاروق انوار مرزانی کہانی ناناں ہے۔ ایہہ اک مختصر ترین افسانہ ہے۔ افسانہ نگار تعلق خطہ پیر پنچال نے ضلع راجوری نال ہے جد کہ اوہ کلچرل اکیڈمی نے پہاڑی شعبہ نبج ملازمت نے فرائض انجام دے رہے ہین۔ اوہ اس ویلے سرینگر نبج تعینات ہین، اس واسطے انہاں نی

زبان اُپروی سرینگر نے رہن آلے پہاڑی لوکاں نا اثر غالب و سنا انہاں اپنے اس افسانے بچ اُسے
 زبان نا استعمال کیتا ہے جیہڑی کرناہ تہ اوڑی بچ بولی جانی ہے جیہڑی پنجابی نال زیادہ میل کھانی ہے۔
 ایہہ افسانہ اک بے تاج بادشاہ نے جاگیر درانہ ماحول نی عکاسی کرنا ہے۔ اوہ اک
 ظالمانہ رویہ نا کردار ہے جیہڑا عام لوکاں اُپر مسلط ہوئی تہ انہاں نا جینا حرام کری تہ رکھنا ہے ہور
 خود عیش و آرام نی زندگی بسر کرنا ہے۔

بالآخر غریباں تہ مظلوماں نی ہائے ہور بددعا توں کسراں بچ سکنا سی۔ اسی کرنی اگے اُس
 نا اکلوتا پتر اچھنا ہے۔ اوہ باپ نی اُٹھی دولت تہ پونجی ورعیش کرنا رہیا تہ اس طراں اوہ نشے نی بُری
 عادت بچ اس حد تک ملوث ہوئی گیا کہ اس ظالم شخص نیاں اکھاں نا تو اُسنی وراثت نا مالک ایڈز
 جی بیماری لگنے نال باپ نی زندگی بچ فوت ہوئی جانا ہے۔ ایہہ ویلا کسے وی باپ واسطے قیامت
 توں کہٹ بیہہ ہونا جد کوئی باپ اپنے پتر نی لاش اپنے موہنڈے اُپر چائی تہ قبرستان تک کھڑنا تہ
 فر اپنے نور نظر تہ پیارے لاڈ لے کی اپنے ہتھوں مناں مٹی نی تہیڑی بچ دفن کری چھوڑنا ہے۔
 اوہ دولت جیہڑی اس ظالم شخص نے کھٹھی کیتی آخر اُپر اوہ وی سہارا نہ بنی سکی۔ اس طراں
 اُسنی زندگی بے بسی تہ بے کسی نا شکار رہی۔ زندگی نے آخری پڑاؤ اُپر فالج نے اس قدر کبیر یا کہ
 اوہی اُسنی موت نا باعث بنی گیا۔

پرویز مانوس ہوراں نا افسانہ ”پچھتاوے نے اتھروں“ وی اک مختصر افسانہ ہے۔ انہاں
 نی زبان وی صاف ستھری تہ عام فہم لگنی ہے۔ اگر اوہ اختصار نال کم تہ لینے نہ اک عمدہ پہاڑی
 افسانہ پہاڑی ادب بچ پیش کری سکے سن۔ انہاں نے پہاڑی زبان نے اصلی لفظاں نا نہایت ہی
 فنکاری نال برتاؤ کیتا ہے۔

جنگو چودھری صاحب نا سہکماں تہ لاڈلا پتر سا۔ ایہہ ”جنگو“ آساں نے معاشرے تہ سماج
 نے امیر ترین باپ نی بگڑی وی اولادنی ترجمانی کرنا ہے۔ جنگو شروع توں بچ ہی لاڈلا تہ اکلوتا
 پتر سی، جیہڑا ترے پئییاں تھیں نکاسی۔ اوہ باپ نی اُٹھی کمائی نی وجہ تہ انہاں نے بے تحاشا لاڈ
 پیار نے بگاڑی رکھیا سی۔

جوں جوں اوہ بڑا ہونا رہا اُسنی بد تمیزی وی بڑھنی رہی۔ سکول نے ماشٹراں ٹوں لئی کے کمرے بچ کم کرنے آ لے بندے، رستے ٹڑنے آ لے بزرگ کسے کی اُس نیمہ بخشیا۔

ایہہ افسانہ اَساں نے سماج بچ ہونے آلی اس بے راہ روی نا ترجمان ہے۔ افسانہ نگار اپنے سماج تہ معاشرے توں باخبر دسنے۔ اس طراں نے کئی پتر ٹساں کی اس معاشرے بچ لہھی جاسن جیہڑے جنگونی طراں اپنے پیونی کمائی اُپر فخر کرنے تہ سماج بچ بُرائی تہ بدی کی بدھانے ہین۔ ایہہ اساہڑے معاشرے نا المیہ ہے کہ امیر باپ اپنے پترے کی نیمہ سمجھانا۔ اگر اُس اپنے پترے کی سدھارستہ دھسیا ہونا، اُس نی جنگلی طراں دیکھ پہنا کیتی ہونی تہ فراوہ شرک پر چلنے ہوئیاں اُس بزرگ نال بد تمیزی نہ کرنا۔

اگر جنگو بد تمیزی نہ کرنا اُسنی اچھی تربیت ہونی تہ اوہ کیلے نا چھلکا شرک بچ نہ سٹنا۔ اگر سٹیا سی تہ فر بزرگ شخص نی گل منی لینا چھلکا ہٹائی چھوڑنا۔ جنگو کی بالآخر فر ہسپتال تک نہ پچھنسی ہور نہ ہی ڈاکٹر کولوں ایہہ لفظ سُنن ناموقعہ ملے آ کہ..... ”چودھری صاحب! جنگو نے لک نا تنہا گاٹھی گیا نا ہے نالے ہر وروی ہوں سٹ لگی نی ہے ایہہ ہُن بیڈور ہی رہسی گا۔“

”چچھتا وا“ عبدالرشید غمگین نا اک افسانہ ہے۔ ایہہ افسانہ اک عام تہ درمیانے طبقے نے کمر نی روداد پیش کرنا دسنا جس وچ دو میاں بیوی نے درمیانے چنگڑے کی نشانہ بنائی افسانہ نگار اپنے آس پاس نے ماحول نی جنگی ڈونگی طراں نال عکاسی کرنا ہے۔ منگا اساہڑے سماج نے ہر اس بندے نی ترجمانی کرنا ہے جیہڑا پورا دن کمائی آتنا تہ راتی اپنے عیال بچ بیٹھی کھانا ہے منگا تہ منگی نی اک شام نی لڑائی تہ چنگڑے نا منظر وی افسانہ نگار نے بڑی ہنر مندی نال بیان کیتا ہے۔ منگا تہ منگی دوئے اپڑھن جبکہ انہاں اپنے بچے سکول بچ داخل کروائے سن۔ انہاں نے چنگڑے تہ بول چال نی وجہ تھیں کمر بچ موجود کٹڑی نے پچیاں کی بلی نے اپنی غذا بنا لی۔ گاں نے بکی توں چھال ماری تہ اوہ وی مرگئی۔ نکلے جاتک نی اکھ وی زخمی ہوگئی۔

اج وی اساہڑے سماج بچ منگا تہ منگی جیسے مل جاسن جیہڑے آپسی چنگڑے تہ ان بن نی وجہ تھیں اپنے کمر نا بچ سارا نقصان کری چھوڑنے ہین تہ بعد بچ پچھتاتے۔ اس افسانے نے

دوئے کردار اس ویلے بہوں بچھتانا جدوں اک دوئے نے کم زبردستی کرنے نی کوشش کیتی۔
 افسانے نے آخری پڑاؤ بچ منگاتے منگی دواں کی اپنی کیتی غلطی نا احساس ہوئی جانا ہے۔
 اس طراں سارا کھر ہک واریں فر خوشحال ہو گیا۔ اس آخری حصہ بچ افسانہ نگار نے جلدی نال کم لیا
 ہے۔ آخری حصہ بچ اوہ فنی طور پر کمزور ہوئی جانا ہے۔ کیا نلکہ کسے وی افسانے نے نا کلا بیکس
 Climax یعنی خاتمہ خوش آہنگ ماحول کی پیش بیہ کرنا جیہڑی اس افسانے نی خامی دسی ہے۔
 مختصر طور اُپر ایہہ آکھیا جانی سکنا ہے کہ زیر نظر افسانہ نمبر سال 2000ء بچ شامل کیتے جان
 آلے ساریاں افسانیاں کی پڑھنے توں بعد ایہہ نتیجہ سامنے اچھنا ہے کہ تقریباً سارے افسانے
 مختصر ہن یعنی انہاں نی Length کہٹ ہے۔ افسانے نے فن نے قریب دسنے ہن زبان و بیان
 آسان ہے پڑھنے والے کی کسے پریشانی توں بیہ گزرنا پینا۔
 گھ افسانے ایسے وی ہن جہاں نے خالق زبردستی افسانہ لکھن نی کوشش کیتی تے گھ اک
 افسانے ایچے وی لہنے ہن جہاں نی بخت کافی اچھی دسی ہے بلکہ افسانے نے آخری حصے بچ ہیچ
 چھول کھائی لینے ہن۔

جدوں تک پہاڑی زبان و ادب بچ کوئی سنجیدہ ناقد پیدا نہ ہوسی تب تک ایہی صورت حال
 رہسی۔ اُسنی سب توں بڑی وجہ ایہی ہے کہ جس آدمی وی کوئی تنقیدی مضمون لکھیا اُس نے خوبیاں
 ہی بیان کیتیاں اگرچہ موجود نہ وی سن۔ ایہہ نظریہ ادب بچ کسے طور وی قابل قبول بیہ۔ تنقیدی نا
 بنیادی مقصد کھرے ہو رکھوئے نی پرکھ تے نشاندہی کرنا صرف تعریف کرنا بیہ، فرفرن پارے نی قدر
 نا تعین بیہ ہو سکی۔

جموں و کشمیر کلچرل اکیڈمی نے شعبہ پہاڑی سن ”شیرازہ پہاڑی“ نا سنہ 2021ء بچ اک
 ہو ر خصوصی نمبر ”افسانہ نمبر“ نے ناں ور شائع کیتا ہے، جس وچ پہاڑی افسانے بارے
 (20) مضموناں توں علاوہ (58) افسانے وی شامل ہن۔ ایہہ شمارہ کافی ضخیم ہے۔ انشاء اللہ
 بہوں جلدی اس نے حوالے نال وی اک تحقیقی تے تنقیدی مقالہ لکھساں۔

سی و ہفت (۳۷) حرنی

جیہڑی سی و ہفت حرنی کی سامنے رکھی ایہہ مضمون لکھیا جا رہیا اے ایہہ سی و ہفت حرنی ۱۸۹۶ء تھیں پہلاں سائیں مولاشاہ سن لکھی سی۔ اس وچ کوئی چھوٹھ نیہہ جے پنجابی ادب وچ حالیں توڑیں سی و ہفت حرنی ناہور کوئی ثبوت نیہہ ملنا۔ اس نی وجہ ایہہ ہوئی سکئی اے جے حالیں توڑیں جتنے وی شاعران حروف ابجد نے حساب نال طبع آزمائی کیتی اے انہاں سن اُس کی سی حرنی (۳۰) ناناں ہی دتا اے۔ حرفاں نی گنتی مجموعی طور و پرہناویں کتنی وی ہووے اے اس واسطے اسیں وی گل سی حرنی تھیں ہی شروع کرساں گے۔

سی حرنی سندھی، سرائیکی، پہاڑی تہ پنجابی ادب نی اک مقبول صنف اے۔ اس وچ دنیا جہان نے سارے موضوع پروئے جاسکتے ہین۔ اتھے اک ضروری گل کرن والی ایہہ وی اے جے پنجابی ۴۴ حرنی زبان اے جدکہ (سی) عربی زبان نال لفظ اے جس نے معنی تریہہ (۳۰) نے ہین تہ عربی نے لفظ اٹھائی (۲۸) ہین اس وچ ”لا“ تہ ”یے“ ناباہدا کری تہ تریہہ (۳۰) نی گتتری پوری کیتی جاسکئی اے۔ عربی وچ ”تریہہ“ کی ”ثلثہ“ آ کھنے ہین۔

غفران سید ہوراں نے مطابق پنجابی نے پہلے شاعر حضرت فرید الدین مسعود بھنگرنج ہین تہ اوہ جدی پشتی فارسی سن تہ اوہ لوکاں کی سمجھاون واسطے جیہڑی زبان برتنے سن اُس وچ فارسی زبان نا اثر ہونا قدرتی گل اے۔ سی حرنی نے سی حرنی ہون نی وی ایسے وجہ اے۔ اس کی صحیح ثابت کرن واسطے ساریاں کولوں کہٹ لفظاں والی زبان عربی نے اٹھائی (۲۸) ابجد تلو:

اب ث ت ث ج ح خ د ذ ر ز س ش ص ض ط ظ ع غ ف ق ک ل م ن و ہ ی

انہاں وچ ”ہ“ تھیں بعد ”لا“ تہ ”یے“ ناباہدا کری تہ اس کی تریہہ (۳۰) لفظی بنایا جانا اے۔

اُردو نے بتالی (۴۲) لفظ انہاں لفظاں نے باہدے نال بننے ہین:

بھ پھ تھ ٹھ جھ چھ دھ ڈھ رھ ژھ گھ لھ مھ نھ

گجھ لوک صرف گرمکھی کی پنجابی سمجھنے ہین۔ اَساں کی گورو دیو جی نی پینتری (۳۵) لفظاں نامونہ وی لہنا اے۔ انہاں نی سی حرفی نی شروعات گرمکھی حرفاں سنگ ہوئی سیئی ہونی اے، رکیاں جے اوہ پینتری لفظی زبان اے۔ بابادھ سنگھ ہوراں نا آکھنا اے جے پنجابی نظم کی فارسی نی گڑھتی (بچے کی جمنیاں جینہوی چیز کھانے جوگی پہلاں دتی جانی اے) ملی اے تہ ایہہ فارسی نی چھول وچ پئی اے تہ ایہہ گل وی ٹھیک اے۔ جے سی حرفی نا وچو د اُردو وچ ہڈوں ہی ایہہ تاں سی حرفی نی بستر گجھ اِسرائاں اے۔

سی حرفی باراں ماہ نی طراں چار چار مصرعیاں وچ لکھی جانی اے بالکل رباعی ہاروں۔ ور رباعی تہ سی حرفی نے وزناں وچ بہوں متا فرقی ہونا اے۔ اس نے چار مصرعے ہم قافیہ ہونے ہین جد کہ رباعی نا تریا مصرعہ غیر قافیہ ہونا اے۔ اُردو وچ دو مصرعیاں تھیں علاوہ چو مصرعی نظم کی وی ”بیت“ آکھنیں۔ اییاں وی ”سی حرفی“ نے کسے اک بند کی ”بیت“ ناناں وی دتا جانا اے۔ کئی سی حرفیاں ”ابیات“ نے ناں نال وی چھپیاں ملدیاں ہین۔ جسراں ”ابیات باہو“، ”ابیات سلطان“۔ متے سارے شاعر اُن سن سی حرفی واسطے چو مصرعی ہم قافیہ نظم کی اصول بنایا اے، ور سارے شاعر اس رستے ور ایہہ ٹرے، کنیاں سن اس تھیں ہٹ کے وی لکھیا اے۔ گجھ ایہجے شاعر اُن نے نمونے حاضر ہین۔

سب تھیں پہلاں تارا سنگھ گجراتی کی پڑھا:

الف ابر ب بہار بزم عشرت تے موسی لطف کمال نالے

ت تیار طبلہ طنبور ڈھولک، خوش آواز مطرب تے نقال نالے

اسے طراں حضرت سید میراں شاہ جالندھری پنجابی نے بہوں بڑے مشہور شاعر گزرے

ہین، انہاں سی حرفی ڈیوڑھ وچ لکھی اے:

ج: جگر وچ زخم ہجر دا کس نوں پھول وکھاواں، کس در جاواں

بانجھ وصل علاج نہ کوئی سو سو مرہم لاواں، نفع نہ پاواں

برہوں ظالم اندر وڑیا کیونکر جان بچاواں ، خاک سماواں
 میراں شاہ دربار خواجہ دے رو رو حال سناواں ، تاں سکھ پاواں
 اسے طراں اک ”سی حرنی دیوانہ“ چھپی ہوئی ملنی اے ، جس نا ذکر کے محقق نیہہ کیتا۔ ایہہ
 کدوں چھپی تہ اس نے لکھن والے ناپورا ناں کہہ سی ، اس بارے وچ گجھ وی نیہہ آکھیا جائی سکنا ،
 البتہ ایہہ سی حرنی مسدس وچ لکھی ہوئی اے:

غ: غلط کہیاں اذان گناہ ہووے ، لوکی بلالؓ نوں آن کہندے
 گل سنی بلالؓ نے رون لگے ذرا دہسو کرو تہیمان کہندے
 جیہڑا نبیؐ داناں نہ ٹھیک آکھے کٹ دیواں میں ایسی زبان کہندے
 پراوہ تہ رب رسولؐ نوں لگے پیاری ایسے عشق دے نال ایمان کہندے
 چنگی لگے اذان بلالؓ والی وحی پہنچ کے آپ رحمان کہندے
 کدی صبح دیوانیا نہ ہوندی جے نہ کدی بلالؓ اذان کہندے
 اسے طراں نی اک مثال بابا نانک دیو جی نی اے۔ ایہہ مغل بادشاہ ظہیر الدین بابر نے
 زمانے وچ ہوئے ہن۔ ایہہ دور بابا فرید الدین مسعود گجھ شکر تھیں بعد نا اے:

ل: لعنت بر سر تہاں جو ترک نماز کرہن
 تھوڑا بہت کھٹیا ہتھو ہتھ گوہن
 م: محمد ﷺ من توں من کتاباں چار
 من خدائے رسول توں سچا ای دربار
 سرا سکی کی کسے طراں وی پنجابی تھیں بکھ نیہہ کیتا جاسکنا۔ اس واسطے اتھاں حبیبؐ ہوراں نا
 کلام وی تکو:

ب: باقی دن چار دیہاڑے پھوکیا پھریں سندا را
 مغر کنوں مغرور پھریں تیڈے اندر وچ اندھارا
 سمجھ حبیبؐ صحیح کر سمجھیں گور گیوں دن سارا

ایہہ ضروری اے جے سی حرنی نی مُنڈھہ قدیم نی تحقیق کرن لئی حالیں تکرسی حرنی ور کیتے گئے کم تہ تحقیق آلی بکھی نظر سٹی جاوے تاں جے اس گل ناپتہ چلے جے ایہہ صنف کتنی پُرانی اے۔ البتہ گجھاں لوکاں نا خیال اے جے باراں ماہ سی حرنی تھیں پہلاں موجود سی تہ باراں ماہ کی تکی تہ ہی شاعر اں کی سی حرنی لکھن نا خیال آیا تہ اس گل نی تردید نہی گجھاں محققاں نا خیال اس طراں اے:

موہن سنگھ ہوریں پنجابی نیاں ۳۸ صفحاں دہسنے ہین، جس وچ اوہ باراں ماہ، ستواڑے دوہڑے تہ چوپائی نا ذکر کرنے ہین۔ انہاں ۳۵ لفظی، ۵۲ لفظی تہ ۳۴ لفظی نے گل وچ گل کیتی اے۔ اوہ ”پٹی“ کی ”سی حرنی“ نی پہلی شکل مننے ہین تہ بابا ناک کی پہلا سی حرنی نگار مننے ہین۔

پروفیسر مقبول بیگ بدخشانی ہوراں نا آکھنا اے جے آج توڑیں کسے شاعر سُن دو آکھیں حرفاں توں سی حرنی نی بسم اللہ نیہہ کیتی۔ انہاں نی گل ٹھیک اے کیاں جے اساہڑے کول بتالی (۴۲) یا چرتالی (۴۳) لفظاں نا ثبوت نیہہ۔ موہن سنگھ نی بونجا (۵۲) لفظی ہندی نے حرفاں نال شروع ہوئی دسی اے، کیاں جے ہندی نے حرفاں نی گنتی بونجا (۵۲) اے۔ ایہہ بکھری گل اے جے موہن سنگھ سُن صفحاں نی گنتری کرنیاں ہویاں ۷ لفظی نا ذکر ہی نیہہ کیتا، جد کہ سائیں مولا شاہ نی ۳ لفظی اساہڑے کول ۱۸۹۶ء تھیں وی پہلاں نی لکھی ہوئی موجود اے۔

پروفیسر مقبول بیگ بدخشانی نا آکھنا اے جے حضرت سلطان با تھیں پہلاں سی حرنی نا وچ د ہی نیہہ لبھنا۔ ڈاکٹر غفران سید ہوراں نا فرمانا اے جے عبدالغفور قریشی سُن سید میراں شاہ کی پہلا سی حرنی نگار تہ منیا اے پُر اُس نا کلام نیہہ دتا۔ انہاں سُن پنجابی نے دو میراں شاہواں وچوں کیہڑے میراں شاہ نا ذکر کیتا اے، اس نا کوئی پتہ نیہہ چلی سکیا۔ اسے واسطے اوہ حضرت سلطان باہو ہوراں کی پہلا سی حرنی نگار منن نے نال نال ایہہ وی آکھنے ہین جے میراں شاہ نی کوئی سی حرنی لکھے تاں انہاں کی پہلا سی حرنی نگار منیا جاوے۔ کینلے ڈاکٹر صاحب ہی نیہہ، سگوں عین الحق فرید کوٹی وی ایسے گل آکھنے ہین جے میراں شاہ ہوراں نا نمونہ کلام نیہہ لبھنا۔ ایہہ دوئی محقق مولا بخش کشتہ کی پڑھنے تاں گل بن جاوے آ۔ انہاں سُن سید میراں شاہ جاندھری نے نمونہ کلام وچ دو طراں نی سی حرنی وئی ہوئی اے۔ انہاں نی ڈیوڑھ تہ ٹیس پہلاں پڑھ چکے ہو۔ ہُن ذرا چومرعی سی حرنی وی تکی لیو:

ض: ضرب خدا دے عشق والی جنوں لگدی ہے سوئی جان دا اے
 گلاں نال تاں کجھ نہ لبھدا اے جیہڑا عمل کرے موجاں مان دا اے
 کامل پیر دے باجھ نہ رُب ملدا، کوئی زور ناہیں مان تان دا اے
 میراں شاہ ایہہ زاہد دی خیر ناہیں ایہہ تاں کم پریم گیان دا اے
 ایہہ کلام میراں شاہ جالندھری ناسی تہ ہُن سید میراں شاہ بخاری کوٹ ادو ضلع مظفر گڑھ نا
 کلام وی تکی لیو:

الف: اولڑا عشق لگا رت روواں آہ زاری، درداں ماری
 ڈاڈی جا محبت لائِم دو جھا یار وساری، کرے نہ کاری
 میں تتی دے سر آ گیا پہنار برہوں دا باری، بے اقراری
 میراں نیہوں، تھائیں جس تھاں زور نہ زاری، میں بیچاری
 ہُن توڑیں ایہہ تہ ثابت ہوئی گیا اے جے دواں میراں شاہ بخاری سید ہوں تھیں علاوہ سی
 حرنی نگار دی ہین۔ ورضوری نیہہ جے انہاں وچوں کس کی پہلاسی حرنی نگار منیا جائے ایہہ فیصلہ تہ
 تاریخ کرسی گی۔ ایہہ بحث تہ صرف نتیجہ کدھن جو گے سی تہ ہو رگل کرن تھیں پہلاں اسیں انہاں تین
 شاعراں بارے فیصلہ کری لیواں جے انہاں وچوں پہلاسی حرنی نگار کیہڑا اے۔

حضرت سلطان باہو ۱۰۳۹ھ وچ جے تہ جمعے آ لے تہنیاڑے ۱۱۰۲ھ کی فوت ہوئے۔ حضرت
 میراں شاہ جالندھری ۱۲۲۶ھ وچ جے تہ ۱۳۳۲ھ وچ فوت ہوئے۔ حضرت میراں شاہ بخاری کوٹ
 ادو والے ۱۲۲۴ھ جے تہ ۱۳۱۸ھ وچ فوت ہوئے۔ ڈاکٹر غفران نی طرفوں تہ اسان کی گھلی چھوٹ
 اے جے اسان کی میراں شاہ نی سی حرنی لہہ جاوے تہ اسیں انہاں کی پہلاسی حرنی نگار منی لیواں، و
 تاریخ لیاظ نال انہاں دواں میراں شاہاں نادور حضرت باہو تھیں بعد نا اے۔ اس واسطے اس انہاں
 ”سی حرنی نگار“ کی سی حرنی نے پہلے شاعر نیہہ من سکے۔

عین الحق فرید کوٹی ہو راں مطابق سی حرنی نے پہلے لکھاری حضرت شاہ برہان الدین خانم
 دکھنی ہین۔ جنہاں نادور ۱۵۲۳ھ تھیں ۱۱۵۹ھ۔ ایہہ شاہ میراں جی شمس العشاق نے پتر نالے خلیفہ

سن؛ جس ناسخ جانن واسطے ایہہ نمونہ پیش کیتا گیا اے:

ج جیو میں تیرے توئیں بے
ح حاصل مرشد باجھ کے
خ خلوت میں توں آپ وسے

پیانکتہ پرگٹ اُج بھیا

انہاں نے مطابق حضرت باہونے بجائے پنجابی سی حرفی پہلے لکھاری شاہ برہان الدین خانم دکھنی ہین۔ انہاں نادور وی حضرت باہو تھیں بعدنا اے۔ جسراں پہلاں ہی گل ہوئی اے جے حضرت میراں شاہ نادور حضرت باہو تھیں بعدنا اے تہ جدکہ شاہ برہان الدین دکھنی انہاں نے پتر ہین۔ اس واسطے انہاں کی پہلاسی حرفی نگارنیا جانی سکنا اے البتہ انہاں نی ایہہ گل عجیب جئی لگی جے حضرت داؤد علیہ السلام تھیں سی حرفی چلی آریئی اے۔ اتھے ایہہ سمجھ نیہہ آئی جے جد فرید کوئی ہوور انہاں کی سی حرفی نگارننے ہی نیہہ تاں فر پہلاسی حرفی نکار کھن وچ انہاں کی کہہ اعتراض اے کیاں جے حضرت داؤد علیہ السلام سُن ۷۰۹ تھیں ۱۰۴۰ ق م تھیں وی پہلاں سی حرفی لکھی سی جیہڑی عہدنا اے وچ موجود اے۔

”مبارک اے اوہ آدمی جیہڑا رُب توں ڈردا اے
تے اوہدے حکماں نوں خوشی نال قبول کردا اے
اوہدی نسل تہرتی تے زور والی ہوئے گی
سچیاں دی اولاد مبارک ہوئے گی“

چھڑا اتنا ہی نیہہ انہاں سُن انہاں نے پتر حضرت سلیمان علیہ السلام نا نمونہ کلام وی دتا اے
جیہڑا انہاں سُن اکھان باب (۱۰-۳۱) تھیں نقل کیتا اے۔

”نیک کُہرے والی کسے قسمت والے کی ملنی اے
اوہ لعلوں جواہراں تھیں زیادہ قیمتی اے
اُس نے کُہر والے کی اُس ور پورا پُہر وسہ اے

اوه ساری زندگی اُس نال نیکی کرسی گی بدی نہیں
 اُسنی زبان وچ نرمی تہ شیری اے
 اوه اپنے کہرے ور پوری نظر رکھنی اے
 رنگ روپ اک تہوکھا تہ مٹ جان والی شے اے
 پر اوه کالسری جیہڑی رُب تھیں ڈرنی اے
 اُس کی ہمیشاں نی زندگی اے“

انہاں اپنے مضمون وچ محمد امین گوٹھ چینی بہاولپور تخلص عاشق تہ سید غلام جیلانی شاہ ہوراں
 نی سی حرفی ”جوگ ساگر“ نامونہ کلام وی دتا نا اے، اس تھیں علاوہ انہاں عبرانی سی حرفی ناکس وی
 چھاپیا اے۔

حسین ساحر ہوریں سی حرفی کی دوہڑے کافی نی طراں سندھی، پنجابی صنف قرار دینیاں
 ہویاں آکھنے ہن جے اس نی نہیں بابا نانک تہ شیخ ابراہیم فرید ثانی سُن رکھی اے۔ انہاں اپنی گلے کی
 پکا کرن لئی گرتھ صاحب وچوں نمونہ کلام دتا اے:

ز: زاری کرھنے میں سائیں بے پرواہ
 جو کچھ چاہے سو کرے تس کا کیا وساہ
 ظ: ظالم ہوئی پھٹے چین نہ ہی نام
 سائیں تیرے نام بن کیوں آوے آرام

حسین ساحر ہوراں نا آکھنا اے جے ایہہ تصوف نی شاعری نادور نیہہ، اس واسطے سی حرفی نا
 مستقبل وی کچھ زیادہ میدو والا نیہہ۔ ساحر ہوراں سُن ایہہ سٹاپتہ نیہہ کیہڑی بنیاد ور کڈھیا اے
 حالاں کہ پنجابی وچ غزل تھیں بعد سب تھیں متی لکھی جان والی صنف سی حرفی اے تہ اس وچ سی
 حرفی نگاراں سُن دُنیا جہان نے سارے موضوعات برتے نے ہن۔

ہُناں تکر جیہڑے شاعر حضرت سلطان باہو تھیں پہلیاں نے سی حرفی نگار نظر اشنے ہن
 انہاں وچوں سکھاں نے پہلے گرو بابا نانک دیو جی سُن پینتری (۳۵) لفظی سی حرفی لکھی اے جد کہ

گروارجن دیوتہ بھگت کبیر سُن ناگری نے حساب نال بونجا (۵۲) لفظی لکھی اے تہ حضرت داؤد علیہ السلام تہ حضرت سلیمان علیہ السلام نا تعلق قبل مسیح نال اے۔ اس واسطے ایہہ گلا نا بہوں اوہکھا اے نظری اشنا اے جے اُنہاں کتنے لفظاں آلی سی حرنی لکھی اے۔ اس واسطے عین الحق فرید کوٹی ہوراں نا ایہہ جملہ تھوڑی جیہی تبدیلی نال ٹھیک نیا جانی سکنا اے جے حضرت سلطان باہو پہلے باقاعدہ پنجابی سی حرنی نگار ہن۔ پناویں جے سی حرنی لکھن نا ثبوت اُنہاں تھیں پہلاں وی ملنا اے۔ اسے طراں باراں ماہ سی حرنی تھیں پہلاں موجود سن والی گل غلط ثابت ہو رہی اے۔

جے اسیں سرانیکی نی گل کراں تاں ۱۰۸۰ اوچ فوت ہون والے حبیب ہوریں لہنے ہن؛ جنہاں نا نمونہ کلام کینفی جا پوری ہوراں نی مدد سنگ اساہڑی توڑیں اپڑیا اے:

الف: اللہ فی طلب دے نت حق کولوں یاد کریوے
غفلت سٹ رکھیں و محکم نندر آرام ونجیوے
سمجھ حبیب صحیح کر سمجھیں ثابت مول چکھیوے

ایہہ ٹھیک اے جے اس سرانیکی کی پنجابی تھیں بکھ نیہہ کری سکئے ور کینفی ہوراں نارواوی منڈا جس کی اوہ منگتا دہسنے ہن؛ اوہ حبیب نی اولاد وچوں ہی اے وراُس نی گل وراعتبار کرنا تھوڑا مشکل اے کیاں جے اُن پڑھ ہون نی وجہ تھیں اوہ تاریخ کی اگے چکھے دہسی سکئے ہن۔

کینفی جا پوری ہوراں سُن جیہڑے شاعران نا ذکر کیتا نا اے اُنہاں وچوں بہوں ساریاں نا ذکر آساں کی پنجابی ادب وچ نیہہ لہھنا تہ کینفی ہوراں سُن اُنہاں نے ناں پورے نیہہ لکھے؛ اس واسطے

نکی ناواں نال شاعران نی شاعری تکو:

خادم ہوراں نی نعتیہ سی حرنی:

ع: عقل قیاسوں کیتا عشق کنماں
پاگل طوق پریم دا گولا سندھ لمان
وسرے خویش قبلے بھل گئے بابل اماں
خادم بن عربی دے کیویں گھر وچ سماں

مجرورج:

ع: عشق دی اگ دھڑک لگی کم کار گئے کہر بار گئے
ساکوں لوک مریندا وڑے، ودیا شہر گئے، بازار گئے
تیڈے نیناں دے تیر خدنگ مٹھے، لنگھ سینے کلہ پڑے پار گئے
مجرورج کئی واصل ہوئے کہن درد ہزار گئے
احمد یار خاں نی سی حرفی دوہڑیاں نی شکل وچ گائی جانی اے:

ج: جا قاصدا اُس دیس اُتے جتھاں یار پیارا وٹھڑا ای
جے کہو نگھٹ کھولے مٹھڑا بولے آکھیں حال لیھو جو ڈھٹھڑا ای
ہنجوں برس پیاں وچ جھوڑی دے کئی مینہ ساون دا اوٹھڑا ای
احمد یار دے نال پیار کرو اوہ تاں دھار کھل دا لٹھڑا ای
جان محمد گداز:

الف: آس کہن مت میڈی سٹ ہوتاں دے خواب خیال دھیا
جہاں سنگ کسنگ کیتا کیویں تھیں تیڈے نال دھیا
ونج تھل مرین جل باہجوں گل نینہ بلوچاں دا جال دھیا
موت فوت دے وقت گداز اُتھاں ہوسیاں حامی حال دھیا

اساں کی پنجابی محققاں نی کھوجاں چوں جیہڑے سی حرفی نگاراں ناپتہ چلیا اے، انہاں نے
حالات تہ کلام نا اُتھاں پوری طراں دہسناتہ اوکھا اے، اس واسطے صرف ناں ہی پیش کیتے جا رہے
ہین۔ انہاں وچوں متے سارے ناں راقم نے مضموناں وچوں کہندے گئے نے ہین۔

سلطان باہو (ابیات باہو)، علی حیدر (سی حرفی علی حیدر)، بلھے شاہ (کلیات)، وارث شاہ
(ہیر)، خواجہ فرد فقیر میاں محمد بخش (سی حرفیاں میاں محمد)، گنگا رام (قصہ گوپی چند)، ملکہھی رام
(خون دا پیا لہ باراں ماہ پانی)، سید غلام قادر بدھ سنگھ، سیوا سنگھ، میراں شاہ سید دیال سنگھ، غلام، تلسی رام
(سی حرفی باراں ماہ چیدہ و برگزیدہ بوگال بشنوں)، گوپال سنگھ، مہر سنگھ، سندرس داس، ہاشم شاہ (سی حرفی

سلطان) بہبل (ہیر) روڑارائے ہاشم شاہ مخلص، نور احمد چشتی، شاہ محمد قریشی، کریم بخش، رمضان علی رمضو، احمد علی سائیں، پیر سید محمد شاہ (دکھیارہ، میر پور)، بردا پشاوری، سائیں گوہر، مرزا عبدالکریم ہمسفر، الہی بخش (درکھوج ۱۶-۱۵)، مولوی فضل حق فضل (درکھوج ۴۱) میاں دوست محمد (درکھوج ۱۶-۱۵)، صوفی عنایت علی عنایت (درکھوج ۱۶-۱۵)، ساقی نائی، نذیر حسین شاہ مضطر، محمد خاں ذاکر، عنایت حسین اسیر، الہ داد چنگی، گل پشاوری، کیدار ناتھ سوز خانو، رجب علی جوہر، سائیں فیروز، باقی صدیقی، مولوی عبدالستار، لا بھ سنگھ، محمد اشرف (فریادکھی، سی حرنی وصال یار)، گیان داس، ہدایت اللہ، محمد بوٹا گجراتی (بچ گنج سی حرفیاں)، غلام نبی (کشکول قلندری)، شاہ ظریف، لاہورا سنگھ، عشق لہر جان محمد، خیر دین، عبدالرحمن خلدی، نیک عالم (مجموعہ سی حرنی ہائے)، رحیم یار، عبدی قیصر شاہی (یارنامہ)، حافظ بخش، کھیٹا مل غمناک، خلیفہ قمر الدین (ہفت پیکر)، حکیم گاموں، خان شیدا (بہار گشن)، محمد دلپذیر (مجموعہ دلپذیر)، بھائی رلا سنگھ (سرور عشق)، حافظ اللہ بخش نیارا، شاہ محمد مظہر حیدری، عنایت درویش، حکیم عبداللطیف، محکم الدین، ناطق مرحوم، غلام علی گھمان (سی حرنی ڈھولے اکھیں دے، عاشقان دے تہ یوسف زلیخا)، دائم اقبال، دائم منیر احمد منیر (سی حرنی منیر)، ارشد، تنویر بخاری (مورت نامہ تہ سوئی تہرتی)، بشیر آثم (توئیوں توں)، غلام مصطفیٰ بسمل، غلام نبی بخش رندھیر (سی حرنی پندنامہ درکھوج ۱۶-۱۵)، مولوی غلام رسول ساکن لیل، محمد انور فراق (اشک فراق)، عالم لاہوری، شاہ فخر الدین (سی حرنی انگلش، پنجابی)، محی الدین صاحبزادہ غلام سرور کالاشاہ کا کو، مولا بخش، محمد یوسف (سی حرنی بدل شاہو)، محمد یوسف (سی حرنی مرتبہ عقیل شانی)، نظام الدین (بشارت نوشاہی)، محمد علی (تھنہ درویش)، محمد سلیمان قادری (سی حرنی حافظ)، منشی غلام حسین (سی حرنی حقانی)، فتح محمد (سی حرنی درد دل)، میاں جلال ساکن میاں رحیماں، نذیر اختر شاہی (شان سرور عالم ﷺ)، غلام حسین (مجموعہ پنج گنج حسین)، جان محمد گداڑ، احمد یار خان، مجروح، خادم، مست عمر (درمدح محمد فاضل سند پوری)، محمد عالم (فراق شرافت)، فقیر قادری (سی حرنی سسی)، سلطان احمد، محمد عالم (فراق شرافت)، نور حسین (یاد لیاقت)، حفیظ تائب (نوائے وقت 88-9-8)، محمد الدین گجراتی (سی حرنی)، احمد دین بھکوی (قصہ جابر)، شہادت علی شاہ ریحانوی (سی حرنی پیار پرگا تہ خلوص دا پٹلا)، سائیں

مولانا شاہ (گفت گفتاری حرنی جات)؛ عبدالرحیم رحیم (سی حرنی عارفانہ)؛ دیوانہ (سی حرنی دیوانہ)؛ بابا عالم شاہ (خرزینہ توحید)؛ اثر انصاری (سی حرنی کملی والی سر کا صلی اللہ علیہ وسلم)؛ حاتم طائی)؛ زیب النساء اثر (سرگی داتارا)؛ عابدہ اثر (سی حرنی)؛ ڈاکٹر جاوید سوز، مولوی حبیب اللہ بھکھوی (سی حرنی حبیب)؛ بشیر ناطق (تھلاں دی سسی)؛ حکیم محمد اصغر قادری چشتی (عشق سوغاتاں)؛ مشتاق نوشاہی (غیر مطبوعہ)۔ بہت سارے شاعر ایچے ہیں؛ جنہاں نا ذکر سی حرنی نگاراں نے حوالے نال پہلے کھوجیاں سُن کھٹ ہی ذکر کیتا اے، انہاں وچوں کجھ سی حرنی نگاراں نا تعارف نے نال نمونہ پیش کیتا جا رہیا اے۔

انہاں شاعراں وچوں سب تھیں پہلاں عبدالرحیم رحیم کی تلو۔ رحیم ہوریں حضرت سائیں مولانا شاہ نے کاتب تہ خاص مرید سُن، جس نا تذکرہ مولانا شاہ سُن اپنی کتاب زہرہ مشتری وچ کیتا ہویا اے۔ مُلک نی تقسیم تھیں بعد ایہہ فیصل آباد چلے گئے تہ ۱۹۸۴ء وچ مجذوبی نے عالم وچ اتھے ہی وفات پائی۔ انہاں نیاں کتاباں سی حرنی عارفانہ، گلدستہ عقیدت جلد: اول تہ دوم آج وی مارکیٹ وچ لکھنیاں ہیں:

ل: لب میری میرے پیرنوں اے میری بانہہ ہے اُسدے ہتھ یارا
 کراں کہہ میں نہیں ہل جُل سگدا اوہنے پائی ہوئی اے نتھ یارا
 میرے نفع نقصان دا اوہ مالک اوہور کھدا اے میری پت یارا
 رحیم راضی رہو اوہدی رضا اُتے ہور سب گلاں چلھے گھت یارا

بابا عالم شاہ قادری نوشاہی سچاری (وفات ۱۶ دسمبر ۱۹۹۹) سُن اپنی کتاب ”خرزینہ توحید“ وچ اپنا سرناواں ایہہ دیتا نا اے۔ پنواں چک نمبر گ ب تحصیل ضلع شیخوپورہ ا۔ ایہہ شیر وکی والے بابا بشیر ولی نے مرید تہ مولانا شاہ سائیں نے پوترے مرید ہیں۔ انہاں نا اصل وچ ناں عبدالکریم سی۔

م: مختار کل اولیاء نبیاں دے سارے نبیاں دے سپہ سالار ہو گئے
 سوئی شان والے بے عیب رہبر امتاں ساریاں دے مختار ہو گئے
 داؤد اتے موسیٰ روح القدس انہاں ساریاں دے مختار ہو گئے
 عاکم شاہ دو لعل جو فاطمہ دے کاہندے نانے اُپر سوار ہو گئے

تنویر بخاری ہوئیں گلانے ہیں بے انہماں سن سوتھیں وی متیاں سی حرفیاں لکھیاں ہیں تہ
انہماں وچ ہر طراں نے موضوع برتے ہیں۔ تنویر بخاری کہنؤ کہنٹ کوئی ترے سو (۳۰۰) کتاباں نے
لکھاری ہیں۔ تحقیقی کم وی رچی کیتا اے۔ اس ویلے اوہ کڑیاں کلاں ضلع گوجرانوالہ وچ بسنے ہیں۔
نمونے نے طور وری حرفی نا ایہہ بند حاضر خدمت اے:

ڈ: ڈولیاں منز لے کیویں چکیں ڈگا رہویں گا کسے اٹھانا نہیں
گیٹے وانگوں جے پے رہویں راہ اندر ٹھیڈے مارنوں کسے ولانا نہیں
ڈگی کندھ اُسار لے آپ اٹھ کے جائز آس اُمید دا ڈھاونا نہیں
ہمت کر تہ اٹھ تنویر میاں کم الھک نکھٹی نے آونا نہیں
اجیں توڑیں انہماں نیاں چھپیاں ہوئیاں صرف دوسی حرفیاں لکھیاں ہیں جنہاں نا ذکر
پہلاں ہوئی گیانا اے۔

حکیم نبی بخش واجہی تعلیم نے حامی سن۔ رندھیر ورکاں تحصیل کامونے ضلع گوجرانوالہ نے
بسئیک سن۔ انہماں نی سی حرفی پنڈنامہ ہندی ۱۹۳۰ء نی لکھی ہوئی ملنی اے:
د: دؤر کرو انہماں غفلتاں نوں علم شرح دا پڑھو تحقیق پیارے
پناں علم دے نہ انسان چا پے اتے آدمیت حق ادا پیارے
علم کھولدا دلاں دیاں ٹاکیاں نوں ہور جہان دے راز سارے
نبی بخش میاں علم کرو حاصل، علم نال سورن دین دنی کارے
مولوی فضل حق ۲۱ اپریل ۱۹۰۲ء مولوی عبدالحمید نے کمر ٹھمکے نزد جلال پور جٹاں پیدا
ہوئے۔ جدی اپشتی مذہبی آدمی سن۔

ی: یاد رکھو اہل ذوق سارے وچ گجرات مشہور ٹھمکے
وچ چوہدری مہر تہ کئی قوماں جنہاں نال ہو یائے بھر پور ٹھمکے
رکھے روزے نہ پڑھے نماز کوئی ہے دوسیں جہانیں بے نور ٹھمکے
فضل حق وی اتھے آن پھسیا رہندا اکھیاں توں کرے دؤر ٹھمکے

محمد اکرم فریدی گوجرہ ضلع ٹوبہ نے رہن والے ہیں۔ انہاں سُن اپنی سی حرنی وچ اپنے بارے کوئی متی جانکاری ہیہہ دتی نی۔ فریدی ہوراں سُن اپنے مرشد عبدالحق شاہ ہوراں نی شان وچ سی حرنی آکھی اے۔

ہ: ہادی دی کھچ تصویر دل وچ کہنے بیٹھ کے دوستا رو لیئے
لگے ضرب لا دی قلب اُتے لایئے عشق صابون رَل تہو لیئے
صدق یقین دے رٹ وٹ تہاگے وچ ہنجاں ہار پرو لیئے
اکرم بندگی سالان دی اک پاسے بوہے یار دے کھڑی کھلو لیئے
حکیم میاں دوست محمد دوست ہریال ضلع شکرگڑھ نے رہن والے ہیں۔ ۱۹۸۸ء وچ انہاں
نی اک کتاب مجموعہ سی حرنی عرف حقیقت و معرفت بعد از نظر ثانی قدر آفاقی چھپی سی۔

ل: لذتاں چھڈ جہان دیاں مزہ عشق دا ٹدھ جے چکھنا ای
وضو صدق تے دوئی توں پاک ہو کے کر نظر فیر غیر نہ تکنا ای
خودی کبر ہنکار تہ چھوٹھ چغلی طمع حرص دے جال نوں کٹناں ای
دوارے عشق دے بیٹھ کے کریں پوجا سیس دار تے دوستا رکھنا ای
محمد یوسف ”روگ اولڑا“ تہ ”جھل دار لکیراں“ نے مصنف ہیں تہ ۲۰۰۴ء وچ انہاں نی سی
حرنی عقیل شانی سُن ترتیب دیسی تہ چھاپے چاڑھی سی۔ شاعر سُن حیاتی نے بچپن نے تہنیاڑے
کڑیال کلاں نے وچ گزارے تہ اج کل مصری شاہ لاہور وچ بسے ہیں۔

ح: حال تھیں میں بد حال ہوئی روندی ولکدی جان پریشان میری
کس دل دی ملی سزا مینوں عقل فکر اے ہوئی حیران میری
جدوں ڈولی پا کہار ٹر پئے اکھاں روندیاں بند زبان میری
یوسف عشق نے ایسا برباد کیتا جگ وچ رہی نہ پہچان میری
الہی بخش مفلس، سائیں احمد علی پشاور تھیں بعد پشاور ناک بڑاناں الہی بخش مفلس
مرحوم اے حہر سُن دوسو نے نیڑمان سی حرفیاں لکھیاں ہیں۔

ظ: ظاہر ہو کے غیراں نال پھرے نفا ہو کے کیوں اپنے غلام کولوں
 غم ہجر دے صدے نہ دے مینوں کردے شادا ک وصل دے جام کولوں
 کردے معاف برائے خدا مینوں جو قصور ہو یا اک عقل خام کولوں
 کہندا مفلس میں روشن جہان وچ آیا میرے پیار یا تیرے اس نام کولوں
 صوفی عنایت علی عنایت ۱۹۰۲ء وچ ہوشیار پور وچ پیدا ہو یا تہ پنج جماعتاں پڑھن تھیں
 بعد درزی نام سکھیا تہ ۱۹۰۵ء وچ چک چھمبرہ فیصل آباد وچ فوت ہوئے۔

ش: شرم گئی نالے دھرم گیا جتھے عشق نے پیر جمایا ای
 سچے دھرم دی بیٹھ وچار کیتی چھوٹھے دھرم نوں پھوک جلایا ای
 اوہلا ویکھیا نہ پرے توں ہٹ کے اوہلے دے وچ گل رہ گئی
 بیٹھ جاندا اس نوں مکا کے اوہلے دے وچ گل رہ گئی
 عالم لاہوری منے پڑ منے مجاہد لکھاری حکیم لاہوری نے فرزند ہین۔ انہاں نا پورا ناں افتخار عالم
 لاہوری اے تہ ۱۹۲۳ء وچ لاہور وچ جے۔ محکمہ صحت وچوں ریٹائرمنٹ تھیں بعد تمیاں ساریاں کتاباں
 نے مصنف بنے۔ انہاں نی ان چھپی سی حرنی نا ذکر ڈاکٹر ریاض شاہد ہوراں سن کیتا اے۔

ساہڑا اصل موضوع سی تہ ہفت (۳۷) حرنی اے۔ سی تہ ہفت حرنی نے حوالے نال
 ساہڑے کول اکوناں حضرت سائیں مولا شاہ نالے۔ سائیں ہوراں نیاں ۱۹۰۷ء وچ چھپن
 والیاں دو کتاباں وچ سی حرفیاں موجود ہین۔ انہاں نی کتاب ”مرزا صاحبان“ وچ اک سی حرنی
 تہ انہاں نی دوئی کتاب ”سسی پون“ وچ اک سی حرنی تہ اک سی و ہفت حرنی موجود اے۔ ایہہ
 تریسی (۳) سی حرفیاں ۱۹۸۸ء وچ سائیں مولا شاہ ویلفیر سوسائٹی کڑیاں کلاں ضلع گوجرانوالہ
 سن ”گفت گفتار“ نے ناں نال چھاپیاں سن۔ سائیں ہوراں سن اپنی سی و ہفت حرنی وچ عربی
 نے تریہہ (۳۰) حرفاں تھیں علاوہ جیہڑے حرفاں نال آساں کی ست بند دتے ہین، اوہ ایہہ ہین:
 پ: پدم کروڑ تے سنکھ چکر تیرے حکم اندر فوجاں ساریاں وے
 تیرا بھرن حاصل پنچھی متر اوے جیہڑے پون وچ لین اڈاریاں وے

سانوں حاصل دے سیاں تلولیاں دا جہاں جگ تے پائیاں خواریاں وے
حد تھاہ تھوں وکھری گل کر کے مولا کون بھرے گتہگاریاں وے

ڄ: چکر گھمیاں جیوں چک گھوہ دا انگشتاں تیریاں چکر سنگھ پیارے
تیرے حسن ستاریاں دا اُکس پوندا ڈدے پنچھیاں دے جلدے پنکھ پیارے
ملے یار غنخور سردار ہووے رُب لاوے نہ کوئی کلنک پیارے
مولا شاہ پناہ لئی رام سینتا راجے جنک دا توڑ کے دھنک پیارے

ڈ: ڈال جہیا حرف ہور ناہیں قاعدے حرفاں دے وچ شمار کر کے
چندتارے دوکالیاں گھٹاں چھپے دے راتیں ہوئے سو جا کھے غبار کر کے
اک دو بے توں جان قربان کر دے یار یاراں دے نال پیار کر کے
یار سوہنا نہ یار دا پیار سوہنا مولا شاہ تو سمجھ اغیار کر کے

ڑ: ڑے دا لگنا بہت مشکل بن دا قافیہ نہ ڑیاں دونہاں دا جی
مٹی ٹینڈ، گڈوا، مگھی، شکل کتھے جدوں مٹی کھمیار ہے گوہندا جی
قاضی ذبح قضائی نال پھری کر دے سوہنا اکھیاں دے نال کوہندا جی
مولا شاہ بینا رنگ نظر نال ویکھے نابینا بگ ہتھاں نال ٹوہندا جی

ژ: ژہہہ کر موچناں پنیاں تے، تلا، چاہڑ ستارے ست گل پائے
پڑے جوڑ کارگیراں ستیاں نیں سمجھ باجھ شوقیناں نے مل پائے
یارو حسن لوہڑا اک ہور لوہڑا وچ مینڈھیاں سونے دے پھل پائے
عاشق چہنگھے انیندرے مولا سائیں خصماں لاچھاتی بلھاں وچ جہل پائے

گ: گل کر ہس کے نال ساڈے رونا ڈسکنا ہو کتے وکھرا وے
 دسیں اپنی ساڈی نہ سُنیں کوئی کتھوں سکھ لیا نواں نخر ا وے
 صدقے وارٹی کیہڑی واٹ آئیوں تیری واٹ اُتوں واراں بکرا وے
 پیار تیرا میرا کیڈا مولا سائیں توڑ چوڑی دا ویکھ ہے ڈکرا وے
 اس تھیں علاوہ ”ے“ تہ ”ئی“ کی دوواری برتیا گیا نا اے۔ اتھے دوا ہم گلاں ایہہ پین
 جے مولا شاہ تھیں پہلاں یا بعد وچ کسے شاعر سُن (۳۷) ستتری حرنی لکھی۔
 دوئی اہم گل اے جے ”ڑ“ تہ ”ڈ“ کی بنیاد بنائی کدے کسے شاعر سُن بیت نیہہ آکھیا۔
 پوری کوشش کیتی اے جے اس ویلے توڑیں سی حرنی ور ہون والے لم کی اک نظر تک لیا جاوے۔
 ورلا ہور نیاں لائبریریاں چوں استقلال مئی ۱۹۶۴ء نی فائی بیہہ لکھی سکی جس نی وجہ تھیں منظور انور
 قریشی ہور اں نامضمون ریٹی گیا اے ہوئی سلکنا اے جے اس وچ وی کوئی نویں گل ہووے اے یا
 انہاں سُن کسے نی تائید تر دید اپنے خاص انداز نال کیتی ہوئی جیہڑی ماہرے واسطے مددگار ثابت
 ہو سکتی سی۔

(اُردو تھیں ترجمہ: معروف تسلیم)

فیک

چٹیاں ای راتی نے یاراں بچے نا وقت ہو یا اکرم واٹس ایپ آن کیتا۔
”ہیلو..... کہہ حال اے؟“
”ہیلو..... میں ٹھیک آں۔ تو اہڑا کہہ حال اے؟“
”میں وی ٹھیک آں۔ دن کپچیا لگھیا تئساں نا؟“
”بس..... لگھی گیا!“
”کیاں..... کوئی خاص گل اے۔ مٹہہ کیاں چکلیا نا اے؟“
”ککھ نہیہ، بس آج دل نہیہ سی لگتا۔“
”او..... تاں ایہہ گل اے۔ چلو اسراں کرنے آں کل ملنے آں۔“
”ہم..... ہم..... ٹھیک اے ور ملساں گتھے تہ کہیڑے ویلے؟“
”ہم..... م..... م..... ٹہائی بچے سکولوں واپس مڑنیاں میں
پارک بیچ ڈپکساں۔“
”ٹھیک..... ٹھیک..... کجھ آنتا نہ نہیہ؟“
”ہاہاہا..... تو اہڑے کول آنے واسطے کہہ اے۔ بس آپوں آئی جایاں۔“
”ہائی.....!“
”ہائی.....!“

اکرم نا اصلی ناں وجاہت اے، مگر سوشل میڈیا نا ایو رواج اے اصلی ناں چھپائی نقلی ناں
نال گل بات کرو تہ بغیر پکڑایاں مزے کرو۔ اس واسطے اُس اپنا نقلی ناں اکرم رکھی لیا تہ کھاتہ کھولی
دوستاں نال گل بات کرنا سی۔ رانی نال اُس نی واقفیت فیس بک اُپر ہوئی سی۔ دواں دوستی قبول
کیتی تہ فر گل بات کرنے کرنے پیار توڑیں چکی گئے۔

اکرم نی رانی نال پہلی ملاقات سی۔ اُس نا سارا جٹہ کمنا تہ لرناسی۔ کہڑی کہڑی سوچنا سی
کہہ گل کراں کہڑی نہ کراں۔ رات اکھیاں بچ لنگھی گئی۔ اگلے تہنیاڑے اکرم ٹھیک ڈیڑھ بجے
پارک بچ بچھی گیا۔ اُس نے ہتھ کمنے تہ لتاں بچ لتاں جانیاں سن۔ سہنگھے بچ گلگھٹ لگنا سی۔
پورے دو بجے پارک نے دروازے تھیں اک گڑی اندر آنی اکس گھندے بچ بچ اُپر ہتھی
گئی۔ اُس نی کنڈھ اکرم واخ سی۔ اکرم فون کری چھیا تہ ایہہ رانی ہی سی۔ اکرم بلیں بلیں اُس
واخ ٹریا۔ اُس نی کنڈھی چھجے جانی کھلوتا تہ چھٹ پٹ اُسناں اکھیاں اُپر ہتھر رکھی شوڑے۔
رانی ہتھاں کی ٹویا تہ فر سرنے بالاں کی ٹویا۔ اُس کی جگہ شک جاگا، مگر اُس نے دی ہتھ
کمنے سن۔ اُس بلیں بلیں آکھیا ”اکرم! ہتھ پٹ۔“

اکرم کی وی اک کرنٹ جیاء لگا۔ مگر جذبات نا سمندر اُسکی تہروئی اپنے اندر لئی گیا۔ اُس
ہتھ پٹیا تہ رانی مڑی تہ اکرم کی پہلی نظر تکیا۔ فر نہ تہ دواں نییاں اکھیاں ہٹیاں تہ نہ ہتھ چھٹے۔ اکرم نا
رنگ فق..... اُسکی صرف اتنی گل نکلی ”نگہت دیدی..... توں؟“

دوئی پھینن پھر اسنیل پتھر ہوئے نے سن۔ فر ڈا ہڈی ہمت کری نگہت وجاہت کی لئی کہہ
چھجی۔ دوئی پُپ سُپ ٹرنے رہے۔ اییاں جس طراں کسے مجرم کی پھانسی نے پھٹے واخ کوئی تہرونا
ہوؤے۔

دوئی کہہ چھجے تہ ماء بڈھی حیران ہوئی۔ اگے تہ دوئی لڑنے مرنے مارنے سن اک دُوے
کی اُج اتالا ڈ.....!

ماؤ ہسناں ہسناں آکھیا ”اُج تہ ڈوہنگی دوستی لگی نی اے پھینو پھر اونی.....“ دواں
اک دُوے واخ تکیا تہ فر نگہت نے کمرے واخ ٹری پئے۔ دروازے کول بچھی دوئی کھلوی گئے۔

اک دُوے کی فراک واری تگن لگے۔ دواں بچوں نہ کسے کول سوال سی نہ جواب۔ بس اکھیاں کی
اکھیاں تلغیاں رہیاں۔

اخیر نگہت و جاہت کی اکھیاں ”پہت کھول“۔

وجاہت نیندروں چٹیاں جا گیا ہووے۔ اُس پہت کھولیا تہ نگہت و اخ تکی ہسن لگاتہ نگہت
کی تہکا ماری اکھن لگا ”چل فیک!“

نگہت وی اُسکی تہکا دتاتہ اکھیاں ”چل توں وی فیک!“

دوئی دروازیوں اندر بڑے تہ اندروں گنڈی چاٹری شوڑی.....!

اک نکا جہیا مذاق

سردیاں نی خوبصورت دوپہر..... سردی بہوں تیز اے۔ نادیہ سُن ماہڑی بانہہ پکڑی رکھی نی اے۔ اُس نے کوڑے بالاں وچ برف اِسراں جمی گئی نی اے جے اوہ چاننی ہاروں چمکن لگے ہین۔ اوٹھاں وروی برفونی اک لپک جیئی دسن لگی اے۔ اسیں اک پہاڑی ورکھلتے نے آں۔ ساہڑے سامنے بُٹاں اک میدان تہ اک لہاوی جیئی اے جس وچ دہنہیاں نی لوہ اِسراں چمکنی پئی اے جیاں اس ناچھاملہ شیشے وچ پے رہیا ہووے۔ ساہڑے پیراں کول ہی اک سلج پئی نی اے جس نی گدی ورتتا کپڑا لگانا اے۔

”جُل ہاں نادیہ! اک واری کہنسی کھاواں!“ میں نادیہ کی گلیا ”صرف اک واری! کہہرا نہ اَساں کی لکھ نیہ ہون لگا“ اس چنگے پہلے بُٹاں پچی جاساں گے۔“

لیکن نادیہ ڈر رہی اے۔ اتھوں.....! پہاڑی نے کونے اُپروں بُن میدان تکرنا رستہ اس کی بہوں لساں لگ رہیا اے۔ اوہ ڈرے سنگ چلی پے گئی اے۔ جدوں اوہ اُپروں سں داہرتکئی اے تہ نال ہی جدوں میں اُس کی سلج ورتہنیں واسطے آکھنا ہاں تاں جیاں اُس ناساہ ہی نکل جانا اے۔ میں سوچنا ہاں..... لیکن فرکہہ ہوسی گا، جدوں اوہ کہنسی کھانیاں بُٹاں جان ناخطرہ مول کہنسی گی! اوہ تہ ڈرے مارے مری ہی جاسی گی یا پاگل ہوئی جاسی گی۔

”ماہڑی گل منی ہن!“ میں اُس کی آکھیا ”نہ..... نہ..... ڈر نہ تیرے وچ ہمت نا کہنا تا اے کہہ؟“

نوٹ: روسی کہانی ”A Joke“ نا انگش تھیں ترجمہ۔

آخر کار وہ منی بنتی اے تہ اُس نے چہرے کی پڑھن نی کوشش کرناہاں۔ اسراں لگنا اے بے موتو نا خطرہ مول ہئی تہ ہی اُس ماہری گل منی اے۔ اوہ ڈرے نال کمن لگنی اے۔ میں اُس کی سلج و رہا بلی اُس نے موہنڈیاں وراپنا ہتھر رکھی تہ اُس نے چکھاں بہی جانا آں۔ اُس اس بہوں متی ڈوہنگیائی واخ تلکن لگنے آں۔ سلج گولی ہاروں بہوں تیزی نال تلاں جارہی اے۔ تیز تہ ٹھنڈی ہوا ساہڑے چہریاں کی زخمی کر رہی اے۔ ہوانی واز اسراں لگنی اے چیاں کوئی تیز سیٹی بجارہیا ہووے۔ ہوا چیاں غصے نال اساہڑے بدن چہر رہی اے اوہ اساہڑے سرے کپ کے پھنیاں سٹنا چہنی اے۔ ہوا اتنی تیز اے جے ساہ کہننا وی اوکھا اے۔ لگنا اے چیاں شیطاں آساں کی اپنیاں پنجیاں وچ کہوٹیا نا اے ہور جہنم واخ کھج رہیا اے۔ آساں پاساں نیاں ساریاں چیزاں جسر اں تیزی نال بھجدی ہوئی لکیر وچ بدل گئیاں ہن۔ اسراں محسوس ہونا اے جے آن والے چھٹے وچ ہی اُس مری جاساں گے۔

”میں تگلی بہوں پیار کرنا آں، نادیہ!“ میں بلیں جنیاں آکھنا آں۔

سلج نی رفتار بلیں بلیں کہت ہوئی جانی اے۔ ہوانا گر جتا تہ سلج ناگوں جتا ہن اتنا ڈراؤ ناہیہ لگنا۔ ساہڑے ساہے وچ ساہ آئی جانا اے تہ آخر کار اُس بٹاں پچھی جانے آں۔ نادیہ ادھی موئی جیئی ہور رہی اے۔ اوہ بے ہوش ہوگئی اے۔ اُس نا ساہ مٹھا مٹھا چل رہیا اے۔ میں اُس کی سلج وروں اٹھن وچ مدد کرنا آں۔

”ہن پنا ویں کجھ وی ہوئی جائے میں کدے کہسٹی نہ کھاساں گی ہڈوں نیہہ! آج تہ میں مرنیاں مرنیاں پچی آں۔“ ماہڑے واخ تلکیاں ہویاں اُس آکھیا۔ اُس نیاں بڑیاں بڑیاں آکھیاں وچ خوف نا سایہ باندے باچھڑ دسنا اے۔ ورتھوڑی ہی چر بعد اوہ ٹھیک ہوئی گئی تہ ماہڑے واخ سوالیہ نظراں نال تلکن لگی۔ کہہ اُس سن سچی چھی اوہ لفظ سنے سن یا اُس کی بس ایویں ہی محسوس ہو یا سی، صرف ہوانی غرض سی اوہ؟ میں نادیہ نے کول ہی کھلتا نا آں، میں سگریٹ پی رہیا آں تہ اپنے ہتھ پنچے کی تہیاں نال تلکنا پیا آں۔

نادیہ ماہڑا ہتھ اپنے ہتھے وچ جہنی چھوڑنی اے تہ اُس دوئی کافی چرتوڑی پھاڑی نے کول

کال پھرنے رہنے آں۔ ایہہ گل اُس کی کنفیوز کر ریٹی اے۔ اوہ الفاظ جیہڑے اُس سن پہاڑی تھیں تئیں اشئیاں سُننے سچّی جی آکھے گئے سن یا نہیں؟ ایہہ اصل وچ ہوئی وی یا نہیں۔ ایہہ سچّی اے یا چھوٹھ؟ ہُن ایہہ سوال اُس واسطے خودی ناسوال ہو گیا اے۔ اُس نی عزت ناسوال ہو گیا اے۔ جسراں اُس نی زندگی تہ اُس نے جینے نی خوشی اِس گلے ورنکی نی اے۔ ایہہ گل اِس گلوں وی اہم اے، دُنیا وچ شاید ساریاں کولوں اہم۔ نادیہ مگی سوالیہ نظراں نال تک ریٹی اے، جیٹاں ماہڑے دے نی گل سمجھنا چاہنی ہووے۔ ماہڑے سوالاں نا اوہ کوئی ادھ کر ڈھا جینا جواب دینی اے۔ اوہ اِس اڈیکے وچ اے جے میں اُس نال فراونی گل شروع کراں۔ میں اُس نے چہرے کی تہنیاں لائی تکلنا آں۔ اوہ ہو! ایہہ اُس نے چہرے ورا ایہہ کیجے سوال ہین؟ میں تکلنا آں جے اوہ اپنے آپا نال لڑ ریٹی اے۔ اوہ مگی کجھ گلانا چاہنی اے، اوہ کجھ چُکھنا چاہنی اے، لیکن اوہ اپنے خیالاں کی اپنے دے نیاں خواہشاں کی الفاظاں نی شکل وچ ظاہر نیہہ کر سکنی۔ اوہ ڈر ریٹی اے، اوہ ہچکچاہٹ محسوس کر ریٹی اے۔ اُس نی اپنی ہی خوشی اِس کی تنگ کر ریٹی اے۔

”سُن! ماہڑے کولوں مُنہہ چھپانیاں ہونیاں آکھنی اے۔ ”کہہ؟“ میں چُکھیا۔“
جُلاں، اک واری فر کھسپٹی کھاں۔“ اُس فراک واری پہاڑی ورجڑھ جانے آں۔ اَسفر اک واری اُس ڈراونی ڈوہنگیائی واخ پھسلنے آں۔ فر ہوانی تیزی تہ سلیج نی گونج ساہڑے کتاں کی چہرے نی اے تہ فر جدوں ہواتہ سلیج نے پھلسن نی وجہ تھیں شور متاسی میں آکھنا آں ”میں تگی پیار کرنا آں، نادیہ!“

تھلے چہی تہ جس ویلے سلیج کھلی جانی اے تہ نادیہ اک نظر پہلاں اُپر لہاوی والی بکھی مارنی اے، جس اُپروں اُس مسیں مسیں ہئاں آئے ساں، فر دوئی نظر ماہڑے چہرے ورسٹی اے۔ اوہ تہنیاں لائی ماہڑی بے پرواہ وازے کی سُننی اے۔ اُس نے چہرے ورجیرانی اے۔ نہ صرف چہرے ورسگوں اسدے سارے طور طریقیاں تھیں حیرانی چھلکنی اے۔ اوہ حیران اے تہ جسراں اِس نے چہرے ورا ایہہ لکھیا اے..... کہہ گل اے؟ اوہ لفظ کس آکھے سن؟ شاید اُس سن؟ یا ہوئی سکلنا اے مگی بس ایویں لگیا ہووے، بس ایویں ہی اوہ لفظ سنائی دتے ہوون؟

اُس نی پریشانی بدھ جانی اے جے اوہ سچائی تھیں نا واقف اے۔ ایہہ پاگل پن اُس نی بے چینی کی ہور بدھائی شوڑنا اے۔ مگی اُس ورتس آرہیا اے۔ بے چاری! اوہ ماہڑے سوالاں نا کوئی جواب نہہ دینی تہ تک ناساں چاہڑی شوڑنی اے۔ لگنا اے چیاں اوہ رون ہی والی اے۔ ”کہر جلاں؟“ میں چکھیا۔ ”لیکن مگی، مگی تہ اتھے کہنہسی کھانیاں بہوں مزہ آرہیا اے۔“ اوہ شرے نال لال ہونیاں آکھنی اے تہ فر مگی ترے لے کرن لگنی اے جے ”آواک واری فر کہنہسی کھاواں۔“

ہوں..... تاں اُس کی ایہہ پھسلنا چنگا لگنا اے ورتسج ورتسجیاں ہونیاں تہ اوہ پہلاں ہاروں ہی ڈرنال کم ن لگنی اے۔ اس کی ساہ کہننا وی اوکھا ہورہیا اے۔ لیکن میں اپنے اوٹھال کی رومالے نال پونجی تہ بلیں بلیں جے کھنگھنا آں تہ جس ویلے فر کھسکنے ہوئے اُس اُدھے رستے وچ پچھنے آں تہ میں اک واری فر آکھنا آں ”میں تنگی پیار کرنا آں، نادیا!“

تہ ایہہ پہلی پہلی ہی ریڈی جانی اے۔ نادیا پچ رتی اے۔ اوہ کجھ سوچنی اے..... میں اس کی اُس نے کہرے تکر چھوڑن جانا آں۔ اوہ مٹھے مٹھے قدماں نال ٹرنی اے تہ ڈپکئی اے جے خورے میں اُس کی گجھ آکھساں گا۔ میں ایہہ نوٹ کرنا آں جے اُس نادل کسراں ترف رہیا اے۔ لیکن اوہ پچ رہن نی کوشش کر رہی اے تہ اپنے دلے نی گلے کی اپنے دلے وچ ہی رکھنی اے۔ شاید اوہ کجھ سوچ رہی اے۔

دوے تہیاڑے مگی اُسنی چٹھی ملنی اے: ”آج جس ویلے تھیں پہاڑی ورتسجیاں کھان واسطے جاسو تہ مگی وی نال کہنہسی جلیو۔ نادیا!“

اُس تہیاڑے تھیں اُس دوئی روز کہنہسی کھان واسطے پہاڑی ورتسجیاں آں تہ سلیج ورتسجیاں تہ پھسلنیاں ہر واری میں بلیں حدں اوہ ہی الفاظ آکھنا آں ”میں تنگی پیار کرنا آں، نادیا!“

بہوں جلدی نادیا کی انہاں لفظاں نانشہ جنیا ہوئی جانا اے۔ اوے جنیا نانشہ جسراں نا شران یا مارفین نانشہ ہونا اے۔ اوہ ہن انہاں لفظاں نی خمار ورتسجیاں لگی اے۔ حالان کہ اُس کی پہاڑی تھیں بٹیاں پھسلن ورتسجیاں پہلاں ہاروں ڈر لگنا اے لیکن ہن ڈرتہ خطرہ محبت نال پھرے انہاں لفظاں ورتسجیاں اک نواں سواد پیدا کرنے ہن جیہڑے پہلاں ہاروں اُس واسطے اک پہلی بنے

ہوئے ہیں تہ اُس نے دلے کی تڑپانے ہیں۔ اُس ناشک اَساں دواں ور ہی اے .....
 ماہڑے ورنالے ہواؤور۔ اَساں دواں چوں کیہڑا اُس نے سامنے اپنے جذبے نا اظہار کرنا اے
 اس کی پتہ نیہہ۔ ور ہُن اُس کی اس گلے نال کوئی فرق نیہہ پینا۔ شراب پہناویں کسے وی پہناڈے
 وچوں کییاں نہ پیتی جائے، نشہ تہ اوہ اتنا ہی دینی اے۔ اچن چیت اک تہیا ڈے دوپہریں ویلے
 میں کہنلا ہی اُس پہاڑی ورجا اُپڑیاں۔ پہہڑے چکھوں تکیا جے ناد یہ اُس لہاوی نے کول کھلتی نی
 اے، اُس نیاں اکھیاں مگی ہی ہونڈر ہیاں ہیں۔ فراوہ بلیں بلیں پہاڑی ورجہ ہنی اے.....
 ..... کہنلیاں ہی کہنپسیاں کھانے ویلے حالانکہ اُس کی ڈر لگنا اے بہت زیادہ ڈر! اوہ برف ہاروں
 سہل ہو گئی اے اوہ کمنی پئی اے جیاں اُس کی پھاہی ورجہ ہایا جارہیا ہووے۔ وراوہ اگے ہی
 اگے بدھنی پئی اے بغیر چکلیاں، بغیر کھلے۔ خورے اس واری اُس ایہہ فیصلہ کری ہی کہندا
 ہووے جے کہنلیاں ہی بٹاں کہنپسی کھائی چُھساں، تاں جے مگی وی پتہ چلے جے جدوں میں کہنلی
 کہنپسی کھاساں، تاں کہہ مگی اوہ مٹھے الفاظ سنائی دیسن گے؟ میں کہہ تلنا جے اوہ مہہ کھولی بہوں
 کہہ آئی نی سلج و رہہ جانی اے۔ اوہ اپنیاں اکھیاں بند کری شوڑنی اے تہ جیاں جیاں اُپروں سلج
 ورجہاں داہر پھسل رہی اے، سلج نے پھسلن نی وازاشنی اے۔ ناد یہ کی اوہ الفاظ سنن ہوئے یا
 نیہہ..... مگی نیہہ پتہ۔ میں بس ایہہ تلنا ہاں جے اوہ بے حد تھکی ہوئی تہ کمزور جیہی سلج وروں
 اُٹھنی اے۔ میں اُس نے چہرے وراہہ پڑھ سکنا ہاں جے اوہ آپے وی نیہہ جانی جے اُس کی کُجھ
 سنائی دتا کہ نہیں۔ بٹاں پھسلنیاں اُس کی اتنا ڈر لکلیا جے اُس واسطے کُجھ وی سُننا بہوں اوہ کھاسی۔
 فر کُجھ ہی دناں مگروں بہارنا موسم آیا تھی۔ مارچ نامہینہ اے، نہہیاں نیاں رسماں پہلاں تھیں
 وی زیادہ گرم ہو گئیاں ہیں۔ ساہڑی برفوں نال ہنکی اوہ تہ جیہی پہاڑی وی کالی ہو گئی اے، اُس نی
 چمک مک گئی نی اے۔ بلیں بلیں ساری برف کہنلی جانی اے۔ ساہڑا کہنپسیاں کھانا بند ہو گیا تہ ہُن
 ناد یہ اُنہاں لفظاں کی نیہہ لگی کجھی سکنا۔ اُس کی اوہ لفظ آکھن والا وی ہُن کوئی نیہہ۔ ہوا خاموش
 ہو گئی اے تہ میں ایہہ شہر چھوڑی پیٹر برگ جان والا ہاں۔ ہوئی سکنا اے جے میں ہمیش ہمیش جوگا
 اُتھے ہی چلا جاواں۔

ماہرے پیٹر برگ جان تھیں شاید دو دن پہلاں نی گل اے شامی ویلے میں بانغے وچ بیٹھانا ساں۔ جس مکان وچ ناد یہ زنی اے ایہہ باغ اس نال جڑو یا ہو یا سی تہ اک اچی جیئی باڑ ہی ناد یہ نے مکانے کی اس بانغے کولوں بکھ کرنی سی۔ حالیں وی موسم وچ کافی ٹھنڈاے تہ کسے کسے جائی برف وی موجوداے۔ نیلی حالیں نیہہ، لیکن بہارنی آمد آمد اے۔ شامی ویلے پکھنواں نی چچھاٹ سنائی دین لگی اے۔ میں باڑے کول آئی جاناہاں تہ اکس جائیوں ناد یہ نے کھرے واخ تکن لگناہاں۔ ناد یہ برانڈے وچ کھلتی نی اے تہ اُداسی جیئی آسمان واخ تکنی اے۔ بہارے نی ہوا اُسے چہرے کی سہلائی اے ہور اُس کی اس ہواؤ نی یاد دوانی اے جیہڑے پہاڑی ور ہونی سی، جس ویلے اُس اوہ الفاظ سُنے سن۔ اُس ناچہرہ ہور اُداس ہوئی جانا اے۔ اکھیاں وچ اتھروں آئی جانے ہین تہ بے چاری گڑی اپنے ہتھ اس طراں نال اگے بدھانی اے جیاں اوہ اُس ہواؤ کی ایہہ منت کرنی اے جے اوہ اک واری فر اُس جوگا اوہ الفاظ دہرائے تہ جدوں ہواؤ ناک ہو لا اشنا اے تہ میں فر مٹھی جئی واڑ آکھناہاں ”میں تگی پیار کرناہاں ناد یہ!“

اچن چیت پتہ نیہہ ناد یہ کی کہہ ہو یا! اوہ مسکران لگتی اے تہ ہواؤ واخ ہتھ کرنی اے۔ اوہ بہوں خوش اے بہوں سکھی، بہوں سندر..... تہ میں اپنا سامان بھنے واسطے کھر مڑی اشناہاں۔ ایہہ بہوں پہلاں نی گل اے۔ ہُن ناد یہ نا بیاہ ہوئی گانا اے۔ اُس آپے بیاہی نا فیصلہ کیتا یا نیہہ..... اس گلے نال کوئی فرق نیہہ پٹنا۔ اُس نا کھرے والا اک بہوں بڑا افسراے تہ انہاں نے ترے جنک ہین۔ اوہ اُس ویلے کی حالیں وی نیہہ پٹھلی، جدوں اُس کٹھنسی کھانے واسطے پہاڑی ور جانے ہونے ساں۔ ہواؤ نے اوہ الفاظ اُس کی آج وی یاد ہین۔ ایہہ اُس نی زندگی نی سب تھیں چنگی تہ خوبصورت یاد اے تہ ہُن..... جدوں میں بڈھا ہوئی گاناہاں، میں ایہہ نیہہ سچھی سکنا جے میں اُس کی اوہ الفاظ کیاں آکھے سن۔ کیاں میں اُس نال اپجی مذاق کیتا سی!

(انگریزی تھیں ترجمہ: عبدالواحد منہاس)

مونالیزا

مونالیزا عرف ”مونا“ دا جنم دن ہے۔ اُس نوں سُنہرے رنگ دی فراق لائی دی ہے۔ فراق تے سینے کول نرم ریشمی کپڑے والال پھل جُو یا دا۔ گول مٹول جی، چمکدیاں کالیاں اکھیاں والی، بہت خوبصورت لگدی ہے۔ اُساں اُس دے سر تے جنم دن دی خاص نشانی تلے دار کوٹن ٹوپی وی رکھی دی ہے۔ پر اس دے باوجود وی مٹو لگدا مونا خوش نیہ۔ شاید اوہ کُہر آئی دی ہے یا کجھ ہور۔ اُسدا چہرہ تہ اُسدیاں حرکتاں اکثر مٹو پُر اسرار لگدیاں ہین۔ اوہ خاص کسے کول گیندی وی نیہ، بس ماہرے نال چمڑی رہندی ہے۔ کوئی اُس کوئی جکھن دی کوشش کردا تہ اُس دیاں کلیراں نکل گیندیاں ہین۔ مٹو کرکاں ماردی ہے، ٹھونڈ دی ہے۔ بس اُس کو ماہرے پیارتے ہی پُہر وسہ ہے۔ مونا دا پُہر تہ کدی کدی کُہر ایندا۔ نوکری دے چکرانچ باہر ہی رہندا۔ ماہرے سامنے جیکر اوہ مونا کو چکے تہ اوہ دم بخود ہو گیندی ہے، روندی نیہ۔ پر مٹو مٹو دھدھلیس۔ شاید اُس کو جانن دی پوری کوشش کردی ہے۔

کجھ اپنے نزدیکی مزمان تہ آسے پاسے دے نکلے نکلے بچے وی بلائے دے ہین۔ مونا گُرسی تے بیٹھی دی ہے۔ اپنی مرضی نال نہ، زوریں۔ میں وی گُرسی نال بیٹھی دی آں، مونا کو پکڑ کے کہ مت اوہ گُرسی تُوں چھال مار کے لہہ جکے۔ اُس دے سامنے ڈیکوریٹڈ میزاتے ہک بڑا سارا ایک تہ کیک تے لگی دی ہک موم بتی ہے۔ مونا کدے اپنی نوں فراق تہ کدے سامنے بیٹھے دے نکلے بڑے مزماناں کو غور نال دیکھدی ہے۔ اُنہاں دیاں چہریاں دیاں کتاباں کو پڑھدی ہے، جو کجھ وی اوہ اس نیکی جی عمر بچ پڑھ سکدی ہے۔ اس وقت ہر چیز مونا واسطے نوں ہے۔ سر اتے لگی دی چاننی، رنگ برنگے غبارے، پھنڈیاں تہ مالال، شاید اُس اپنی عمر دے ہک سال بچ اتے سارے لوک پہلی دفعہ دکھے ہین۔

مونا کو میں پکڑیا دا ہے تہ مونا مٹو پکڑیا دا ہے۔ جتیاں تہ اُس کو کوئی خطرہ محسوس ہورہیا۔ میں وی ماء ہون دے ناطے کھٹ پریشان نہ! پچیاں کو چھوڑ کے باقی دے جیہڑے مزمان آئے دے ہین ایہہ اُس دن وی آئے دے آسے جس ویلے ماہری ڈیلیوری آسی۔

میں لیبر روم بچوں نیم بے ہوشی دی حالت بچ کدھی گئی۔ مگو سیزر آیا دا آسا۔ لگ بھگ
 کب کہنٹے بعد مگو ہوش آیا۔ سارے لوک ماہڑے آسے پاسے پرائیویٹ ہسپتال دے Paying
 روم بچ کھڑے آسے۔ چُپ چاپ تہ اُداس اُداس، بُت جئے لگدے آسے۔ میں سمجھ گئی آسیاں کہ
 کڑی سُن ماہڑے لطن بچوں جنم کبند ادا ہے۔ سارے کمرے بچ ماتم تہ اُداسی دی تہہ جی دی آسی۔
 سارے رشتے داراں کو اُداس دکھ کے میں وی پریشان تہ اُداس ہو گیاں، شرمندہ وی۔ جیاں تہ
 میں کوئی معاف نہ ہون والا گناہ کیتا دا آسا۔ سوچاں دی راہ پے گئی آسیاں۔ کب پاسے سیزر رادرد،
 کمزوری تہ دُوے پاسے کمرے پچلی اُداسی تہ دُکھ۔ اُس کبڑی ماہڑی پچی مونا، اُس نویں ماحول
 تُوں غافل آسی۔ تو لیے بچ پھلیٹی دی، اُسدے رحم و کرم تے آسی۔ ٹھنڈی تہ پچی کو توڑن واسطے
 کوئی پہل بیہ سی کر رہیا۔ جیاں تہ گل کرنی اُس وقت گناہ آسا۔ ٹیو آسی۔ میں ٹھہر ٹھہر کے زخماں
 بچوں اٹھدے درد کو دند کھوٹ کے دبا دیندی آسیاں۔ ”اُف“ وی نہ کردی آسیاں کہ کدھرے
 ایہہ ہور وی دُکھی نہ ہوں۔ بچوں بچوں کانیاں اکھیاں داہروں دکھاں تہ ساریاں دے چہرے
 سوالیہ نشان بنے دے آسے تہ کھو دُوے کولوں پچھدے آسے ”تسیں چُپ کیاں ہو گئے او؟
 میوے دوہین..... کڑی یا مَنڈا.....“ آخر ماہڑی ماؤ سُن اس خموشی دے سمندر بچ بٹا ماریا۔ اندرے
 اندر گجھ لہراں اٹھیاں تہ اپنے اپنے پاسے دے کناریاں نال ٹکرا کے فرغ ہو گیاں۔

”دے چھوڑ و مگو، میں آپے پالساں اسکو، جے تساں کو پھاری ہو گئی ہے ایہہ کھر اکو شوب انسی۔“
 ایہہ گل سُن کے ماہڑی سس وی بولے بنا نہ رہ سکی۔ اُس دی غیرت وی ہُن بیدار
 ہوئی، آکھن لگی ”پہینے آساں کو پھاری بیہ ہوئی..... آخر۔ اسدا وی خون ہے..... سوچنا پیندا.....
 پہلیاں پہلیاں گدرا خاندان دی لوء ہوندی ہے..... ہُن ربا بیہ و تیا تہ سوٹی کھن کے چھنس
 پچارے نکلے گدرے کو گدری ہو گئی ہے!.....“ اوہ اپنے اندر دیاں سرٹیاں چُچیاں کو وی ہنگن نہ
 دے سکی۔ ٹھہر ٹھہر کے چھنڈیرے ماردی رہتی۔ میں فر بڑی ننان دے مُنہہ داہر دکھیا۔ اُس داسر
 وی گول آل جیا ہو یا دا آسا۔ اوہ وی مُنہہ مروڑ دی آسی تہ ہولیاں ہولیاں مُنہہ بچ ہی بڑ بڑ کردی آسی۔
 گدری پیراں دار پھنگوڑے بچ چُپ چاپ سستی دی آسی۔ ہُن جمیا، چُپ دا کورا، چُچیا

سارے اپنی اپنی سوچ داملیدا اُگلن لگے۔ میرے درد وِچ ہُن باہدا ہو گیا۔ اس شور بچ میں وی ہائے کر کے درد دی ہدیت کو ڈائیلوٹ کرنے دی کوشش کردی آسیاں۔ پہلے دو ترے کہنٹے کسراں بیٹے؟ ماہری حیاتی دی تاریخ بچ کوئی ہو، مثال وی نیہہ ملدی، جس نال میں ہوئی بیٹی سناواں۔ ہاں، میں چہیندی آسیاں اُس کمرے بچوں سارے نکل جُلن تہ میں زخماں بچوں اٹھدی پیڑ نال اُچی اُچی رُواں۔ باہے ناک کو آکھاں ”باہیا آدکھ حال اپنے لوکاں دا، جہاں کو تہدہ سمجھایا آسا کہ کالسری کو مندانہ آکھو، اس بنا دُنیا ادھوری ہے..... ڈاکٹر اقبال کو آکھاں! تو ہرے رنگاں کو ہُن کیہنہ ہو یا دُنیا بچ؟ ایہہ قبول کیوں نیہہ ہوندے.....“

میں ڈری، سہمی تہ پریشاں مونا کو دکھ کے اس کو خوش رکھنے دی کوشش کردی آں ”پپی برتھ ڈے ٹو مونا!“ ہتھ بجا بجا کے آکھدی آں ”چایاں پتر چایاں!“ اوہ ماہری خوشی واسطے تالیاں بھیندی ہے تہ نما نما مُشکدی ہے۔ پل دو پل اُس دی سوچ بچوں ڈرتہ وہم کا فور ہو گیندے ہین۔ مگر بے کوئی اُس دے نیڑے اُیدایا کس کرن دی کوشش کردا تہ اوہ فر پہلی حالت بچ چلی گیندی ہے۔ آسے پاسے بیٹھے دے رشتے دار اپنے اپنے موبائیلوں تُوں فوٹو کھینچن دی کوشش کردے ہین۔ جے میں ادھر گچھاں تہ مونا وی چھال مار کے کُرسی تُوں اُترن دی کوشش کردی ہے۔ میں کہڑی کہڑی کسے نہ کسے عمل نال اُسکو خوش رکھنے دی کوشش کردی آں۔ مگو یا دیندا جے مونا دا جنم دن نیڑے نیڑے ایدنا آسا تہ میں مونا دے پاپا کو کہڑی کہڑی فون کردی آسیاں کہ جنم دن تے کہر ضرور آوے۔ آخر مونا دا پہلا جنم دن ہے! مونا کو خوش رکھنا تہ اسدیاں خوشیاں سانجھیاں کرنیاں اسدا فرض ہے۔ مونا اسدی چھٹی اولاد ہے، پہلی محبت ہے..... کہر دیاں جیاں کو چنگا لگا یا مندا، پراساں اپنا بندہ فرض ضرور بنانا..... اسیں پڑھے لکھے آں، جے اسدے کہرے بچ گڑی کو پیار تہ عزت نہ ملا، فر کتھا ملسی؟..... بس۔

ماہرا کہر والا ہوں، ہاں، کر چھوڑ دا تہ بس آخر اُس سُن ماہری گل من چھوڑی۔ اُس کو شاید چھٹی نہ ملی یا گچھ ہو رہو یا، پر جنم دن دے خرچ واسطے پیسے بچ چھوڑے۔ میں ساری تیاری کیتی، رشتے داراں کو بلایا، کھانے پینے دا انتظام کر چھوڑیا۔ مونا نے جنم تُوں بعد جو خوشی تہ سکون دتا

اوہ پہلے احساس تے پہناری بین لگا۔ اس دا وجود ماہڑی دوڑیج دی زندگی کو معنی دین لگا۔ کوئی کہہ سوچدا آسا مونا بارے، مگو کوئی فرق نہ پیندا آسا۔ میں اپنی ہی سمجھ سوچ تے پہرا دیندی آں۔ انسانی قدراں قیمتاں دیاں قدر پہنایاں نوں ہووے یا پوانی، پرفروی مونا دا پُراسرار جیا چہرا مگو کدے کدے سوچاں دے سمندر بچ سٹ دیندا۔ منفی خیال رتی پُروی میں اپنے اندر این نہ دیندی۔ مونا بارے، اُس دے چہرے کو دکھ کے مگو ڈا ہڈا پیار تے حُب ایندا۔ میں اُسکو چک کے اپنی چھاتی نال لیندی آں۔ آکھدیاں اس نکلی جئی چوی دے سینے بچ کیہہ ہے؟ لیونا ڈو دا ونجی دی تصویر (پینٹنگ) اکھیاں سامنے آگیندی ہے، مونا لیزا۔“ کدے درداں دا مجسمہ لگدی ہے، کدے بہوں سیانی تے عالم، سب گچھ جان چکی دی مُشکدیاں وی مُشکدی نیہہ لگدی، مونا لیزا۔ میں جدوں دی اس کُہر بچ آئی دی آں، ڈرائنگ روم بچ لگی دی مونا لیزا تصویر کو دکھدی رہندی آں۔ بچ جانو تے میں صبر کرنا وی مونا کو لوں سکھیا دا۔ اپنی بچی دا چہرا وی مونا لیزا نال ملدا دکھ کے میں اس داناں مونا لیزا رکھ چھوڑیا۔ مونا دی دا دی تے ماہڑی بڑی ننوں کئی ناں، مُنڈیاں والے دہسے، پر مگو کوئی پسند نہ آیا۔ میں انہاں کو آکھیا جو سُدی مرضی ہے سُسیں آکھو اس کو، پر میں تاں ”مونا“ ہی آکھساں۔ فرآسے پاسے دے لوک وی اس کو ”مونا“ ہی آکھن لگے۔ بچ چکھو تے میں اپنے اندر وی اپنی مونا لیزا کو مونا بچوں تھو نڈن لگ پیندی آں۔ شیشہ سامنے ہووے تے کتنا کتنا چر اس دے اگا کھل کے اپنے چہرے کو دکھدی رہندی آں۔ فر سوچدی آں ماہڑے اندر دی ”مونا لیزا“ تاں باہر آگئی دی ہے۔

گرسی تے بیٹھی بیٹھی مونا جس ویلے ماہڑے چہرے کو دکھدی ہے تے میں وی اندازے لان لگ پیندی آں، مونا ایہہ سوچدی ہوسی، مونا اوہ سوچدی ہوسی۔ اس کو سُسیں ماہڑا تجربہ آکھویا تخیل پر مونا دی حیاتی تُوں بہوں دور وی نہ ہوسی۔ اجاں تے اسدا پہلا جنم دن ہے۔ ہر جنم دن توڑیں بچھدیاں مونا اگ دے کئی دریا پار کرنے ہوسن۔

میریاں اپنیاں ہو ہنیاں بچوں مونا دیاں ہونیاں دے پچھو وے وی دس گیندین مگو۔ اجاں ماہڑے بیاہ کو مسال دوسال ہوئے دے ہن تے ساریاں کو وارث دی فکر پے گئی ہے۔ مرداں تُوں بدکالسریاں ہی ایہہ سوال چکھدیاں تے طعنے معینے دیندیاں نیہہ تھکدیاں۔ آن والی اولاد دا وی کوئی پتہ

ہوندا؟ رب دی مرضی کو کوئی کیہ نہ کر سکتا؟ لکھ پڑھ کے وی انسان لکیر دا فقیر ہی رہیا۔ جانوراں کدے اپنی اولاد بچ کوئی فرق نیہہ جانیا، کوئی نر آیا کوئی مادہ۔ جسے ماہڑے چنگے مستقبل دے حوالے نال کوئی گل چھڑ گیندی آسی خرپے دا سوال پیدا ہو گیندا آسیاں انہاں کو پرانی دسن لگ پیندی آسیاں۔ ماہڑے مستقبل بچوں ماہڑے مادہ پپو کو اپنے مستقبل دی ذمانت نہ ملدی۔ آکھن توں تہ آکھدین لوک کہ زمانہ بدل گیا، انسان دی سوچ بدل گئی ہے، پر حقیقت بچ انسان سُن مکھوٹے تے مکھوٹا چاہڑ چھوڑا دا ہے۔ انسان کو چھاننا ہیوں مشکل ہو گیا دا ہے۔ جو ایہہ باہروں دسد اوہ ایہہ اندروں نیہہ۔ بس لوک دکھاواتہ مُہہ ملحظہ۔ اندروں کالسری واسطے درجہ دُوا، کدے پپو یا پپہراواں دے ماتحت، کدے خصم دی چاکر، بچے جنن دی مشین تہ بڈھاپے بچ پتر اں دے ماتحت..... مونا بار بار کرسی توں اٹھن دی کوشش کردی ہے تہ میں اُس کو پکڑ کھندی آں۔ اُس کو سمجھائے دی کوشش کردی آں۔

”مونا تو ہڑا اجنم دن ہے..... ایہہ سارے لوک تو ہڑیاں خوشیاں بچ شامل ہونے کو آئے دے ہین..... توں کیاں ڈردی ایں؟ چپ کر کے بہہ، نس نہ! ماہڑی رانی تہی! ساریاں دا ہتھ جوڑ کے ٹھکر یہ کر..... ٹھیک ہے؟ ماہڑی سوہنی سوہنی بیٹی، ماہڑی تیلی، مونا لیزا.....“

میں آپ وی اپنے آپ کو سمجھان دی کوشش کردی آں کہ اج دے دن مکو منفی سوچاں نیہہ سوچنیاں چاہیدیاں۔ ہُن دُنیا بدل رہی ہے۔ گڑیاں زندگی دے ہر شعبے بچ مرداں دے موہنڈے نال موہنڈا جوڑ کے ترقی دے راہ پے گئی دیاں ہین۔ مرد ہُن انہاں دے راہ داروڑا نیہہ بن سکتا۔ انہاں دے پراں کو کوئی مروڑ نیہہ سکتا۔ انہاں دا اسمان انہاں دیاں اڈاریاں واسطے دُور دور توڑیں پھیل چکیا ہے۔ ماہڑی مونا وی اپنے نویں راہ تلاش کرسی۔ اپنا ناں روشن کرسی۔ کلپنا چاولا، رضیہ سلطان، فلورینس نائٹ انگیل، اندرا گاندھی، یاسروجنی نائیڈو وی تاں کالسریاں ہی آسیاں۔ میں اپنی مونا لیزا دے راہ بچوں سارے کنڈے ہٹھیاں۔ اگر جیندی رہیاں! رچ کے پڑھاساں لکھاساں۔

ماہڑے اندروں منفی سوچاں دے بدل تہ تہند ہٹی شروع ہو گئی۔ خوشی دی لہر دوڑن لگی۔ میں زور زور نال تالیاں بجان لگی آں۔ مونا وی وی نکلے نکلے ہتھیاں نال، چکدیاں تہ ہسدیاں اکھیاں نال، تالیاں ماردی ہے۔ اُس سُن ماہڑے چہرے توں تحفظ دی عبادت پڑھ چھوڑی

رہے۔ خوشی ہُن مونا دے چہرے تے وی نچدی ہے۔ کجھ مزمان نے اپنے سمارٹ فونوں نال فوٹو
چھن دا عمل شروع کر چھوڑیا۔ بچے تالیاں بجا بجا کے گیندے ہین:

بولو سارے تارے!

تارے جتنے نیل گگن کے تارے

اتنے سال عمر ہو مونا

جتنے نیل گگن کے تارے

پپی برتھ ڈے ٹو مونا

مونا دا سہم دور ہو گیا۔ اوہ وی گان دی کوشش کردی ہے تہ کلکاریاں ماردی ہے۔
بلدی موم ہتی دی لوء بچ اُسدا سراپا ملکو تی جیا ہو یادا ہے۔ میں نظر ماردی آں تہ دکھدی ہاں
جے پڑوسیاں دے سارے بچے آگئے دے ہین۔ دیوار اتے ٹنگی دی وال کلاک ست بجا
چھوڑے دے ہین۔

میں مونا دا ہتھ پھری دے دستے تے رکھدی آں تہ زور نال کیک بچوں لنگا چھوڑدی
آں۔ تالیاں دی گونج ساری اُچی ہوندی ہے۔ مونا پھوک مار کے موم ہتی وی بچھا چھوڑدی
ہے۔ مزمان باری باری آکے مونا نال فوٹو وی کھچدے ہین۔ کمرے بچ ہُن جوش و خروش تہ گہما
گہمی دی کیفیت طاری ہوئی دی ہے۔

ماہری ننانوں دی باری ایندی ہے۔ اوہ مونا کول کھل کے فوٹو وی چوالدی ہے۔ فر
تاولیاں تاولیاں کیک ناہک بڑا سارا ٹکڑا مونا دے مٹھواں بچ تھن چھوڑدی ہے۔ کیک نال لگے دا
کریم چاکے اُس نے چہرے کو بُری طراں مل چھوڑدی ہے۔ ایہہ سارا کجھ اوہ کھیڈ دیاں
کھیڈ دیاں اکھی فیرا کر چھوڑدی ہے۔ مونا دیاں کلیراں نکل گیندیاں ہین۔ اوہ گرتی توں ڈگ
کے ماہری چھو لی بچ آگیندی ہے۔ کیک دا ٹکڑا اُس دا سنگھے بچ پھس گیندا۔ ماہری سسوکو آکھے دا
موقع مل گیندا تہ آکھدی ہے۔ ماہری نہہ مٹڈیاں والیاں دی ریس کردی ہے..... گدری کو بسر
چا ہدی ہے، ایہہ سُن کے اُتھا ہُن سارے چپ گڑپ ہو گیندے ہین۔

کاٹھ نابلّا

رلی ملی اڈی چوٹی نازور لائی بیاہ ہوئی گیا سی۔ ہن سارے ہی خوش سن۔ ساریاں نیاں
 مراداں پوریاں ہوئی گئیاں سن سوائے لاٹری مہراج نے!
 گڑی نے ماء پیو خوش سن کہ ذمہ داری نبھائی اپنا فرض پورا کیتا۔ اگے ہن تہنیاں نے
 اپنے مقدر نالے سوچ سمجھ۔ اللہ تہنیاں کی شرم تہ حیا دے نالے اگلے کھر والیاں کی
 وی..... تاں جے دوئے کھر جڑے رہن۔
 گڑی نی ماسی تہ ماسٹر اساریاں تھیں زیادہ خوش کہ ”اللہ آساں نی عزت رکھی۔ اس خیری
 سکھے نال کامیاب ہوئی گئے آں.....!“

دراصل ماسی تہ ماسٹرے نال اس بیاہ وچ بڑا رول سی۔ انہاں اک ملازم رشتہ آندا سی تہ نال
 ہوئی سارے بیاہ نا کاروبار وی نبھایا سی۔ منڈا سرکاری سکول وچ ماسٹر لگانا سی۔ ماسٹرے کی اس
 گل ورفخر سی کہ اُس اپنے سانڈ وئی گڑی واسطے ملازم منڈا لوٹری آندا اے۔ گڑی نی ماء اپنے پہنیں
 تہ پینے نی قسم بیہہ سی کھانی تہ ایہہ ہی حال گڑی نے پیو ناوی سی۔ دواں جیاں ماسی تہ ماسٹرے کی گل
 مختار ہی بنائی چھوڑیا سی۔ انہاں آکھیا ”منڈے نی طرفوں تَس ہے ہی ہو ہن آساں نی طرفوں وی
 تَس گل مختار ہو.....!“

گڑی نی ماسی تہ ماسٹرے ہوراں وی خوشی خوشی ایہہ ذمہ داری چکی ہندی۔ اوہ کسراں
 نہ چکن اے۔ آکھنے ہونے ہین جے ”سجا کھبے کی تہو ناتہ کھبا سبے کی“۔ بغیر مطلب تھیں کوئی کسے کی
 چنڈ وی بیہہ مارنا اے۔ ماسی ماسٹرے ہوراں نے کئی اپنے مطلب منڈا تہنیاڑے تھیں اس کھر

وچوں پورے ہونے لگنے نے سن۔ دانہ پھٹکا، چاء پانی، دُدھ لسی، مکھن..... ایہہ معمولی گلاں سن۔ مہن ماسی تہ ماسر اچا ہنے سن بے انہاں نی گڑی جلدی جلدی کدھرے لگے تہ نال و نال اس اپنی گڑی اس کبہر وچ لائی چھوڑاں۔ ایہہ انہاں نے اندر نی گل سی۔

ماسی تہ ماسرے کی ایہہ بیاہ بنانے واسطے محنت وی گجھ متی ہی کرنی پئی گئی سی، کیاں کہ بیج اک موڑا بھجیا وی آیا کہ بنیا بنایا نایاہ گمن لگ پیا۔ اپنے پاسوں اندرو اندری سارے ہی بیاہ بنائی بیٹھے نے سن، مگر گڑی جس ویلے منڈے کی تکیا تہ اوہ ڈنکے نی چوٹ وردوٹوک لفظاں وچ مگر مگی گئی۔

”ایہہ کدھروں ماہڑے واسطے لوڑی کڈھیا اے تہساں! میں نیہہ اس نال بیاہ کرنی۔ ایہہ مگی پسند ہی نیہہ ہے۔ میں اجیس پڑھنی لگی نی آں۔ بے اے تہ ایم اے کرنے تھیں بعد تکیا جاسی گا۔“

ماء پیو اپنی جگہ حیران تہ پریشان! ادھر ماسی تہ ماسرے ہوراں نے پسینے چھٹی گئے۔ راتیں نیاں نیندراں حرام ہوئی گئیاں، مگر انہاں ہمت نیہہ ہاری۔ لک نبھی ہندا۔ دوئے کبہر تھمے۔ گڑی نے ماء پیو کی آکھیا کہ ”گڑی کی سمجھاؤ۔“

ادھر منڈے کی وی حوصلہ دتا ”بھئی! توں مردنا بچہ بن، چکھے نہ ہٹیاں۔ منہہ باہر کڈھی فر چکھے ہٹنا بڑی بڑ دلی تہ بے غیرتی اے۔ سیانیاں نا آکھان اے ”بیانہی ہر کوئی چھوڑ نا اے، مگر بری کے کوئی نیہہ چھوڑ نا۔“

ادھر گڑی کی وی سمجھایا۔ بڑی مغز ماری کیتی۔ گجھ رشتہ دار گڑیاں وی بیج باہیاں۔ انہاں کولوں وی سمجھان بچھان کرایا۔ اس تھیں علاوہ ماؤ کولوں مالش وی کروائی، مگر گڑی نی ”نہ“ برقرار رہی۔ منڈے کی فرسدا یا بلا گیا۔ اُس دن گڑی منڈے کی منہواں منہہ آکھیا ”توں کوئی ہور کبہر تک اس کبہر آؤنا چھوڑی شوڑ۔ ماہڑے نال بیاہ کری کھج تہ خوار نہ ہویاں۔“

گڑی اپنے چاچے تہ چاچیاں کول وی جائی پئی۔ فریادی ہوئی ”ماہڑے ماؤ پیو کی ٹھا کو۔ مگی اجیس بیاہی نہ دین۔ میں اجاں پڑھنی آں.....!“

چاچے چاچیاں پہلاں تہ گڑی کی ہی سمجھایا کہ ”ماء پیو اولادنی بہتری ہی سوچنے ہین تہ اولاد کی وی اپنے ماء پیو نی گل مٹی چاہی نی اے۔“ فر انہاں ماء پیو کی وی آکھیا کہ ”سوچی سمجھی ہنو“

جلد بازی نہ کریو۔ بیاہ عمراں ناسودا ہونا اے، گڑیاں مُنڈیاں نی وی گل ٹنی پینی اے۔ زور زبردستی نال کئی حادثے ہوئی جانے ہین۔“

پیوسوچاں وچ پئی گیا۔ کجھ کجھ نہ نمکر کرن لگ پیا، مگر ماسی تہ ماسٹرے واسطے ایہہ بیاہ اُنہاں نی عزت ناسوال بنی گیا سی۔ ماسٹرے نا آکھنا سی کہ ”منہہ باہر کدھی ہُن میں چکھے ہٹنے والا نہیں آں۔ کیاں کہ میں مُنڈے تہ اُس نے پیو کی کُہروں اٹھالی کے آندا اے۔ ورنہ اوہ اس کُہر وچ آونے والے ہی بیہ سن۔ ملازم رشتہ آج لہھنا ہی کس کی اے۔ ایہہ بیاہ اگر نہ ہو یا تہ ماہرے واسطے بڑی مُنہہ کا لُخ اے۔ میں جس کم وچ ہتھ باہیا، فر میں کدے چکھے نیہہ ہٹیا۔ ایہہ ماہری زندگی نا اصول رہیا اے۔“

ماسی آکھیا ”پہننے! ایہہ گڑی ہے تو ماہری، ابھی گڑی اگر ماہری ہووے آتہ میں اُس نی چہھ کپی تہراں۔“

پیونے گڑی کی آکھیا ”توں بیاہ تھیں بعد وی پڑھی سکنی ایں، تلی کوئی بیہہ روکن لگا۔“
 ماؤ تہمکی دتی ”توں جے ہُن منہہ کھولیا، نہ نمکر کیتی، میں تو ماہری چہھ کپی شوڑساں۔ ملازم مُنڈا اے، تلی ہو رکہہ چاہی نا اے۔“
 گڑی آکھیا ”مگی پسند ہی بیہہ اے، میں کیاں اپنے آپ کی ساری عمر واسطے پھسائی تہراں۔“

بس فر کہہ سی..... ماؤ چکلیا ڈنڈا، گڑی نی ہڈی پسلی اک کیتی۔ اپنا بس لایا۔ مارتھیں بعد گڑی کی چہھ گلایاں بٹھہ ٹہلی گئی۔ اوہ چُپ چاپ تہ خاموش ہوئی گئی۔ ماسٹرے آکھیا ”چھوڑو، رہن دیو۔ تِس ہُن ہو رکوئی کاروائی نہ کریو۔ تِس سارے بے فکر ہوئی جاؤ۔ ماہرے کول اک ہوو علاج وی اے۔ اک گڑی اَساں کی قابو نہ آئی تہ اُس کس واسطے دُنیا وچ آئے آں۔ ماہری جانکاری وچ اک بڑا کامل بندہ اے۔ آزما یا ہو یا اے۔“ بس تلی ورسریاں اے۔“
 دُوے روز اوہ تعویز بتیاں لئی آیا۔ اللہ جانے ڈنڈے نا اثر ہو یا یا فر تعویزاں بتیاں نا۔ ہُن چکھنے ور گڑی آکھنی سی ”جو تِساں نی مرضی۔“

بس اتنی ہی گل سُننے نی دیر سی۔ بڑے زوراں تہ شور اں نال بیاہ ہو یا۔ متا سارا داج دکھن
 وی دتا گیا تاں جے گڑی خوش رہوے۔ گڑی چپ چاپ رونے تہونے نے بجائے ہسنے
 کھید نیاں ڈولی وچ پیئی گئی۔ سسرال وچ بچی تہ آگے کہہ ہو یا، اوہ اک نویں گل سی۔ بالکل نویں
 نکور.....! اگلیاں پکھلیاں ساریاں واسطے۔ ہُن اس نویں گل نے کھر کھر چرے چرے سن۔ آگے
 وی تہ چکھے وی!

”ہائے! ایہہ گڑی اتنی بے حیائی کر سی، اس گل نی کس کی خبر سی۔“

”اڑیا! ایہہ گڑی مُنڈھ تہیاڑے نی ان من ریئی اے۔“

”ہائے! جس مُنہہ اُپروں لایہ لوتی، اُس کی کہہ کر سی کوئی۔“ تہس دہسو، ایہہ گل کدے

پہلاں وی ہوئی یا کسے سنی اے؟“

”نہیں جی نہیں..... ایہہ پہلا واقعہ اے۔“

”ہائے! میں آکھیا سی نا کہ جور جفتی نہ کرو۔ ہُن اوہ پہلے زمانے نیہہ رہے۔ آج پڑھی

لکھی تہ گڑیاں وی اپنا کہنا نا باہدا سمجھنیاں ہین، مگر مندیری نی گل سُننے کون.....؟“

”اڑیا! مُنڈھ ہی نہیہہ کسے گل واسطے..... سارا قصور ہی مُنڈھے نال اے۔“

ہُن بس گلاں ہی گلاں سن، مگر سچ گل ایہہ سی کہ مُنڈھے نال اتھے بس ہی کہہ سی۔ گڑی

چھو، چھری، نیوان، زہرنیاں گولیاں تہ آگ لال واسطے پیٹرول ڈنکے نی چوٹ ور پلے رکھیا ناسی۔

اوہ مُنڈھے نال ساسیہ وی اپنے اُپر چکلنے واسطے تیار نہیہہ سی۔ اُلٹا مُنڈھے کی پچھنی سی ”گئی میں آکھیا سی

نا ماہڑے نال بیاہ نہ کر.....!“

کری کرتائی سب کھوہ ہوئی گیا سی۔ ساریاں نی کیتی کرتی وی پانی پھری گیا سی۔

”ہائے! ایہہ گڑی اتنی مُنہہ زور تہ جابر نکلسی، اس گل نی کس کی خبر سی۔ ہُن ساری گل آنی اتھے لگی

سی کہ ”کاٹھنا بیلہ کہہوایا، میاؤں کس کی کولوں کراں!“

تر بیت

اج پورے علاقے بچ ایہہ ہی چرچا آسا۔ نویں ڈاکٹر صاحبہ آرہی ہے۔ نکلے بڑے، امیر غریب، سبھاں کو انتظار آسا۔ کیاں نہ ہووے اتنے سالان تھیں ایہہ نکی جئی ہسپتال بغیر ڈاکٹر دے لوکاں دامنہہ تکدی آسی۔ ذرا جئی طبعی مشکل پیش ہووے تہ فوراً مریض ریفرر کیتے گیندے آسے، رب پہلا کرے سکینڈ آشا ورکر Asha worker تہ فردوس میڈیکل اسٹنٹ دا جیہڑے سارے کم آپ ہی کردے آسے۔ دوا عملہ اتنی توجہ نہ دیندا آسا۔ ایہہ دوئے ہر چیز دا خیال رکھدے آسے۔ ایہہ ہر طراں دی کوشش کردے آسے جس نال عوام کو راحت یا آرام ملدا ہووے، حلانکہ عام ہسپتالاں بچ نکلے ملازم من مانیاں کردے فردے رہندے ہن تہ تک چھاڑھ رکھدے ہن، مگر انہاں دواں سُن اپنے فرض کو قرض سمجھ کا ادا کیتا ہے۔ ایہہ ہی وجہ ہے کہ آشا ورکر ہون دے باوجود وی سکینڈ نال لوک سوہنا سلوک کردے آسے۔ اُس دی بڑی عزت آسی۔ اسی وجہ نال فردوس صاحب وی نیکی دے کماں بچ پیش پیش آسے۔ علاقے دیاں گڑیاں اس کو سکینڈ باجی آکھدیاں آسیاں۔ آکھن وی کیاں نہ، اُس کول نکلے بڑے، امیر، غریب دا کوئی فرق نہ آسا بلکہ ساریاں نال ہک جیا سلوک رکھدی آسی۔ تہیاڑ رات چوہی کھنٹے، ضرورت دے ویلے حاضر خدمت آسی۔ اج انہاں سُن لوکاں کو آکھیا دا آسا کہ کوئی لیڈی ڈاکٹر والنیرولی (رضامندی) نال اس علاقے بچ ڈیوٹی دینے تے تیار ہوگئی دی ہے تہ آج اوہ اتھا جوائن Join کرسی اُس سرکار کو خط لکھ کا اپنی رضامندی ظاہر کیتی دی ہے، ورنہ اس علاقے بچ کوئی وی ڈاکٹر ایسے کو تیار نہیہ ہوندا۔ اگر کسی دا آڈر کیتے وی گچھے تاں وی اوہ اپنے اثر رسوخ دے ذریعے کینسل Cancel کرا ل کھندا ہے۔ لوکاں جس وقت سُنیاں تہ مچ خوش ہوئے ہو راہہ گل ہک دم لوکاں بچ پھیل گئی۔

میں وی اندروں خوش آساں۔ کیاں جے، عمر خاصی ہونے دی وجہ توں دور دراز، رار پار
 گیناں مشکل ہوندا آسا۔ میں سوچیا، چنگی گل ہے جے ڈاکٹر نال مشورہ وغیرہ کرکا دو وغیرہ چاء
 کہندا کرساں تہ خواہ مخواہ دی سفری پریشانی تھیں وی بچ گیساں۔ مگو جتنی اندر خوشی محسوس ہوندی
 آسی اتنا ہی خیال وی ایند آسا کہ اج تکر اتھا کسے ڈاکٹر ڈیوٹی نیمہ دتی تہ نہ ہی دینے تے تیار
 ہوندے ہین، ایہہ کون ڈاکٹر صاحبہ ہے جیہڑی آپو تیار ہوگی۔ اسدے علاقے دی وی نیمہ۔ فرکون
 ہے؟ بس اسی خیال سُن دل بچ شوق پیدا کیتا، تاں میں وی اسدا دیدار کرن واسطے بے تاب آساں۔
 میں انہاں ہی خیالاں بچ ڈیویدا آساں کہ موہنڈے تے عبدالکریم ہتھ رکھ ماہر اتہنیاں تر دیا۔

ماشر ایوب صاحب سُن دے ہو، اسدے اس ہسپتال بچ کوئی لیڈی ڈاکٹر اپنی رضامندی
 نال ڈیوٹی دینے تے تیار ہوگی دی ہے تہ آرہی ہے، مگو خوشی وی ہے تہ حیرانی وی۔ عبدالکریم آکھیا۔
 ہاں جی کریماجی، میں وی ایہہ ہی سوچ رہیا آسا۔ مگو وی خوشی تہ حیرانی وی ہے۔ چلو

اسدیاں کالسریاں بچاریاں

ہاں جی۔ ماشر صاحب، بالکل صحیح آکھدے ہو، مشکلاں بچ آسیاں۔ بچاریاں کالسریاں،
 اتنا درد چھپا کارکھدیاں آسیاں۔ پہنلا ہووے، سیکنہ تہ فردوس دا، کوئی کمی نیمہ چھوڑی انہاں سُن۔ جی
 پہناجی، انہاں کافی مدد کیتی ہے، مگر ڈاکٹر بغیر زیادہ کجھ نہ کر سکدے آسے اج ایہہ وی خوش ہین۔

ہاں جی، ماشر صاحب، سچ آکھدے ہو۔ مگو ایہہ لیڈی ڈاکٹر کسے بڑے اُچے خاندان
 دی تھی، پھین لگدی ہے، جیہڑی رضامندی نال اُس علاقے دی خدمت واسطے تیار ہوگی۔

کریمیاں پہناجی، اُچے، بڑے، امیر، اعلیٰ خاندان والیاں دے ہو وی کئی ڈاکٹر ہین مگر
 کوئی اج تکر اس علاقے بچ اپنے واسطے تیار نہ ہو یا۔ میں تہ سمجھداں ہاں ایہہ خاندان شانداں،
 ذاتاں، نسلاں، قوم، قبیلے، جاء منصب تہ عہدے وغیرہ دے اثرات نال لوکاں بچ انسانیت دا
 شعور پیدا نیمہ ہوندا۔ ہاں جی ماشر صاحب تسیں سچ آکھدے ہو پر؟ فرکس طراں ایہہ لیڈی
 ڈاکٹر..... ایہہ اسدے علاقے دی وی نیمہ..... فرکتیاں..... کجھ سمجھ نہ سکیاں۔

پہناجی ایہہ تہ ماہڑی سمجھ تھیں وی باہر ہے۔ رب جانے! البتہ میں سمجھداں ہاں کہ انسان

دی شخصیت تے تربیت غالب رہندی ہے نہ کہ خاندان، نسلاں وغیرہ، مگلوگدا ہے کہ اُسدے ماء پپوسُن اِس دی تربیت پچھے طریقے نال کیتی دی ہے، یا فرکسی ہو شخص دی تربیت دا اثر ہوسی یا فر ایہہ خود کسی شخصیت تھیں متاثر ہوسی۔ بحر حال معاملہ مگلو تربیت دا ہی لگدا، ورنہ آج دے اِس مادی دُور بچ کون اپنی ذات مشکلاتاں تاں بچ باہ کا انسان تہ انسانیت دی خدمت واسطے رضامند ہوندا ہے۔ باقی اللہ جانے، پتہ لگ گئی۔ جی ماشر صاحب، ٹھیک آکھے۔ واقعی آج بکر کیاں پچھے خانداناں دے بچے ڈاکٹر بنے مگر کوئی ادھر اپنے واسطے تیار نیہہ ہو یا۔ اصل معاملہ تربیت دا ہی ہے۔ رب اس ڈاکٹر دا وی پہلا کرے تہ اِس دی تربیت کرنے والیاں دا وی۔ تئیں اتھی بہہ کا اڈیکو، میں ذرا کھر وچکر ماراواں۔ ایہہ آکھ کا کریم پنا جی جل گیا۔

ہسپتال دے صحن بچ لوکاں دا کافی مجمع آسا۔ کیاں دے ہتھاں بچ پھلاں دے گلڈستے تہ کنیاں دے ہتھاں بچ مالا آسیاں۔ لوک اپنے ڈاکٹر دے انتظار بچ آسے تہ اُنڈے چہریاں تہ خوشیاں پھر سے دے پھٹکیاں بچ صاف چمکدیاں دسدیاں آسیاں۔ اتنے بچو شور ہویا، ڈاکٹر صاحبہ آگئی۔ سارے لوکاں دی نظر ہسپتال داراینے والی گڈی دار مڑ گئی۔ لوک گڈی دے آساں پاساں ہو گئے گڈی صحن بچ پچھی تہ سوئی نازک جی مگر نہایت سادھا تہ ٹہکی، پھلیٹی دی لیڈی ڈاکٹر باہر نکلی۔ سیکنے تہ فردوس عملے سمیت اگے کوہوئے تہ اُس کو گلڈستہ پیش کیتا۔ اتنے بچ سارے لوک، مبارک، مبارک، خوش آمدید آکھدیاں گلڈستے پیش کیتے تہ ہارباہے۔ اُس نہایت ادب نال ساریاں دا شکر پدا کیتا۔

فر ہسپتال دے عملے نال ہسپتال دے ورائڈے (برآمدے) تے بچ کا واپس مڑی۔ اُس لوکاں دے مجھے دار دکھیا تہ ہتھ دے اشارے نال لوکاں دا شکر یہ ادا کیتا تہ چپ رہنے دی درخواست کیتی۔ میں کہیں پاسے کونے بچ بیٹھا دا ایہہ تماشا دکھدا رہیاں تہ دل ہی دل بچ اِس لیڈی ڈاکٹر کو دُعا نیاں دیندا رہیاں، جس دے چہرے تہ اشاریاں دے تاثرات تھیں اندازہ لگدا آسا کہ اوہ اتھا بچ کا اپنے فیصلے تے خوش وی ہے ہو شکر وی کر رہی ہے لوک آنگناں صحن بچ بہہ گئے۔ ڈاکٹر وی عملے نال کرسی تے بہہ گئی۔ کجھ کہڑیاں خاموش رہنے تو بعد فردوس سُن مائیک آندا تہ آکھن لگا۔ ”لوکو“ میں تہدا شکر گزار ہاں۔ تئساں آج اپنی ڈاکٹر صاحبہ دا جس طراں استقبال کیتا،

ایہہ اندا حق وی آسا۔ انہاں مٹکو حکم دتا کہ اس تھیں پہلیاں کہ دفتر بچ داخل ہوکار پورٹ درج کراں، لوک آئے دے ہین، ایہہ موقع ہے کہ انہاں نال تعارف وی ہو گچھے۔ تھیں سارے خاموشی نال بہہ چکھو۔ میں ڈاکٹر صاحبہ کو گزارش کردا ہاں کہ اوہ جو گچھ وی آکھنا چہندی ہین آکھن۔“ ایہہ آکھ کا فردوس مائیک ڈاکٹر صاحبہ کو پکڑالیا۔ ڈاکٹر صاحبہ اپنی چادر سمہنا لدیاں ہونیاں بولی۔

”اسلام علیکم، سبھاں ہک آواز جواب دتا، وعلیکم سلام۔“

”اوہ بولی“ میں اتھا ج تھیں بچ ہاں۔ ایہہ کوئی ماہڑا احسان نیہہ، بلکہ میں تھیں اقرض چکائے کو آئی دی ہاں۔ ایہہ آکھ کا اوہ گچھ دیر چپ رہتی۔ ایجا لگیا، جیاں اُس دیاں اکھیاں کسے کو تھو نڈ دیاں ہون۔ لوک وی ایہہ سُن کا اندر وہی حیران ہوئے۔ اوہ فر بولی، ماہڑاناں، بانو ہے۔“ بانو، مٹکو لکھیا جیاں ایہہ ناں گُری میں سُنیا دا ہے۔ دل بچ ہک ٹھکا پیا۔ جیاں کوئی اپنا ہووے..... خیر۔ اُس آکھیا۔ اج تھیں گچھ سال پہلیاں میں سوچ وی نہ سکدی آسیاں کہ میں ڈاکٹر بنساں۔ کیاں جے ایہہ خاب ویلے والے لوکاں دے ہین۔ بے ویلے لوک دُنیا بچ صرف زندہ رہنے واسطے جدوجہد کردے ہین۔ خیر، ہک نیک، فرشتہ صفت، خوبصورت انسان ماہڑی زندگی بچ آیا، جس مٹکو اس مقام تے پہچایا۔ میں اُس د اقرض کھن کا آئی دی ہاں۔ اُس دے احسان وابدلہ میں اپنی زندگی دے کے نہ لہنا تھسکدی۔ ہاں، مگر ماہڑے واسطے اطمینان تہ فخر ہوسی اگر میں اُس دی ہو ر اُس دے لوکاں دی خدمت کر سکاں۔ ایہہ آکھ کا اوہ گچھ دیر چپ رہتی۔ میں اُس دے ہر لفظ کو غور نال سُن رہیا آساں۔ دل ہی دل بچ اُس شخص دا عکس اپنیاں اکھیاں بچ بیندا آساں تہ فر اُس دے احترام بچ دل سو سو مبارکاں پیش کردا آسا۔

اوہ فر بولی، ماہڑی زندگی دوزخ تھیں کم نہ آسی۔ اُس شخص سُن اپنی شفقت تہ محبت، ہمدردی تہ خلوص دے پانی نال اس جہنم دی آگ بجھا کا اس زمی تے پھل کھلیا ر چھوڑے۔ جنت بنا چھوڑی۔ میں اج جو دی ہاں اُس دی جوتیاں دا صدقہ ہاں۔ لوکو، حیران نہ ہوو۔ اوہ شخص تھیں دے علاقے دا ہے۔ اُس جیاں ایہہ جملہ آکھیا، ماہڑے سمیت لوک سخت حیران ہوئے تہ گوشے کرن لگے۔

اوه فریولی، حیران ہوؤ۔ اج تھیں کئی سال پہلیاں، ماہری امی مگو کہن کا انہاں کول گئی کہ ماہری بچی، تہاں واسطے رُٹی بناسی، صفائی ستھرائی کرسی۔ اس پے فوت داہے۔ کہر دا گذارہ نیہہ ہوسکدا۔ بس کجھ مدد کر چھوڑیو، تانجے زندہ رہ گجھاں..... میں اندے ڈیرے تے رُٹی تہ صفائی ستھرائی واسطے چھوڑے گیاں۔“ اُس جیاں ہی ایہہ الفاظ دُہرائے، مگو اپنا زمانہ اکھیاں اگے فر گیا۔ اہجا لکلیا جیاں شاید اوه ویلہ ماہرے سامنے کھلاہے تہ ایہہ اوه ہی لڑکی ہے۔ مگر فر میں خیال تروٹیا تہ اوه بولی، انہاں مگو نوکرانی دے بجائے اپنی بچی نالور کھیا۔ مگو دوبارہ سکول بچ دا دخل کیتا، ماہری تعلیم وتر بیت اپنے ہتھاں کیتی۔“ ماہرے کناں جیاں ایہہ لفظ پئے۔ کجھ دیر مگو یقین نہ آیا اہجا لکلیا، جیاں پیراں تلوزمی کھسکدی ہووے۔ اُسدی آواز فر کناں بچ ٹکرانی ”میں اُسی درویش صفت، محترم تہ معزز جناب ماسٹر محمد ایوب صاحب دی جوتی دا صدقہ ہاں تہ اُندی زیارت داشوق اتھا کہن کا آیا داہے۔ اگر اوه مجلس بچ موجود ہین تاں فر..... تہ اوه چپ ہوگئی۔ لوک ماہرے دار دُکھن لگے۔ مگو اہجا لکلیا جیاں، میں جوان ہو گیاں۔ جنواں بچ ساہ اہنا محسوس ہون لگا۔ سینہ خوشی نال چھوڑا ہو گیا تہ اکھیاں اگا اوه منظر سامنے آ گیا۔ ہک مخصوص جی، شریف، مجبور تہ خاموش بچی، ماہرے سامنے کھلتی دی ہے اس دل بچ کہن کا کہ رُٹی دے دو پھورے تہ کپڑے دی لیرا دا انتظام ہو گجھے..... لوکاں دی آواز سُن ماہر اہنیاں تروٹیا..... ڈاکٹر صاحبہ۔ اوه بزرگ کو نے بچ بیٹھے دے ہین۔“

اتنا آکھنا آسا کہ اوه ہسپتال دے ورائنڈے تودوڑ کا تلاہہ آئی ہو آ کا ماہرے سامنے کھل گئی۔ ماہریاں اکھیاں دکھ کے وی..... کن سُن کا وی..... پتہ نیہہ ایہہ ملے جُلے جذبات..... خوشی نال ماہرے تھڈ کمں لگے، کجھ پل ماہرے دار دکھدی رہی۔ میں وی اُس دار دکھیا۔ اوہی معصوم، شریف تہ حیا دار بچی نظر آئی۔ بے ساختہ ماہرے سپنے نال چھڑ گئی تہ روپی۔ ماہریاں اکھیاں وی چھلک گیاں۔ میں اپناں ہتھ اُس دے برتے رکھیا تہ دعا دتی۔ مگو اُس وقت اہجا لکلیا کہ اج زندگی دا مقصد پورا ہو گیا۔ اج شاید عبادت قبول ہو گئی۔

پیٹ کروڑی پتر

دانش کی نصیر اپنے پتر الالے تاج کول گراں بچ پھیبی جیسا تاں بے اوہ اُتھے کجھ دن
 رہوے ہو ر اُس وروں نشے نا پھوت اُترے۔ ماواں جیہڑے سخت مزاج سن نادانش کی ڈروی سا
 تنالے اُتھے کھرے بچ دینی ماحول سا۔ دانش نے ملیروی سارے سلجھے نے تہ دیندار سن۔
 کجھ تہیاڑیاں تہ دانش اپنے ورتا بورکھیا پترے تہیاڑے گزرے اوہ نشے واسطے تڑپنا
 شروع ہوئی گیا کیاں بے ہن اوہ بڑے نشے کرنے آ لے نشیڑیاں نے بچ شمار ہونا سا۔ سوئی نال
 جسم ورجائی جائی تڑک لانے نال نال نال نال بچوں چٹے ناسو ٹامار نے نا اوہ عادی بنی چکلیا ناسا۔
 ماویں نے کھر اُس کی نشہ نہ لہیہیا تہ اُس نے جسم کی کمئی لگنا شروع ہوئی۔ پیسے وی اُس کی
 ماں پے پے اس واسطے نیہ سن دتے نے بے اوہ کدھرے نشہ نہ خریدے۔ لالے تاج کی آکھیا نا
 سا بے اُس کی کھانے لانے نی جیہڑی چیز لوڑنی ہئی دے۔ ڈرنے مارے اوہ ماویں تہ اپنے کسے
 ملیرے کی وی ایہہ گل آکھی نیہہ سکنا سا پراس کی نشے نی لوڑسی۔ کئی دناں توڑیں نشہ نہ لہنے نی وجہ
 تھیں اُس نی حالت بگڑن لگی پئی۔ اک دن اُس اپنے ماویں نی الماری توڑیں پچھنے نی ہمت کرنی
 ہندی ہو ر اُتھوں انہماں نی چیک بک کڈھی۔ ہو بہو ماویں جیا دستخط ماری تہ جمعہ نماز پڑھنے نے
 بہانے گراں نے کو لے آلی بینک توڑیں گیا۔ اُس چیک دتی تہ 2 لکھ 60 ہزار روپے کڈھائی
 ہندے پیسے دتی تہ گراں بچ وی اُس چٹے نا انتظام کرنی ہندا۔ کجھ تہیاڑیاں بعد مانواں جس ویلے
 بینک پیسے کڈھان گیا تہ پتہ لگا بے اُس نا کھاتہ تہ صاف اے ہو راہیہ صفائی پہنا بچے دانش کیتی اے۔
 پہنا بچے نی کرتوتاں تھیں اوہ تہ پہلاں ای واقف سن وراوہ صرف اپنی بڑی پھین نصیرہ
 باجی نامنہہ رکھنے واسطے دانش کی اپنے کھر رکھنے ورااضی ہوئے سن۔ پردلوں بہوں ڈر سا بے
 کدھرے دانش نا اثر انہماں نی اولادور نہ پئی جائے۔

اَج تاج کی دانش ور بہوں غصہ آیا کہ اتنی ہمت ..... اُس کی ماہرے نال ای ایہہ
 کرنا سا۔ اُنہاں پہنپے تہ پہنپے کی دہسے بغیر غصے اَج دانش کی سبق سکھانے نا تہیہ کری ہندا۔ بینک
 تھیں سدھے تھانے جائی تہ پرچہ لوایا ہور پولیس نال آنی تہ پہنپے نی گرفتاری وی کروائی۔
 شبیر کی اپنے پترنی گرفتاری نی خبر تھانے نے منشی لینڈ لائن فون وردتی۔
 منشی ..... ”آداب سر! میں تھانے تھیں منشی راجیش بولنا۔ دانش اَج فر گرفتار ہوئی آ۔
 اگے تھیں اے ایس آئی شبیر فونٹ پچھیا ..... چٹا پکڑیا پیس یا کوئی چوری نامسلہ۔“
 راجیش منشی جواب دتا ”صاحب چٹانیں ..... چوری! پر اپنے ماویں نی۔ اوہ وی دو
 لکھ سٹھ ہزار نی۔“

شبیر جبہڑا اک کیس نا چالان تھانے اندر بہیہ لکھنا سا، ایہہ گل سنی سر متھے مارنیا
 س ہوئیاں آکھیا ”اویں ماہرے قسمتے ..... ایہہ ماہرے کھر کہہ ..... جمی گیا۔ اس نے مقدمے
 لڑاں یا میں ڈیوٹی کراں؟ ہُن نصیرہ نا بی پی تہ شوگر ہور بدھی جاسی جبہڑی پہلاں ای اس منحوس نی
 وجہ تھیں کئی بماریاں نی شکار ہوئی گئی نی اے۔ اُف ..... کہہ کراں ہُن ..... ایہہ چوتھی ایف آئی
 آر .....!“

جد نصیرہ کی ایہہ گل پتہ لگی تہ اُس دانہ پانی چھوڑی چھوڑیا۔ دانش نی جدائی تھیں چھڑکئی
 اپنی سدھ بڈھ پہنپے گئی۔ دانش کی گرفتار ہوئیاں نے بائی تہیاڑے گزری گئے ہور انہاں بائیاں
 تہیاڑیاں چلھے بچ پانی پیار ہیا۔ زیادہ تر وقت نصیرہ مصلے ورد عاواں کرنیاں ای گزارنی سی۔ ”یا
 اللہ تو اہرہ کروڑ کروڑ شکر تہ احسان اے۔ توں بغیر منگے ہر اُس چیز تھیں نواز یا جبہڑی بڑے بڑے
 لوکاں نے نصیب بچ منگیاں وی بیہہ اشنی۔ مگی ٹیچر نی باعزت نوکری ماہر اکہرے آلا پولیس افسر
 دو چن جئے پتر، جتنا شکر کراں کہٹ اے۔ سب تھیں بڑا شکر جے توں ایہہ توفیق دتی جے تہجد تہ بچ
 نمازاں وی ادا کرنی آں، پر پتہ بیہہ ماہرے تھیں کہہ غلطی ہوئی جس نی سزا ماہرے پتر کی لہسن لگی
 نی اے۔ اے اللہ! میں کدے کوئی گلہ شکوہ بیہہ کیتا، نہ کجھ منگیا، بغیر منگے توں دتا ..... اَج میں منگنی
 آں ..... ماہرے ور رحم کرنی شوڑو۔ اَج ماہرے دانش نی ضمانت ہوئی جائے۔“

نصیرہ جس ناپیٹ کروڑی پتر حوالا تہنچ اے..... اوہ دانش جس ناما سا جیاسر تتا ہونا
 ساتھ پورے کھرے نے لوک کھٹھے ہوئی جانے سن۔ جس نی ہر فرمائش پوری کرنے پنچ کھڑی چر
 وی میہ سا کیتا جانا، پر آج اُس کی چھڑکانے پنچ اُس ناپو جیہڑا آپے پولیس پنچ اے وی بے بس
 ..... قانون اگے کوئی حیلہ چارہ تہ جگاڑ سفارش وی میہ چلنی پئی۔

اکھیاں چوں تھر تھر اتھروں ڈپنے روز سرگی ویلے ای مصلے ور پئی تہ نصیرہ ایے روپئے کرنی۔
 آج مصلہ ٹھھی تہ اوہ باہر برانڈے پنچ بیٹھے نے اپنے کھر آ لے کول گئی جیہڑے اخبار
 پڑھنے سن۔ نصیرہ چکھیا ”جی حوالدر صاحب! آج ماہڑے دانش نی ضمانت ہوئی جاسی۔ گرفتاری کی
 بائی دن ہوئی گے ہن ماہڑے پتر کوئی قتل تہ میہ کیتا نا، تَس کسراں نے پولیس آ لے او۔ حالیں
 توڑیں ضمانت میہ کرائی سکے۔ روز تَساں کوئی نواں بہانہ کرنے او۔ ہنو ماہڑا اے ٹی ایم، پیسے
 کڈھائی تہ لالے تاج نے منہہ ور مارو ہور انہاں کولوں بیان دواؤ..... تاں جے ضمانت لھے
 ماہڑے بچے کی۔ لالے تاج نال تہ ماہڑی ہن قبرے نی جدائی اے۔ اللہ ماہڑا انہاں کی مرینا
 منہہ وی نصیب نہ کرے۔ ماہڑے کولوں ترے لکھ منگی ہننے دانش ور پر چاکیاں لوایانے۔“
 شبیر اخبار ٹیبل ور تہری تہ نصیرہ نے سوال کی ٹالنے ہوئیاں چکھیا ”نصیرہ تَساں نرانے
 پیٹ نی دوائی کھاہدی؟“

”تَس مگی رہن دیو..... میں زندگی آں میں جیہڑی گل چکھی اُس نا جواب دیو.....
 ماہڑا پتر جیل پنچ سر ٹالگانا، تَساں کی ماہڑی پئی نی۔“ نصیرہ فر پھٹھی پھٹھی رونا شروع ہوئی گئی۔
 شبیر فٹ گرسی رول اٹھیا ہور آکھن لگا ”اڑیے نہ رو میں کرنا لگانا کوشش۔ تاج پولیس
 کول بیان ریکارڈ کرائی چھوڑیا نا اے۔ اُس کی دو لکھ سٹھ ہزار روپے لہھی گئے ہن۔ تَس اپنے بڑے
 پھر او اسطے اتنی غلط سوچ نہ رکھو۔“

اوہ آساں نا دشمن میہ اوہ تہ چاہنے سن جے دانش کی کجھ دن حوالا تہنی ہوا لکسی تہ آپے
 عقل ٹھکانے آئی جاسی، لیکن تَساں کی تہ پتہ اے جے ایہہ سُدھرنے آلی بوٹی میہ۔ کدوں نے
 اس آساں ساریاں نی جان چکھیے چاہڑی نی اے۔

ہُن قانون اگے ماہڑا کوئی چارہ نیہہ۔ وکیل وی چنگا کیتا نا پہلاں وی تترے کیساں
 وچ ضمانت اُسے وکیل کرائی سی۔ اوہ پوری کوشش کری رہے ہین۔

تُس اپنی صحت ورتہ بیان دیو۔ تْساں نی اس حالت نی وجہ تھیں سارے کھرے نا نظام بگڑی
 جانا اے۔ دلاور وی کھڑی کھڑی تْساں نی صحت بارے چکھنا رہنا، اُس نے یو پی ایس نے امتحان
 ہونے آ لے ہین۔ میں اُس کی دانش نے اس کروت ناہیہ دہسیا۔ اوہ ایویں پریشان ہوسی۔
 نصیرہ غصیں ہونے آکھیا ”تُس مگی نصیحتاں کرنے نے بجائے ماہڑے پترے کی
 جلدی کڈھائی آنو۔ ریٹی دلاور نی گل اُس کی پتہ اے میں دانش نی دسی شوٹیا نا اے اوہ آج اشنا
 ای ہوسی۔

شبیر نے پارہ ہوئی بدھی گیا ”ہائے پی گئی تو اہڑے ور۔ اُس کی کیاں دہسیا۔ ہُن صر
 ف اوہ ای اُمید بچی نی اے۔ دانش تہ چن چاہڑی دہسے۔ اُس کی وی ہُن کچھ..... مُنڈ
 بہا لسیں؟“

دانش ماں بیو نے نال نال دلاور کی وی بہوں پیارا سا۔ اوہ پھر اکھٹ تہ یاراں نے یار
 زیادہ سن۔ پر دانش کی پتہ نیہہ کس نی نظر لگی، اُس کی نشے نی لت ابھی پئی جے اُس پورے کھرے
 ناسکھ چین کھسی ہندا۔ سارے خاندان ہور گراں بچ تھو تھو کرائی۔

دلاور دانش نی گرفتاری نی گل سنی اُسے دن راتیں کھر بچیا۔ اُسی پتہ سا جے ماں دانش
 تھیں بغیر چھڑکئی ہوسی۔ دلاور بوہے بڑیاں ای بے نی حالت تکی ہکا بکار پئی گیا ”بے تْساں ایہہ
 کہہ حالت بنائی شوڑی اپنی مگی دہسیا وی نیہہ۔“ نصیرہ گلے نال لائی تہ آکھیا ”بچہ! بڑا صبر کرنے
 نی کوشش کیتی پر نیہہ رہن ہو یا، تائیں تگی دانش نا دہسیا۔ می پتہ سا جے دانش نائیں توں کھر اشنے
 بچ کھڑی چر دیر نیہہ لان لگا۔ تو اہڑا پو وی پریشان اے۔ انہاں کی کچھ ہتھ پیر نیہہ لگنا۔ سویرے
 آپے وکیل کول جانیہ گل کر!“

اگلے تہیاڑے دلاور کورٹ بچ وکیل کول گیا۔ چیمبر بچ داخل ہونیاں حلیمی نال اسلام بلائی
 تہ وکیل نے سامنے گرسی ورتی گیا۔ وکیل صاحب جیہڑے گسے فائل کی پڑھنے بچ گم سن فائل بند

کری تہ اپنے سامنے بیٹھے نے چنے ہاروں چمکنے، ہٹے کٹے ہورنگڑے ڈولے آلے جوان داہر
مڑے، جس نے نال شبیر وی بیٹھانا سا۔

وکیل صاحب آکھیا ”جی فرماؤ؟“ دلاور بڑی نرمی نال پچھیا۔

”جی دانش نی ضمانت ناکہ ہویا، کدوں تکر ہوئی جاسی، اماں تہ پہنپا بہوں پریشان
ہین۔ اماں نی صحت دن بدن بگڑنی جانی اے۔ پہنپاے ور ڈیوٹی ناوی پریشراے تہ اگلے ہفتے
ماہڑے یوپی ایس سی نے امتحان ہین۔ وکیل صاحب کچھ کرو۔“

وکیل صاحب ایہہ گلاں خاموشی نال سُننے تھیں بعد آکھیا ”شبیر صاحب! تہاں نے
دانش تہ دلاور پنج زمی اسمان نافرقت اے۔ ماشاء اللہ دلاور تہ سلجھیا نا، صحت مند لعل بچاے.....
شباباش!“

”شبیر صاحب! تہاں ناکہرے ناماحول وی چنگا اے، اتنی پڑھی لکھی تہ سلجھی نی فیملی

اے۔ فر دانش اندر ایہہ مندیاں عاداتاں؟“

شبیر سر زمی داہر کری وکیل نیاں گلاں چُپ چاپ سُننار ہیا۔ تھوڑی چرخوشی تھیں بعد
اک لمبی ساس پھری تہ آکھن لگا ”ایہہ مقدر اں نے کھیل ہین، قسمت ماہڑی چٹھی نیہہ
..... میں انہاں دواں پُتراں واسطے اُچے خاب تکے سن۔ دواں کی دلی سول سرو سزنی کو چنگ
واسطے پچیا۔ دانش دلاور تھیں وی لائق تہ صحت مند سا۔ مگی تہ دلاور تھیں زیادہ اُمید اُس وری کہ اوہ
پکا بڑا پولیس افسر بنسی۔ دلی دانش تہ دلاور رہنے تہ کٹھنے سن، پر انہاں نے کو چنگ سینٹرز بکھ بکھ سن۔
دانش کو چنگ جانے نے دوران نشیریاں نے ہٹا چڑھی گیا، جہاں اُس کی بلیں بلیں ہر مندے
تھیں مندے نشے نی لت لائی چھوڑی۔ میں انہاں گلاں تھیں بے پرواہ پیسے دینے بیچ کوئی کمی
نیہہ کیتی۔ اس واسطے جے اوہ بے فکر ہوئی تہ پڑھن، مگی دوئے پُتراں ور پھر وسہ سا، کیاں جے
انہاں نی تربیت بیچ میں کوئی کثر نیہہ سی چھوڑی نی۔ مندی چنگی نی چنگی طراں پر کھ کرائی نی سی، پر
کچھ مہینیاں بعد دانش سُم گم رہن لگا۔ سُننا وی لگی پیا، روٹی کھٹ کھائے، کو چنگ سینٹر جانے نے
بجائے زیادہ چرستارہ۔ ماہڑے پیراں تھیں اُس ویلے زمی کھسکن لگی، اکھیاں اگے سریاں پھلی گئی،

جس ویلے دلاور ایہہ گل دہسی جے دانش تہ نشیڑی بنی گیا نا اے۔ بہوں کوشش کیتی سمجھانے نی، پر گل حدوں بدھی گئی نی اے، ہن پاپائس ای کجھ کرو۔ میں فٹوٹ دلی گیاں۔ اُتھوں دانش کی کہر آندا ہور فر نشہ چھوڑانے آ لے لک سینٹرنج چھوڑیا۔ ترے لکھ روپے فیس دتی، چھ مہینے اُس سینٹرنج رکھیا، فر کہر آندا۔ کجھ ہفتے ٹھیک رہیا، فر دوہری نشہ شروع کری ہندا۔ کہرے نچ اُس کی پیسے تھنچ دینے نی سختی کیتی، پر اُس نشہ نا جگاڑ کرنے واسطے محلے بچوں اک موٹر سائیکل چوری کیتی۔ اُس نی ایف آئی آر لگی۔ اُتھوں ضمانت کرائی تہ مدرسے نچ جماعت نال پہنچیا تاں جے اُتھے سُدھرے، پر اُتھے مدرسے نچ چوری کیتی، اُس نی وی ایف آئی آر..... موڑی کہر رکھیا، سخت پہرا کیتا، پر کتنا اک کوئی پہرا کرے۔ ماشٹریانی ہور اسکول جانے ٹھی سن، میں تھانے ہور دلاور دلی کوچنگ، کہر لگا ہونے نا فائدہ چائی تہ دانش فر نشیڑی سنکیاں نال رابطہ کری ہندا۔ ہن اُس نشہ کرنے نے نال نال پچھنا وی شروع کیتا۔ اک دن نشیڑیاں نال چٹا بننے پکڑیا گیا۔ اک ہور ایف آئی آر لگی۔ اُس تھیں بعد کہرے نچ سی سی ٹی وی کیمرے وی لو اے..... مہینہ پہلاں ماں نی ضد ورا اُس کی ماویں کول سٹیا، اُتھے چیک چوری کیتا۔ دانش نی وجہ تھیں خاندان وچ کدھرے عزت بیہ رہی، کہر وی برباد ہو یا۔“

وکیل صاحب ایہہ ساریاں گلاں سنی آکھیا ”شبیر صاحب فکر نہ کرو اللہ چنگا کرسی، دانش نی آج ضمانت ہوئی جاسی۔ دوہری اوہ نشہ تہ چوریاں نہ کرے، ایہہ بڑا چیلنج اے۔ نال ای کوشش کرو جے اوہ ہر تاریخ ور کورٹ نچ حاضر ہوئی جائے۔ کچھلیاں کیساں نچ وی اُس نے کئی داری گرفتاری ورائٹ کینسل کرائی چکیاں آں۔ انہاں کیساں نچ اشنے تھیں بغیر کوئی چارہ بیہ۔ شبیر صاحب! مگی لگنا تھیں نی ایہہ آزمائش اے یا تھیں کوئی غلطی ہوئی جس نی سزا ساریاں کی پہنکتی پینی لگی نی اے۔“

دانش نی ضمانت ہوئی گئی..... کہر موڑی جانے گڈی نچ شبیر کی وکیل صاحب نی اوہ گل کہڑی کہڑی چیتا اچھن لگی ”شبیر صاحب! مگی لگنا تھیں نی ایہہ آزمائش اے یا تھیں کوئی غلطی ہوئی اے۔“

سوچاں بچ گم شبیر کی اپنا گزریا ناک اک دن اکھی اگے پھرن لگا۔ اُس ڈیوٹی نے دوران کئی نشیر پکڑے۔ اگر ادھا کلو چرس پکڑی تہ پیسے کھائی تہ کہٹ دہسی، تاں بے جلدی ضمانت ہوئی جائے۔ چٹا ادھ پاء پکڑیا تہ دہسیا پنج گرام۔ باقی چرس تہ چٹا نشیر یاں کی نیچی شوڑنا رہیا۔ اک وری تہ دو گیریاں جنہاں ناکے ور بد تمیزی کیتی سی، کی نشے نے کیس پنج بھسائی چھوڑیا ہو رانہاں ناکیر تہ تہاہ کیتا۔ ادھا درجن پیشہ ور نشیر تہ ماہری وجہ تھیں گرفتار ہونے تھیں بعد وری جلدی ضمانت ور رہا ہوئی جانے رہے۔

شبیر کی جس ویلے اس غلطی نا احساس ہون لگا تہ اندر کاہلی تہ ہوسر سوچے میں اللہ نا کتنا ناشکر اہویاں..... ٹبری ماہری ماشر یانی..... میں اے ایس آئی..... دواں نی مینے نی تنخواہ پونے دو لکھ۔ فر میں کیاں پیسے نی لالچ کیتی۔ میں اتنا اٹھا ہوئی گیاں بے ایہہ خیال ہی نہیہ رہیا بے ماہرے کھر وی دو جو اٹھڑے پتر ہین۔ اوہ وی نشے نی اس تہا ہی ناشکار ہوئی سکے ہین۔ اصل گنہگار تہ میں ہی آں۔ اللہ نی خاموش سوٹی ماہرے ور ہی بجی! کھر آلی دیندار پرہیزگار پر میں اُس کی وی روگلا کری چھوڑیا۔ مگی آج احساس ہو یا بے آخرت تھیں پہلاں اس دنیا بچ وی ٹساں کی اپنے گناہواں نی کجھ سزا لہنی اے۔ دلاور تہ ماؤنی نیکی ہو ر دانش ماہرے گناہ نا نتیجہ! اصل کرماں نا پھل تہ آساں نی اولاد ہونی اے۔

شبیر کھر پچھنے توڑیں ایہہ ہی سوچنا رہیا۔ ماؤ اپنے پیٹ کروڑی پتر کی تکی تہ تہہ کہمان لگتی۔ اکھیاں چھل چھل خوشی نے اتھروں نال پھر یاں نیاں سن۔ اُس واسطے دانش..... نہ نشیر تہ نہ چورتہ نہ سمگلر۔ اُس واسطے صرف کالجے ناٹوٹا سا، جس نے کھر اشنے وراوہ بہوں خوش سی پر شبیر نی رنگت اڈی نی سی ہو ر اکھیاں بچ ندامت سی جیہڑیاں اُس نے پچھتاوے نی گواہی دینیاں سن۔

بَلُو

بَلُو اپنے کھر بچ سب تھی سیانی تہ عقلمند اے۔ اس ناچو اک غریب آدمی اے تہ ماء کھرے نے کماں بچ ماہر اے۔ بَلُو کی جانورں نال بہوں پیار اے۔ اس دوکتے، اک بلی، ترے بکریاں، کبوتر، ککڑ، ککڑیاں متے سارے رکھے نے ہین۔

اک دن بَلُو بکریاں چرانے واسطے گئی نی سی تہ اُس کی اپنیاں سہیلیاں لہھی گئیاں تہ اوہ اپنیاں سہیلیاں نال گیاں مارن لگی پئی۔ گیاں مارنے مارنے اس نیاں بکریاں دُور گئیاں تھی۔ اس کی بکریاں ناخیال کوئی نیہہ رہیا تہ بکریاں کسے نی کنکے بچ گئیاں تھی۔ بکریاں اک دُہلے بچوں کنکے نے سارے سلے کھائی شوڑے۔ جدوں بکریاں اک دُہلے بچوں کھائی تہ دُوے دُہلے بچ گئیاں، اس دُہلے نے مالکے نی نظر بکریاں اُپر پئی تہ اوہ دروڑنا دروڑنا آیا تہ بکریاں کی ماری تہ لہنہن لگا۔ اس تراواں بکریاں بچوں اک بکری پکڑی ہندی تہ اس کی اپنے کھر کھنی گیا۔

جدوں بَلُو کی خیال آیا کہ میں ادھر گیاں مارنی لگی نی آں تہ ماہڑیاں بکریاں ادھر کوئی نیہہ دِسنیاں، اوہ جلدی جلدی اُٹھی تہ بکریاں کی لوڑن لگی۔ جس ویلے اس سارے پاسے بکریاں لوڑیاں تہ اس کی بکریاں کوئی نیہہ لہھیاں تہ اوہ رون لگی پئی کہ ماہڑیاں بکریاں گئی گئیاں۔ اس رستے بچوں اک نکا جامنڈا جانا لگا ناسا..... بَلُو اس کی واژ دتی ”اوئے گیریا! توں ماہڑیاں بکریاں تہ نیہہ تکیاں۔“ اُس گیرے نیہہ سُنتا۔ فردوبارہ بَلُو اُس کی آلا ماریا ”اوہ گیریا! توں ماہڑیاں بکریاں تہ نیہہ تکیاں، میں انہاں کی لوڑنی لگی نی یاں تہ اوہ مگی کدھرے وی نیہہ لہھنیاں۔“

گیر..... میں اتھے پرے دو بکریاں تکیاں سن اک پتر کھانی سی تہ دوئی چرنی لگی نی سی۔
 پلو..... کیہڑے رنگے نیاں بکریاں سن؟
 گیر..... اک چٹی تہ دوئی کالی۔
 پلو..... ماہڑیاں ترے بکریاں ہین..... چٹی، کالی تہ سوئی۔
 گیر..... مگی سوئی بکری کوئی بیہہ دی۔

پلو..... ہلا..... ٹھیک اے توں جافر میں بکریاں لوڑی اچھاں۔ آج ماہڑی سوئی بکری پتہ
 بیہہ کدھر گئی۔ ”اوئے ماہڑیا اللہ! ماہڑیاں بکریاں آج مگی موڑی دیتی شوڑ۔ میں آج تھیں بعد
 بکریاں لگیاں بیہہ چھوڑنی۔“

جس ویلے پلو کی اپنیاں دو بکریاں لہسی گنیاں تہ اوہ تری بکری لوڑن لگی۔ چپچک اُپرواخ
 بندے نی واز آئی ”مگی اللہ نا خوف اے تو اہڑیاں بکریاں ایہہ کنکے نی کہہ حالت کیتی اے۔
 ساری فصل تباہ کری گنیاں۔ تو اہڑیاں بکریاں بچوں اک بکری اسان نے کہہ اے۔ توں جس
 ویلے اس کنکے نا جرمانہ (ہر جانہ) دیسیں تہ اُس ویلے مگی بکری اسان موڑی دیساں بیہہ تاں
 اسان توئی کوئی بکری نہ دینے۔“

پلو زور زور نال رون لگی تہ انہاں کی آکھن لگی ”مگی آج کوئی پتہ بیہہ لگا ماہڑیاں بکریاں
 کیہڑے ویلے ادھر آیاں۔ اس تھیں پہلاں کدے ماہڑیاں بکریاں تھساں نی کنکے وچ بیہہ
 آیاں۔“ پلو بڑیاں متناں کیتیاں، مگر پلو کی انہاں بکری کوئی نہیں دتی۔ فراوہ روئی روئی اپنے کہہ
 آئی۔ کہہ رے بچ پلو نی ماء کپڑے تہوئی لگی نی سی، جس ویلے اس بکریاں تکیاں تہ اک بکری کوئی
 بیہہ سی۔ پلو نی ماء ناناں شیماسا اس نے پلو کی پچھیا کہ ”پلو تیجی بکری کدھر اے۔“ پلو مہہ وچوں
 کجھ بیہہ بولی۔ اس کی ڈری کہہ اگر میں کجھ آکھیا تہ ماء مگی ماری۔ اس گلوں اوہ چپ رہی۔

پلو نے کہہ وچ دوکتے سن۔ اک کتا چھتے اُپر بیٹھانا ساسا تہ ڈو اہیہڑے وچ۔ چپچک اک
 بندہ انہاں نے کہہ رے کولوں ہٹلنا لگانا سا..... دوئے گتے دروڑی تہ اس بندے کی پٹی گئے۔
 اس بندے کول اک ڈنڈا وی سا، لیکن انہاں دواں کتیاں کولوں اللہ بچائے، بڑے مندے گتے

ہن۔ مگر انہاں کتیاں نی اک گل اے کہ ایہہ دوئے کتے پلو نا آکھاسنی شوڑنے..... جو کجھ پلو انہاں کی آکھسی، اوہدوئے کتے اس نے گل منی لینے۔ پلو انہاں کتیاں کی کچھے ہٹایا تہ اوہ بندہ اتھو لکھی گیا۔

شامی ویلے پلو نی ماء پلو کی نال ہنی تہ اس بندے نے کہہ گئی جس پلو نی بکری روکی نی سی۔ بڑی مشکل نال اس کولوں بکری کھلوائی تہ کہہ آندی۔ شام تھیں بعد پلو کی اپنی ککڑیاں نا خیال آیا تہ پلو دروڑنی دروڑنی اندر گئی۔ اپنے ککڑ مڑے بچوں اس دوانڈے چائی تہ اپنی چھو لی بچ رکھے، فر ککڑ مڑے بچ سارے ککڑ روکی تہ اندر آئی۔ جس ویلے اندر آئی تہ اس کی کبوتر اس نا خیال آیا..... ہائے ماڑے کبوتر! اوہ فر دروڑنی دروڑنی گئی، اپنے کبوتر اس کی نکلیاں نکلیاں پیٹیاں وچ روکی تہ آئی۔

راتیں جس ویلے پلو اپنے چلھے اگے آئی تہ بیٹھی تہ اس نا پیو وی کہہ آیا نا سا۔ روٹی کھان ویلے ساری کہانی پلو اپنے پیو کی سنائی۔ اس پلو کی ڈرایا تہ تمہ کا یا کہ ”پلو! توں اپنی بکریاں نا خیال کیاں نیہہ رکھنی۔ کس واسطے بکریاں رکھیاں نیاں فر..... توں لوکاں نیاں فصلوں تباہ کرانی ہیں، توئی شرم نیہہ اشنی۔ توں لوکاں کولوں مگی گالیاں دوانی ایں۔“

پلو اپنے پیو نیاں گلاں سنی تہ پریشان ہوئی۔ اس روٹی کوئی نیہہ کھاہدی۔ پلو نادل کرنا سا کہ میں اندر جائی تہ بسترے اپرواں، مگر اس کی اپنی بلی ناوی خیال سا کہ ماہڑی بلی پہنکھی اے۔ کتیاں کی وی اجیں روٹی کوئی نہیں بائی، اگر میں روٹی نہ کھاہدی تہ اوہ وی پہنکھے ہی رہسن۔ جس ویلے پلو نا پیو روٹی کھائی تہ اندر گیا تہ پلو اپنے واسطے روٹی تھالی وچ بائی، تھوڑی جی روٹی گئی تہ اس بلی کی بائی، فردروٹیاں اس کتیاں کی بائیاں۔ جس ویلے گئے تہ بلیاں روٹی کھائی رہے، فر پلو آپ روٹی کھائی تہ اندر گئی۔ پلو کی اپنے تھیں زیادہ اپنے کہہ نی چیزاں نال پیار اے۔ اوہ آپوں پہنکھی سببی رہسی، مگر اس نے کہہ بچ کوئی بھی پہنکھا نہیں رہن لگا۔

نعت پاک

چن تہ تارے نور سارا آسماں وی نعت خواں
توں کہہ پڑھیں نعت جد کہ دو جہاں وی نعت خواں

کٹھے ، نالے ہور دریا نالے ندیاں آبشار
کل سمندر سر تہ آبی کارواں وی نعت خواں

بلبلاں نے گیت نغے کولٹاں نے راگ وی
ایہہ چن ایہہ باغ سارا گلستاں وی نعت خواں

نکے نیزے سبز تلے ہور چٹیاں چوٹیاں
ٹھوک ٹہا کے خوبصورت ماہلیاں وی نعت خواں

کس قدر ڈیشان اچا حضرتاں نا ہے مقام
جے مکاں وی نعت خواں ہے لامکاں وی نعت خواں

عرش والے نہ تھکن تعریف حضرت نی کرن
مرحبا مزمان آئے ، میزباں وی نعت خواں

ایہہ ہوا تہ ایہہ فضا وی ، ایہہ صبا تہ ایہہ نسیم
بجلیاں لشکار نالے بارشاں وی نعت خواں

رحمت اللعالمین اوہ نعت اللعالمین
رحمتاں وی نعت خواں ہین نعمتاں وی نعت خواں

جنگلاں نی شائیں شائیں ، رات ساری نا سرود
ایہہ جہاں نا شور و غل ، خاموشیاں وی نعت خواں

بانگ دینے بانگیئے ، سبحان ربی العظیم
دیگراں وی پیشیاں وی سرگیاں وی نعت خواں

جن فرشتے آدمی ، ہر جان تہ بے جان وی
گجھ زبان حال تھیں گجھ باللساں وی نعت خواں

باندے باچھڑ نعت خوانی ، اوہلے اوہلے وی عظیم
ایہہ زمیں اسمان اسنے درمیاں وی نعت خواں

نعت پاک

مدینے نی سوئی فضا میں وی تنگاں
رحمت نی پھرنی هوا میں وی تنگاں

بلاؤ مگی وی آقا ﷺ مدینے
تُساں نے کرم نی گھٹا میں وی تنگاں

ایہہ اکھیاں تُساں نے قدماں کی پُمن
اُڈنی اوہ خاکِ شفاء میں وی تنگاں

مولیٰ بچا لے آج نی هوا تھیں
دے بچیاں کی راہِ ہُدا میں وی تنگاں

مولیٰ تیری شان ڈاہڑی نا صدقہ
اوہ کعبے نی رونق بلا میں وی تنگاں

ہدایت ، شفاعت شمع میں وی منگاں
جو دیسی اوہ اس نی رضا میں وی تنگاں

حانقلابت

جیہڑا نال یزیدی لشکر دے لڑیا تہر یایا ، میں صدقے
جس پھکھے پیاسے کربل بچ گل موت کو لایا ، میں صدقے

نہ شمر لعین یزید رہیا ، نہ ابن زیاد ولید رہیا
سوہنا ناں حسینؑ دا زندہ ہے کہہ رتہ پایا ، میں صدقے

اوہ نواسہ پاک نبی ﷺ دا ہے ، سوہنا لخت جگر علیؑ دا ہے
جس دین محمد ﷺ دی خاطر کھر بار لٹایا ، میں صدقے

باطل دے سامنے ڈٹیا ہے ، کوئی قدم نہ چھے ہٹیا ہے
پڑھ کلمہ شہادت مقتل بچ ، ہے سر کٹوایا ، میں صدقے

کہہ سوتی شکل نورانی ہے ، کوئی دُنیا بچ نہ ثانی ہے
رَب جنت دے جواناں دا سردار بنایا ، میں صدقے

کرو صبر تہ اجر خُدا دیندا ، ہے فلسفہ یارو کربل دا
جس پاک نبی ﷺ دی اُمت کو ایہہ سبق پڑھایا ، میں صدقیا

ہائے نقابت

حسینؑ جس دی زندگی سبھاں جوگی مثال ہے
مگر کیاں ایہہ آج بھی ماہڑے واسطے سوال ہے

اسی دی سیرت مبارکہ دے گیت گاندے ہاں
اسی حیات دی نفی حیاں بچ کمال ہے

اوہ نام معتبر بھی ورد کر رہے ہاں دم بہ دم
تہ نال کم یزید دا بہ شد و مد بحال ہے

وفا تہ جاں نثاریاں دے تذکرے بڑے سہی
اتھے کوئی نیہہ پچھیا جتھے علیؑ دا لعل ہے

میں کہہ مداح سراہواں، میں کیہڑے لفظ ناں کراں
کہ منقبت حسینؑ دی لکھاں، ماہڑی مجال ہے؟

سلام یا حسینؑ، اسلام جان مرتضیٰ
سلام یا حسینؑ، جس دا درس لازوال ہے

خون

شروہی بکھ تہ ہوسی جگ نا ہاسا
کہرے نازاز جے دتا توں ماسا

نہ اپنا کوئے سا محفل نے اندر
سمجھ آئی پیا جس ویلے ہاسا

بچا سکے نہ اُس کی کوئے چھٹی
جے کنڈے نی ہووے سازش دلاسا

ٹری گئے سن اوہ واقف کار سارے
بقایا لوک سن ، کردار نہ سا

مسیں آیاں اُنہاں کولوں مڑی تہ
نہ کرساں عمر ساری ہُن تقاضا

کسے نی یاد بچ آزاد کیاں
مگی لگنا اے ایہہ دُبا نا خاصا

.....نثار راہی

خزل

رشتے ناطے تالی چھوڑے
دل تھیں درد اکالی چھوڑے

ہے کوئی اڑ کم بچ اپنے
دوہے داند جس پھالی چھوڑے

عزت رونق دولت غیرت
لاچ بچ سب گالی چھوڑے

کل تک جیہڑے راج سن کرنے
آج اوہ بچے ہالی چھوڑے

اس بھریا بس سوکھا آیا
دوہ نے پہانڈے خالی چھوڑے

بہوں عذاب دتا اس موسم
کتنے دیئے سانلی چھوڑے

خزل

رشتہ کیہڑا نہنا ہوسی
تجھے جینا مرنا ہوسی

گیساں توں متاثر تہرتی
زندہ بچیا اٹھا ہوسی

نکی بوند پہاویں بھرسی
کمرہ اندروں بلنا ہوسی

اکو کرن ماہڑے پاسے
سارا دینہہ فر سڑنا ہوسی

پہاویں لکھاں بندھ وی بنھسو
بکنا دریا بکنا ہوسی

تتلیاں نا شہر ہے دنیا
اتھے ہر کوئی ٹھگنا ہوسی

خون

ساہڑے اُپر پر نے سوئس	کہہ کہہ چالے کرنے سوئس
بُکاں پانی پہرنے سوئس	حُسن جوانی ماہڑی اگے
دُکھ ماہڑا کد جرنے سوئس	تتی واہ توڑیں نہ لگے
کیڈے اُچے تہرنے سوئس	ساہڑی کہانی نے سرناویں
جنت اندر چرنے سوئس	خُوراں نی صحبت بچ اکثر
گُہٹ پہرنے وی ڈرنے سوئس	اکو ساہ بچ بٹھالی گئے ہو
گل کرنے تھیں برنے سوئس	ایڈا حائل سی پرچھانواں
باغاں اندر ڈرنے سوئس	تتلی رَس نچوڑی کھڑنی
ٹھگنے نالے ٹھرنے سوئس	نِت نویلے چلے لائی
ٹھٹھے کرنے سرٹنے سوئس	تک ظہور خُدا نی کرنی

غزل

..... پرویز مانوس

تواہڑے شہر نے اج کل مگی موسم لگنے رت بچھول
پنچھی، پکھرو، بوٹے، پتر آدم لگنے رت بچھول

اج اشمان تھیں خورے کیاں رتا بدل بہرنا ہے
پہلی واری آدم تکے دوئے عالم رت بچھول

خون اُمیداں نا ہویا ہے خورے گدھرے نکلیاں ور
تائیں بر فیلے پانی نے ایہہ جھم لگنے رت بچھول

جس بوٹے کی سگیا ظالم ظلماں سنگ اُس بوٹے ور
ہاڑی، سملوں، ناخ، بنگی ہو ر ام لگنے رت بچھول

کنگالی سُن جال اوہ بُیا ماہڑی ساری بستی بچ
لیرو لیر گلیاں بچ پھرنے حاتم لگنے رت بچھول

جس بچ اصغر جیا بچ پانی پانی کرنا سا
اُس مدان نے اندر سارے پرچم لگنے رت بچھول

صدیاں پہلیں آل محمد ﷺ اساں جوگے چائے جیہڑے
اج وی عاشورہ نے تہیاڑے اوہ غم لگنے رت بچھول

خزل

محبت ترک کرنے نا اچیں نہیں فیصلہ ہويا
رگاں جسے چوں چھکنے نا نہیں می حوصلہ ہويا

مگی برباد جس کیتا اُسے کی یاد میں کیتا
ماہری بربادیاں نا وی عجب اک سانحہ ہويا

ماہرے جذبات نی کشتی اُتھے آنی تہ ڈُبی گئی
جتھے منزل تھیں دو اک چار تہہ نا فاصلہ ہويا

عشق نی لاج رہی گئی ٹھکر رُب نا ادا کریئے
ہجر وچ زندگی گزری دواں سنگ حادثہ ہويا

نسیمآں غم تہ درداں کی ظاہر کریں تہ کہہ ہوئی
ازل تھیں تو اہری قسمت نا ایہہ ہی فیصلہ ہويا

خزل

خاصی تُساں نے ہجر نی پہناری سی زندگی
رَب رَب کری تہ سر تھوں اُتاری سی زندگی

خورے پلاں نے وچ کِیاں اُس چھوڑیا اسی
اُسکی تہ دو جہان تھوں پیاری سی زندگی

پُجھی تہ اِشمان ور اوپے وی ہو گئی
پاروں مساں مساں تہ اُڈاری سی زندگی

ہُن چُپ دِلا میں تیریاں منی کہہ کھٹیا
جتی تہ سب بازیاں ہاری سی زندگی

دیکھی وی تہندلی تہ سنی وی مدہم مدہم
پرویز کوئی خواب خماری سی زندگی

.....عبدالعزیز مملدیاں ندیم

خزل

مقدر تہ صبر کر زندگی چنگی گزر گئی
جو دن ٹہلیا دوبارہ زندگی بچ مُد کا نہ ایسی

نہ کل دی فکر بچ اُجے کو نہ کر برباد اے یارا
جو چہندا ہیں اوہ کر جُل ورنہ فراک روز پچھتاسی

لکھا تقدیر دا ملدا ہے پر ہے شرط کوشش بھی
اگر کوشش نہ کر سیں گا، تو ہڑے پلے کجھ بھی نہ پیسی

خدا تے رکھ پُروسہ غم نہ کھا، غم آ کے ٹر گئیسی
ایہہ دُنیا جا ہے ٹرنے دی غم گتھا سدا رہسی

تکبر فخر مغروری تھیں اپنے کو بچا سنگیا
سبھاں مٹی دے سنگ رہنا ہے آخر توں بھی ٹر گئیسی

اُتھاں عملاں دا سودا ہے ندیم کجھ عمل کر چلیو
بس ایہہ سچی حقیقت ہے نہ کوئی مُدیا نہ مُد ایسی

سردار جاوید خان جاوید

تخون

ہنجواں نے ہار پرونے نی
می عادت پچی ایئی رونے نی

اس دل کی کسراں باز کراں
ضد کرنا چاندی سونے نی

میں پھریاں بستی بستی وچ
کوئی خبر میہ سجناں سوہنے نی

دل تھر تھر کمنہا ہر ویلے
اکھیاں چوں اتھروں چونے نی

توں ایویں نہ ضد کریا کر
کنڈیاں نیاں پھریاں ٹھونے نی

ایہہ جاویدا مجبوری اے
می شوق نیہہ پاگل ہونے نی

تخون

ڈاڈے زخم جڈایاں آلے
اشنے یاد دوائیاں آلے

پڑھنے لکھنے عالم بنے
کرنے کم سودایاں آلے

تہرتی ور گجھ لوک اجاں وی
دعویٰ کرن جڈایاں آلے

پیل صراطوں اوے چڑھسن
بنے نیک کمایاں آلے

اللہ نا کھر پھینکے جانے
بھیس بنانے سائیاں آلے

ہن جاویدا سولی چڑھساں
اشنے لوک گواہیاں آلے

خزل

دل ماہڑے نی تہڑکن اے فقط دلدار نی خاطر
حیاتی وقف کر چھوڑی اے سوہنے یار نی خاطر

آلستونی صدا اگے میں تن من جان واری اے
بلی آکھی تہ کیتے ہوئے اُس اقرار نی خاطر

ادھر منصور کی سولی ادھر سرمد نا سر کٹنا
بیراں نے سودے ہونے نی اتھے بس پیار نی خاطر

علالت نے بچھونے پُر جیہڑا گنا اے پل کھڑیاں
سنہیائے وصل آجانا کدے پیار نی خاطر

نزع نے آخری دم تک وی دل بچ آس باقی سی
کوئی تریاق آجاسی گا اس لاچار نی خاطر

سم قاتل نی پھکی پہنچ وتی بچ لفافے نے
انس بے خوف کھا چھوڑی وصال یار نی خاطر

خزل

لوڑ توہڑی بچ رلدا رہساں
چہڑدا ، اٹھدا ، جُلدا رہساں

پہناوین آوین یا نہ آوین
وعدے اُتے جُلدا رہساں

توہڑے نین کٹورے بچوں
اتھروں بن بن ڈُہلدا رہساں

دل دا جنرا گنجی تھہ ہتھ
جد جد لیسین گھلدا رہساں

واہنگوں ٹنگی لہر ککی تے
چھٹی ایسی ، چُہلدا رہساں

توہڑے ظلم بھی بکھرے ناطق
جتے کرسیں پُہلدا رہساں

غزل

گلآب الدین جزا

نیٹے بار اتار ہوئے تاں
غافل اسدے یار ہوئے تاں

رات ہجر دی مچُ انگلئے
فرضا جد بیدار ہوئے تاں

انگلاں اُتے گئے تہیاڑے
پورے مُر شمار ہوئے تاں

دامن گیر ہوئے دکھ سارے
لے قول قرار ہوئے تاں

عاشق بن کوئی سؤلی چڑھیا
حُسن دے ایہہ تکرار ہوئے تاں

توہڑی آج میں خیر مناداں
بیڑے دُب کے پار ہوئے تاں

جزا کسے نہ مل سمجھایا
نجل بچ بازار ہوئے تاں

خزل

ٹھوکر بھی کھاہدی زخم دکھا کے بھی چُپ رہیاں
اوہ گل دے دی ہوٹھاں تے آ کے بھی چُپ رہیاں

گجدا رہیا ہمیش اوہ بستی اُجاڑ کے
میں روز شہر اُجڑے بسا کے بھی چُپ رہیاں

پُھلاں تے برفاں پے گئیاں سبّری بہار بچ
دل کو لہو دے نال نہا کے بھی چُپ رہیاں

تہرتی بھی کھسکدی ریئی پیراں تلوں مگر
زیر فلک سرے کو لکا کے بھی چُپ رہیاں

اُٹھدا رہیا ہے شور بھی کتنا وجود بچ
ہنگامہ حشر کو دبا کے بھی چُپ رہیاں

حسرت خاموشی چھا گئی بستی تے اس قدر
اکھیاں دے نال غم کو نبھا کے بھی چُپ رہیاں

مشکور احمد شاد

نال بے شک ماہڑے وفا نہ کر
یار دل دل تھیں پر جُدا نہ کر

جے توں پچھڑیں تہ جینا مُشکل ہے
موت بس ہک راستہ نہ کر

دکھ ذرا چن کو ہے پتھر دا
توں مگو چن آکھیا نہ کر

اتھے ویران کوئی بستی ہے
پہولیا پیار دی صدا نہ کر

دل ہے اپنا کے کوئی ویرانہ
دل دی حالت تے تبصرہ نہ کر

میں تہ ماہیا ہاں جنگلاں ماہلاں دا
توں ماہڑا شہر بچ پتہ نہ کر

کہنلیاں بہویں تہ پُھٹ کے روئیں
شور توں ہک شاد توں پنا نہ کر

میں چاہیا سا اسراں ہووے
پیار ہووے پہناوین کسراں ہووے

سپنے آسی اگ جو بلدی
اوہ بھی نیڑے کسراں ہووے

سپنہ بکری دا رشتہ ہونا
نا ممکن ہے کسراں ہووے

آس ملن دی نیہہ پر یارا
شام سویرا کسراں ہووے

اوہ گنگی تہ میں شکاری
بیرے بیرے کسراں ہووے

میرا پردہ چاء سب دکھن
اوہ بے پردہ کسراں ہووے

پیار ہے شاد کھیڈ نیہہ کوئی
ہر کسی نال کسراں ہووے

دلی

غزل

نہ توں سنیا رہن دا کر نہ توں لوہار بن دا کر
مجت تھے لہدی ہے توں اوہ بازار بن دا کر
نہ رہو اس غلط فہمی بچ کہ ابر یہہ مر گیا ہوسی
ابا پیلاں دے لشکر دا سپہ سالار بن دا کر

توں خود کو ٹہال کھن ایسا کہ ہر کردار بن دا کر
دو پہری دی چہے بچ سایہ چنار بن دا کر
تُو اس قوم دا سارا حساب خوں بہا دینے
ذری ٹھنڈے دماغے سوچ کے سردار بن دا کر

مجت نال جے سدھے کوئی دلدار بن دا کر
اگر مر حب پکارے حیدر کرار بن دا کر
روایت ہے مسیحا ہی دوا کردا بیماراں دی
شفاء منگے مسیحا جس تھیں اوہ بیمار بن دا کر

پہر وسہ اس شہر دا نیہہ کدوں کوئی معرکہ ہوسی
کدے جگر کدے بھالا کدے تلوار بن دا کر
ہمیشہ ساڑ دار ہندا ہے دانش دے کلیجے کو
توں اے ماضی دیا وقتا کدے ٹھنڈیا رہن دا کر

غزل

رَت نے اُتھروں من من دُبلے پچھلی رات
دل وچ چنکھڑ چنولے چنلے پچھلی رات

چارے پہر ہجر نے گُزرے اکھاں وچ
راز عشق نے نہ اوہ گھلے پچھلی رات

بس کسے نی یاد نے چو بے لگنے رہے
دل و رنم نے بدل تُلے پچھلی رات

اوہ نہ آیا وقت سویرا آئی گیا
ایویں دل نے بالے چلھے پچھلی رات

رات فیاضی پل چل اندر گُزر گئی
یا بے وقتے تارے اُلے پچھلی رات

.....ملک ذاکر خاکی

خون

تہنکھنا دل تہ روئی اکھ اے
بڈھی عمر نا لگنا چہکھ اے

جے ہوئی ہُن زندگی تیری
اُسنا وی فرداروں لکھ اے

پورا دن بارش سی بھرنی
اڑیا باہر لگی ہُن دکھ اے

عید نا چن خورے کد چڑھسی
ہر بندے نی اُس ول تک اے

فضل بہتیرے اُس کمائے
ماہڑے کول خالی اک رکھ اے

خاکی وچ حساب نے ماہر
انگی اُپر کتنا لکھ اے

کے.....شام لال شرماتا

خزل

شکی پتر شک نا ہونا
معاملہ سارا اکھ نا ہونا

چھو کنڈی مار نہ چھوڑے
ڈر گتے نے چک نا ہونا

بندے مڑ مڑ چھاماں بہنے
قصور کدے نیہہ اک نا ہونا

گتے پلے چھپ جانے وچ
جسلے موسم مک نا ہونا

اچیاں ڈاریاں لان آلیاں کی
خوف نیہہ اچے ٹھک نا ہونا

عزت شام بچائی رکھیاں
مل سارا نک نا ہونا

خزل

آ ماہری ایہہ گل توں سُن لے
اَکھیوں دُبلے موتی پُن لے

دل تندور اے سپنے اندر
وصل نا آتا بہیلی گُن لے

سپنے اندروں ایہہ دُکھ ماہرے
گلے ملائی سارے پُن لے

تُیا ہنہاگہ عشقے نا جو
جوڑی پیار نی تانی بُن لے

اگنی دُکھ توئی چین نیہہ دینے
نہ دُکھ بلال ہور توں بُن لے

خزل

آخر اک دن مرنا پیسی
تھیں سب کجھ تہرنا پیسی

اوپکھی سوکھی لنگھ جاسی گی
کوڑا کھٹ وی پہرنا پیسی

جگ سارے کی چٹن آلیو
موت اگے تہ ہرنا پیسی

جد اپنا کوئی ٹر جاسی گا
سوٹھا نت فر کرنا پیسی

ٹر گیا جے دل نا جانی
دُکھ بلال ایہہ جرننا پیسی

خون

جگنو لوہے نے راز نیمہ بدلے
موسم بدلے ساز نیمہ بدلے

ماواں روئی روئی آنھیاں ہوئیاں
پتراں نے انداز نیمہ بدلے

بدل گئی ہر گل آساں نی
نخرے یار نے ناز نیمہ بدلے

کاگاں نے وی حد کمائی
طور طریقے باز نیمہ بدلے

خون

کوئی رُلنا بڑا اے پریشان کیاں
لگنا پیا شہر اے بیابان کیاں

بے اگر آس پوری نہیں ہو سکنی
بخشے مالک مگی ایچے ارمان کیاں

کل جسے غریباں نی عزت ٹی
باری اپنی نے ور ہیں حیران کیاں

میری تہرتی نا کہہ حال اے کہہ دہساں
تگی لگنا اے محشر نا میدان کیاں

بس ایو سوچ اندے کی کھا گئی
مر رہے نے کوثر انسان کیاں

مخزن

نہ غالب نہ میر نا مسئلہ
ہے انوار ، نذیر نا مسئلہ
لساں گے سجادِ ہوراں کی
ہے تھوڑی تاخیر نا مسئلہ
ہے سردار جاوید ہوراں نی
ہوں سوئی تحریر نا مسئلہ
بنڈو ٹس ندیم جی برابر
درداں نی جاگیر نا مسئلہ
راز ہوراں تھیں راز چھپانا
ہے کسمیر نا مسئلہ
جاگ حیات تاں حل ہوسی گا
”خواباں نی تعبیر نا مسئلہ“

.....ڈاکٹر عارف ملک

خزل

اُٹھو ماہرے پہاڑیو، آؤ پہاڑی گل عام کراں
اس نے وچ ہی گلاں تہ اسے وچ کلام کراں

مٹھی جینی زبان اے، اس پر اُساں کی بہتیرانا زائے
اسے وچ اے شان اُساں نی اک دُوے نا احترام کراں

چھوڑو ہائے ہوئے نالے چھوڑو ہائے ہائے تَس
آکھو اللہ حوالے جا تہ پہاڑی وچ سلام کراں

کھٹ کراں یا متیاں گلاں پر اک عادت نہ پھلیو تَس
پہاڑی وچ ہی شروع تہ پہاڑی ورا اختتام کراں

اسکی چھنگو ہتھاں اُپر تاں جے چُجے اُچی تھان
جگ جگ جیوے ماء بولی ہر پاسے گلاں عام کراں

ہر نیچے نے بستے عارف ہووے کتاب پہاڑی نی
اس حرکت وچ برکت تلسو جے فکر سویرے شام کراں

غزل

بدلی گئے انداز موسم نے
عجیب نخرے ناز موسم نے

زخماں اُپر زخم لانے
کرنے غضب مزاج موسم نے

کنے وچ پھرنے پارہ
اُلٹے بجنے ساز موسم نے

اُتھا کانا ڈورا بجانا
سُنے کون ساز موسم نے

اللہ نے پھیت اللہ جانے
کون سمجھے راز موسم نے

..... غلام رسول خان

خزل

دُکھ پہرے حالات ور ہسنا رہیا
اوہ ماہڑے جذبات ور ہسنا رہیا

غیر تہ ہین غیر ایہہ افسوس اے
اوہ ماہڑی سکرات ور ہسنا رہیا

اُس کی پرواہ ماہڑے نقصان نی
بس ماہڑے نقصانات ور ہسنا رہیا

کسراں گزرے دن جدائی نے ماہڑے
پچھ کے تفصیلات ور ہسنا رہیا

سدھیاں پٹھیاں کر کے تشریحات سخن
ماہڑیاں غزلیات ور ہسنا رہیا

خزل

لگنا موت وی آ کے ٹل گئی اے
ماہڑا سینہ کر کے سل گئی اے

رلی ملی تہ یار بچھاؤ اِس کی
جیہڑی نفرت نی آگ بل گئی اے

میں تکی اُس کی ٹھر گیا واں
اوہ دیکھ کے می کی بل گئی اے

تیرے باجھ اک پل وی نہیں لنگھنا
تیرے نال طبیعت رل گئی اے

یاد میں رکھساں اُس کی جو
ہر مشکل کر کے حل گئی اے

.....افتخار احمد قریشی

غزل

رحمت دا مہینہ بہری آخر
کالا چہڑ بھی ٹہسی آخر

کالی رات ہجر دی بچو
لونی دا تارا بلسی آخر

بدل بہرن تھیں مہیہ کھبرینا
بہر بہر ڈہلدا رہسی آخر

باغ سکے بچ رونق لکسی
بدل آس دا بہری آخر

میدیاں پہنالاں پال کے رکھیو
چن خوشیاں دا چڑھسی آخر

آؤ رلیل منگاں سارے
سوہنا رب ہی سنسی آخر

رکھ توں سوہنی اُمید قریشی
جو توں منگیں ملسی آخر

تخول

زندگی روز نویں سبق سکھانی اے
ڈم کلیجے بچ ایہہ ڈوہنگے لانی اے

اس ایہہ گل مٹاں پہناویں نہ مٹاں
حقیقت اے جے ایہہ دُنیا آنی جانی اے

دُنیا نے ایہہ دستور نرالے مُدتاں تھیں
گل دلے کی آخر فر سمجھانی اے

اکھاں بچوں لہو ای ہر پل ڈہلنا اے
اماں جی یاد جس پل وی آنی اے

ہر ویلے ہر کھڑی اماں نا خیال
سب توں اوکھی ماء نی یاد پہلانی اے

ہمت کری رکھیا حوصلہ ہُن جہانگیر
زندگی نی ایہہ رسم اَساں نبھانی اے

عزول

پہاویں دِسنی کالی اے
اے ور کرماں والی اے

اپنے ہتھوں دُدھ پلائی
سپنی آساں پالی اے

اِس کی دیکھی نیندر آوے
کتنی ایہہ متوالی اے

کلام تھیں لگنا اے جے
اِس نی ڈگری جالی اے

کس گلے نی فکر آساں کی
رَب سبھاں نا والی اے

عزول

ظلم ستم وی سہنے پسن
تہرتی نے دُکھ چانے پسن

سر تہڑے نی بازی لگسی
تہہ ہتھکڑیاں پانے پسن

حق نی خاطر لگنا جے فر
ظلم نے چکھو چمکنے پسن

پیو نے موہنڈے لاش بچے نی
ایہہ تہیاڑے وی تیکنے پسن

بچیاں خاطر آج آساں کی
چتے کھیل وی ہرنے پسن

.....شکیل آوان ساگر

خزل

رنگ رُپ نہ سنگھار قیمتی ہے
صرف انسان دا کردار قیمتی ہے

چنگیاں مندیاں شکلاں نہ پرکھیا کر
یار جیجا بھی ہووے یار قیمتی ہے

قسماں وعدے کرنے دی لوڑ نیہہ کوئی
بک دو جے تے جے ہووے اعتبار قیمتی ہے

بے موسم گل گُزار نیہہ ہوندے کدے
جد بھی بہار آوے بہار قیمتی ہے

سنگِ مر مر مہنگیاں قالیناں ہین مگر
کہر دے بسینکاں دا آپسی پیار قیمتی ہے

صرف زبانی جمع خرچ کافی نیہہ ساگر
سچے دل نال کیتا ہويا اقرار قیمتی ہے

کے.....جوتی کماری

خون

ہر کوئے بیزار اے لگنا
کوئی وی نہیں دلدار اے لگنا

اوہ کسے جوگا بیہہ رہیا
کھاہدا دل ور وار اے لگنا

ارماناں ور چل گئی آری
اُجڑیا نا کتہر بار اے لگنا

منصور ہاروں جیہڑا سؤلی چہہسی
ہنسی اوہ سردار اے لگنا

تخول

قسمت وچ تدبیر نا مسئلہ
ہوی کہہ اخیر نا مسئلہ

کڈھی عمر اڈیکاں اندر
”خواباں نی تعبیر نا مسئلہ“

دواں نے بشکار لگی وی
اصلی اس لکیر نا مسئلہ

آپس نے وچ بنڈی کھانے
جے ہونا کھنڈ کھیر نا مسئلہ

دوئے نیل سکھالا سُننے
حل نہ کرن تحریر نا مسئلہ

دوئے نذیر پتدر گہلنے
اصل ساہڑی تقصیر نا مسئلہ

غزل

لارے لپے لاوے دُنیا
سبز باغ دکھاوے دُنیا

تِلیاں کو ہساوے دُنیا
بڈھیاں کو رُلاوے دُنیا

ایہہ وی ماہڑا اوہ وی ماہڑا
رَت جوانی سکاوے دُنیا

مُلک وی توہڑا مال وی توہڑا
رَب دی یاد پہلاوے دُنیا

دَل بچ رکن ارمان انسان
آخر چھوڑ کے جاوے دُنیا

حزول

سارے یار پہلا بیٹھے
کتنے تھوکے لا بیٹھے

توہڑے چھوٹھے وعدیاں اُتے
کتنے سجن گما بیٹھے

خاباں دی تعبیر نہ تھہائی
نیندر پئی گما بیٹھے

داغ ہجر دا سینے اندر
وصل اُمیداں لا بیٹھے

راہ بچ ملے جاں توں پیارے
راہی مکھ اوہ اپنا چھپا بیٹھے

حزول

تیرے دل بچ بسی چاہت کو مٹاواں میں کسراں
تیری اُلفت کو نفرت بناواں میں کسراں

اکھیاں تھیں دُلدے نے اتھروں جو ماہڑے
نظراں تھیں سب دی چھپاواں میں کسراں

زخم تہ نے ڈاڈے ماہڑے دلے تے
زخماں انہاں کو دہسالاں میں کسراں

میں ہاں مُبتلا اسے رنج و غم بچ
توہڑی اس محبت کو اپناواں میں کسراں

کہہ کہہ ہے برتی توہڑے تے اے راہی
سر راہ کھول ایہہ سناواں میں کسراں

خون

آخر ایہہ وی کرنا پیسی
جینے جی ہی مرنا پیسی

کئی سقراط زمیں ور دسین
سچ نے زہر وی پینا پیسی

اُس مرنا یا میں اے مرنا
حق نی خاطر لٹنا پیسی

یاد تیری نے پاگل کینا
ہجرے اندر سڑنا پیسی

سپاں نے ڈرے نے طارق
رسی کولوں ڈرنا پیسی

خزل

اوہ سُخن دے خزانے ڈٹھے
کردے سب دیوانے ڈٹھے

ہر ہک ڈاہلی پکھنو بولن
غم دے گیت سنانے ڈٹھے

قوم ، سماج ، سیاست سھے
اُلجھے تانے بانے ڈٹھے

اپنی بستی اپنے کھر بچ
سارے لوک بیگانے ڈٹھے

لسیاں دی ایہہ رت نچوڑن
پٹھیاں کھلاں لانے ڈٹھے

تبسم اَجکل پہنائی پہنایاں دے
حق وی ہر دم کھانے ڈٹھے

دُنیا

دُنیا کبھی کبھی دُنیا
ایہہ کبھی دُنیا
اِس دی منزل دُور رُج دُور
اِس دے رستے ڈنگے تریڈے
اِس دے ہر ہک موڑے اُتے
لوک ملدے ہو رچھڑدے ہین
کہڑی کھنڈ دلا اُتے راج کردے ہین
آخر تک نال رہے دی
کھنڈے درد سہے دی
مرنے جینے دی
اتھروں پینے دی
قسمائ کھیندے ہین
ایہہ دُنیا
مطلبی دُنیا
ہر ہک دی منزل مطلب ہے

رُت مطلب دی بدلی تاں فر
محبت ہو رو فادے سب ہی دعوے
سٹھے قسماں
سٹھے رسماں
سٹھے وعدے
اچن چیت تڑٹ گیندے ہین
ہائے دُنیا
ایہہ کبھی دُنیا
مطلبی یہ فریبی دُنیا

تہواں

تہواں تہ آخر تہواں ہوندا ہے
ہووے پہناویں لکڑی دا ایہہ
یا فر ہووے یاداں دا ایہہ
دواں صورتاں دے نچ
سرٹنا تہ پیندا اکھیاں کو
بگنا تہ پیندا اکھیاں کو

صبر دا پھل

کپکے دے اماں کو چھیڑیں نہ
اسدے نیڑے ہتھ نہ کھڑ
چھٹ کھڑی دی تہ بس ہے گل
اس نے تو ہڑی چھو لی دے نچ
آخر آ کے ٹہہ پینا ہے
ذری جنیا صبر تہ کر کہن
صبر دا مٹھا پھل ہوندا ہے

قطعے

دیگاں دے بشکار میں دکھیا
نت کردا کھڑکار میں دکھیا
چپک ساری چٹ کا چمچ
ہوندا فرار میں دکھیا

زندگی بچ پیچ خم ایندے دکھے
شادیاں دے بچ غم ایندے دکھے
رات بدلی دن بچ اکھیاں دکھی
ہاتھیاں کو گرج بھی کھیندے دکھے

تہرتی تھیں اُمتاں ذرا، اُٹھ کے دکھ
نا اُمیدی دے پردے ہٹا، اُٹھ کے دکھ
ایہہ فلک چن تارے بھی ہوسن توہڑے
مالک گل اگا سر جھکا، اُٹھ کا دکھ

گیت

ککھ بھی نہیں اپنا ایہہ جند بھی پرائی ہے
جیہڑا کرے مان اتھے بڑا ہی سودائی ہے
مخلاں مناریاں تے کیاں جنداں گالدیں
اپنا پرایا مال کیاں توں سمہالدیں
دینا حساب تلو آخر ہکی جائی ہے
ککھ بھی نہیں اپنا ایہہ جند بھی پرائی ہے
چار دن دی چاندنی تہ فر ہمیری رات ہے
دُنیا تہ فانی ہے قائم رِب دی ذات ہے
رِب سوہنے دُنیا بس اِس طراں بنائی ہے
ککھ بھی نہیں اپنا ایہہ جند بھی پرائی ہے
جہاں مورکھاں اِس دُنیا تے دل لایا ہے
جاندی واری اُنہاں سُن ڈاہڈا پچھتایا ہے
اگا جوگا گجھ نہیں بس دُنیا کمائی ہے
ککھ بھی نہیں اپنا ایہہ جند بھی پرائی ہے

ماربل نہ ٹائلاں تے پیسہ توں لئیندا ہیں
 رنگا رنگ بلباں مکاناں بچ لئیندا ہیں
 قبر دی ہنیری کدے یاد تلو آئی ہے
 ککھ بھی نہیں اپنا ایہہ جند بھی پرائی ہے
 جہاں دی خاطر تڈھ ایمان اپنا بچیا
 اوہ تو ہڑے کم نہیں اپنے کدے ہے ای سوچیا
 ہن دہس سچوی کیہڑی جیئی کمائی ہے
 ککھ بھی نہیں اپنا ایہہ جند بھی پرائی ہے
 کم نمکین دا ہے ستیاں جگالنا
 جتھا گرے ہنیر دے اُتے دیوا بالنا
 بڑے چراں بعد مگو گل سمجھ آئی ہے
 ککھ بھی نہیں اپنا ایہہ جند بھی پرائی ہے

گیت

راس آئی نہ ایہہ دُنیا نی ٹور، چل سُدے ہور چلیئے
دل سڑی بلی ہو گیا کھکھور، چل سُدے ہور چلیئے

توں راس آویں مگی، میں راس آواں تئی
ہتھ پکڑی پُہوسیاں نی ڈور، چل سُدے ہور چلیئے

نہ منگیں گجھ توں وی، نہ منگاں گجھ میں وی
کراں زندگی نے پلاں ور غور، چل سُدے ہور چلیئے

اتھے لوک بیگانے، نت مارنے نی طعنے
گلی گلی ایویں چیا اے شور، چل سُدے ہور چلیئے

رَبّا خوشیاں بندایاں، ماہڑے دُکھ نہ جگانیاں
اتھے چلانا نیہہ ماہڑا کوئی زور، چل سُدے ہور چلیئے

لکھے شعر سلیمہ، کریں فضل کریمہ
رَب کرسی سبب کوئی ہور، چل سُدے ہور چلیئے

سی حرفی

الف: اٹھ جانی دُنیا اے فانی ، کہنلیاں بہہ کے ذکر اذکار کریئے
ایہہ چھوڑ جنجال زوال سارے ، کلمہ نبیؐ نا خوب پکار کریئے
معانی منگ توں رِب غفار کولوں ، سچی توبہ استغفار کریئے
سدھا رستہ پکڑ یقین فانی ، سچے سجدے رِب دربار کریئے

ب: بندیا جند کمزور ہوئی ، چلنا پھرنا ہويا محال سجناں
نظر ختم تہ کوئی پہچان نائیں ، ہُن زندگی ہوئی بے حال سجناں
ڈھیرہ ٹبر تہ سب مجبور ہوئے ، کراں کس اگے ہُن سوال سجناں
اللہ بخش دے سب گناہ میرے ، فانی چھٹن سب جنجال سجناں

پ: پردہ رکھیاں توں دے رِب میرے ، پاپاں وچ دُیا گنہگار بندہ
دُنیا آخرت سب خراب ہوئی ، جاوے کیہڑے ہُن دربار بندہ
ہمسفر سارے نیکو کار بندے ، اک میں فانی شرمسار بندہ
بخش دے ربا میں یقین فانی ، کرے عرض تینوں بار بار بندہ

ت: تکنیاں تکنیاں عمر گزری ، یارِ ملیا نہیں وفادار کوئی
سب شہر گراں میں چھان مارے ، نہیں ملیا کسے بازار کوئی
جس کی ہتھ لاواں اوہ ڈنگ مارے ، ملیا نہیں میرا غمخوار کوئی
مگی آس تہ ہو یا بے آس فآئی ، آقاؑ جنیا نہیں مددگار کوئی

ث: ٹلنا نہیں وقت موت والا ، ایسی دُنیا وچ مثال نائیں
پہناویں لکھ حیلے خیرات صدقے ، بندے سوچیا اے خیال نائیں
اول روز نی لکھی اے موت بندے ، اپنے آپ کی کر بے حال نائیں
ایہہ رَ ب نی اے رضا فآئی ، سدا جیون نا کوئی سوال نائیں

ث: ثابقی نال ایمان پکا ، کھا حلال تہ رشوت حرام کر توں
بندیاں نال توں کر پیار سوہنیا ، نبی پاکؐ نی سُنّت کی عام کر توں
آقاؑ کرن شفاعت عاصیاں نی ، ہر بندے کی پہلاں سلام کر توں
سوہنے آقاؑ نا سوہنا اے دین فآئی ، کر عمل تہ جنت آرام کر توں

ج: جانے والیا راہیا سجاں وے ، ماہڑے دل نے رازاں کی جان جا توں
ہتھ رکھ کے دل نی نبض اُپر ، تڑپ عشق نی میری پہچان جا توں
کر جا علاج توں عشق والا ، میرے نال ایہہ کر احسان جا توں
سجاں باہج نہیں کوئی علاج فآئی ، ساری عمر نا کر سامان جا توں

چ: چمن نی رُت بہار سوہنی ، پُھلے پُھل تہ سبزہ زار سوہنا
بولن بلبُل تہ کوئل پرند سارے ، رَ ب نی یاد کرنا گلزار سوہنا

سوئی رونق تہ مہک گلاب والی ، یاراں بانج نہ آوے قرار سوہنا
ہوون یار سگی سب یقین فانی ، فر مکھ در آوے نکھار سوہنا

ح: حال میرا کسے پچھیا نہیں ، نائیں کرنا کوئی پرواہ میری
دکھی دل نی عرض اے رب آگے ، ربا کر پوری التجا میری
رب میرا اے سمع البصیر سوہنا ، کرسی رب سدھی آراہ میری
فانی کر یقین توں رب اُپر ، اوہ ہی سُنن والا رب آہ میری

خ: خواب اندر مینوں یار ملیا ، سوئی شکل تہ حسن جمال والا
ملیا لا کلاوٹہ پیئی ٹھنڈ سینے ، بہوں گل مٹھی سوئی چال والا
درد ہجر جدائی نے ختم ہوئے ، کرم رب نا ہویا کمال والا
مڑی رت بہار یقین فانی ، غصہ ختم ہویا سب ملال والا

د: دُکھ پیار نے پہیڑے ہونے ، سڑ بل کے دل وی راکھ ہویا
بکھنی آگ نہیں فیروئی عشق والی ، نازک جسم میرا مٹی خاک ہویا
نظر ختم تہ گجھ نہیں یاد رہنا ، دل یار توں نہیں بے باک ہویا
آخر جاونا قبر یقین فانی ، موت آن توں قبل ہلاک ہویا

ڈ: ڈولیا دل فراق اندر ، جا کے شہر مدینے نی دیکھو
سوہنے آقا نا تلو پاک روضہ ، لکھاں عاشقاں نی برات دیکھو
گلیاں سب بازار پہاڑ سارے ، دسے نور سارا عجب حالات دیکھو
تکو احد پہاڑ یقین فانی ، جتھے خوں نی ہوئی برسات دیکھو

ذ: ذوق ہو یا سفر حج والا ، سوہنے عجب مدینے نی بات دیکھی
 پڑھن سب درود حضور اُپر ، لکھاں عاصیاں نی اکو نعت دیکھی
 مڑیا خالی نہ کوئی دربار اُتوں ، ملنی سبھاں کی میں سوغات دیکھی
 مسجد نبوی وچ نماز فاتی ، رحمت رب نی وی اس ذات دیکھی

د: رب کولوں منگو سب بندے ، جیہڑا دے کے کرے حساب نائیں
 بیوں کرنے نافرمانیاں سب ، فر وی دینا کدے عذاب نائیں
 جیا جون تہ سب مخلوق تائیں ، ضائع کرے کدے دے ثواب نائیں
 رہیا لا پرواہ یقین فاتی ، رب روزی نا دتا جواب نائیں

ز: زور زمانے نا عجب ہو یا ، ظالم حاکم تہ چور بٹھا دتے
 رحم ترس تہ خوف خدا نائیں ، غیر شرعی حکم چلا دتے
 قاتل حاسد تہ نخل بخیل سارے ، جہاں لوکاں نے دل جلا دتے
 پچنا ہو یا محال یقین فاتی ، جو بولے اوہ جیل پچھا دتے

س: سوہنے مدینے نے لوک سارے ، سکھ چین تہ امن امان جانی
 حضرت حمزہ نا احد پہاڑ اُپر ، روضہ دہسیا رب رحمن جانی
 خندق جنگ نی پاک زمین اُتھے ، آقا پاک نے سب نشان جانی
 اُتھے ہور چالی اکرام شہداء ، سٹے وچ آرام ارمان جانی

ش: شام پئی کھر آ ماہی ، تیرے آن نا اے انتظار جانی
 شام گھپ ہوئی رستہ اے اوہڑ ، ساتھی نہیں کوئی نال رفتار جانی

پلے نہیں کوئی سفر سامان تیرے ، لہاں سفر تہ کہلا گزار جانی
کیوں پچھیں کھر یقین فاتی ، اگے تگنے یار بیقرار جانی

ص: صبر کر عقل دانا بندے ، حاضر ہو توں رب کریم اگے
کر ذکر توں رب رسول والا ، کم آوسی جیہڑا رحیم اگے
چنگا کم نائیں وچ اعمال نالے ، دیسیں کہہ جواب حکیم اگے
آقا جی نی آس یقین فاتی ، ہوسن رب نے ادہ مقیم اگے

ض: ضرب منی پہیڑی عشق والی ، سینہ سل جانی آر پار پہنائی
عاشق ڈرنے نہیں کسے چیز کولوں ، جان دے جاسن پچھے یار پہنائی
پہناویں لکھ مصیبتاں دکھ ہوون ، ہووے زندگی پہناویں خوار پہنائی
وقت نزع نا ہووے یقین فاتی ، یار یار کرنے لکھ وار پہنائی

ط: طیب اے دین اسلام سارا ، اللہ پاک تہ نبی نے دہسیا ای
نبی پاک تہ ہین معصوم سوہنے ، ساہڑے وچ ایمان ایہہ بسیا ای
نیا دین تہ کیسے عمل جہاں ، اللہ پاک انہاں وچ رسیا ای
توں وی من تہ کر عمل فاتی ، مؤمن کولوں ابلیس وی نسیا ای

ظ: ظاہر اے دین اسلام سارا ، آیا وچ حدیث قرآن سارا
اللہ پاک تہ آقا نے خم سارے ، ایو دین نا اے فرمان سارا
چار یار تہ چار امام سارے ، کیتا دُنیا وچ بیان سارا
ولی عالم ابدال یقین فاتی ، ہویا حسنینؑ نا کنبہ قربان سارا

ع: عرض کراں سوہنے پیر اگے ، وصل تیرے نا بہوں چا ء چڑھیا
 گزری مدت تہ سال وی کئی گزرے ، میرے ہجر اندر عشق آ بڑیا
 نائیں فون چٹھی نہ تار کوئی ، دکھاں مار کے دل جلا کھڑیا
 ہوئی عرض منظور یقین فانی ، سوہنے رب اُتھے بلا کھڑیا

غ: غار اندر نبی پاک سٹے ، سب کہن اس کی غارِ ثور لوکو
 اُتھے سپ اڈکنا صدیاں تھیں ، راز رب نا سی اُتھے ہور لوکو
 سپ ماریا ڈنگ صدیق تائیں ، نوری حُسن تکلیا چن چکور لوکو
 عاشق نبی نی سب مخلوق فانی ، بن جاؤ عاشق شاہ زور لوکو

ف: فضل کیتا رب نی ذات سوہنی ، سوہنا ماہ صیام نصیب کیتا
 ہر پل تہ وقت اے قدر والا ، صدقے رب اپنے اے حبیب کیتا
 ہر نیکی نا ملے ثواب ستر ، آساں واسطے اے طبیب کیتا
 توبہ پکی توں کر یقین فانی ، رب کسے کی نہیں مجیب کیتا

ق: قبر اندر اک دن جاونا ای ، پکی گل اے سُن یقین فانی
 وقت جگہ تہ دن نی خبر نائیں ، رب نے کول اے راز مکین جانی
 اُتھے جا کے سب حساب دینا ، اُتھے کیتا ای جو یقین فانی
 بٹھ پہار تہ ہو تیار جلدی ، رب نے حکم نا ہو آمین فانی

ک: کدوں ہوسی میل سجن نا ، سوہنی آئی بہار بیساکھ والی
 پھل پھلے تہ باغ بہار آئی ، کوئی گل کریئے اخلاق والی

سوہنا حُسن چڑھیا پھلاں ساریاں کی ، گل اندر اے درد فراق والی
تیر بولنے نال بیڑ فائی ، گل پُہل جانی غمناک والی

گ: گل دہساں اسیں تین پہنائی ، بسنے ساج ڈگار مکین جانی
فضل جانِ رمضان تہ فاطمہ بی ، بڑا پہنائی ہے سی لعل الدین جانی
فاطمہ بی رحمان وی ٹر گئیاں ، لالا رہیا نہ اے امین جانی
جنت دے اللہ انہاں ساریاں کی ، ہويا دکھیا ہوں اے یقین فائی

ل: لمیاں عمراں جیونا نہیں ، آخر چھوڑ جانا سب ستکیاں کی
اک رات اے سفر پڑاؤ والی ، صبح چھوڑ جانا رنگ رلیاں کی
جا کے قبر اندر کہتی جان ہوسی ، اُتھے یاد کرسیں گلاں چنگیاں کی
ختم نیکیاں عمل یقین فائی ، پچھے کوئی نائیں فکر ستکیاں کی

م: مشکل کشا اے رب فائی ، مشکل دُور ہونی اک پل اندر
توبہ کر تہ سنگ دُعا سچی ، نظر رب نی اے ہر پل اندر
عشق ہووے رب رسول والا ، اللہ رحم کرسی ہر گل اندر
نیک عمل تہ حُسن اخلاق فائی ، پہیڑے یار ہوسن پل چل اندر

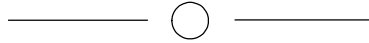
ن: نہ توں کروے گُمان بندیا ، آخر خاک اندر مل جاونا ای
بنیا مٹی نا جاونا وچ مٹی ، اُتھے ہڈیاں دی گل جاونا ای
کلمہ رب رسول نا پڑھ ہاں توں ، جنت وچ جے محل بناونا ای
معاف کرسی رب یقین فائی ، بیہہ تاں گر جاں سل لگاونا ای

و: ورق قرآن نے کھول بندے ، پڑھ صحیح طور دل لا سجاں
زیر زبر تہ شد وی نہ پھللیں ، مد پیش دل لا سجاں
جزم را تہ کھڑی زیر زبر ، چلنا آگے اے نظر بچا سجاں
آہستہ شوق نے نال توں پڑھ فانی ، فیر مد کرسی ہر جا سجاں

۵: ہو حاضر مسجد اندر ، پنج وقت نماز تراویحیاں پڑھ
اکھاں کھول کے پڑھ قرآن سوہنا ، صف بٹھ کے نال نمازیاں پڑھ
مسجد وچ باجماعت نماز لوکو ، سنگ صالح تہ نال نمازیاں پڑھ
بخشہار اے رب رحیم فانی ، وقتی سنگ قضاء توں ساریاں پڑھ

۷: یاد رکھو مطلب یار والا ، سچے دل توں کدی بسارنا نائیں
رکھے دل اندر لالچ یار سوہنا ، دلوں بننا کدے اوہ یار نائیں
کم ہو جاوئا جدوں سب پورا ، مڑ ملن نا کوئی آثار نائیں
سچے یار نہ ملن یقین فانی ، تہو کھے باز پُہتے دلدار نائیں

کردار:

- ۱۔ بشیرو
- ۲۔ حاکمی (بشیرونی بوہٹی)
- ۳۔ کوکی (بشیرونی گروی)
- ۴۔ تیزو
- ۵۔ نذیرہ (تیزو نی بوہٹی)
- ۶۔ گوگا (تیزو نامنڈا)

(سین: ۱)

(کوکی اٹھاراں بیہیاں سالاں نی گروی اپنے کھر پیار وچ اکڑ بکڑ کھیڈنی ہونی اے تہ کول اُس نی ماء حاکمی کجھ کم کاج کرنی اے۔ ماء اُس کی پڑھانا چاہنی اے نالے خواہش اے کہ گُسسے امیر مُنڈھے نال بیاہ ہوئی جائے۔)

کوکی: اکڑ بکڑ چنچے پو، اسی نے پورا سو، سو کھلوتا.....!

حاکمی: بچہ ایہہ کہہ ہر ویلے اکڑ بکڑ کرنی رہنی ہیں۔ توں پڑھنی کیاں میہہ؟

کوکی: اماں! میں کالج جانی ہاں تہ اک مُنڈھا مگی روز چھیٹ نار ہنا اے۔ کدے بھڑکاں

مارنا اے کدے ماہڑاناں بلانا تہ میں مُڑی تکتی تہ ہوٹھے تکتن پینا۔

حاکمی: بس اکو منڈا ایہہ کجھ کرنا اے؟

کوکی: ہاں! اکومنڈا کرنا اے۔

حاکمی: لعنت اے فر تو اہڑے واسطے۔ میں جدوں کالج پڑھنی ساں تہ چکھے منڈیاں نی لین لگی رختی سی، توں تہ ماہڑے تھیں وی سوختی ہیں پراک مُنڈا.....!

کوکی: اماں! توں ایہہ کہہ آکھنی ہیں۔ شریف گڑی ایہہ کجھ تھوڑا کری سکنی اے! حاکمی: توں کہہ سوچنی ہیں، کہہ میں بدمعاش ساں..... لُنڈ ساں.....؟ ہرگز نہیں! ماہڑے جیسی شریف پورے کالج کوئی نیہہ سی، لیکن منڈیاں کی بے وقوف بنائی انگلاں پُر نچانی ساں۔ ہر اک سوچنا سا کہ ماہڑے نال پیار کرنی اے پر میں کیتا گئے نال نیہہ۔ اواں آپوں لڑی لڑی مرنے سن۔

کوکی: پراوہ ہر ویلے چکھے چکھے ٹرنا رہنا اے، ماہڑے کی پڑھنے نیہہ دینا۔ ہر ویلے خیالاں نچ رہنا اے۔

حاکمی: چکھے ٹرنے نا کجھ نیہہ ہونا پر توں گئے چکھے ٹریں تہ فر کم خراب اے۔ پڑھائی وی ہمیشہ چکھے ٹرنے والے نی خراب ہونی اے، اگے والا ہمیشہ اگے ہی رہنا اے، پر ایہہ گل گئے مُنڈے کی نیہہ دہستی۔

کوکی: پراوہ ماہڑے خیالاں نچ کیاں رہنا اے؟ ہر ویلے ہر پاسے اوہ ہی دسنا اے۔ حاکمی: تو اہڑا بیڑا غرق..... فر تہ توں تباہ ہوئی گئی ہیں۔ تگی اُس نال پیار ہوئی گیا اے۔ توں ہُن نیہہ پڑھی سکنی۔ بس ماہڑا خیال اے توں ہُن کھر مڑی آتہ کدھرے کوئی منڈا تگی بیاہ کروائی چھوڑاں۔

کوکی: میں حالاں بیاہ نہ کرنا چاہتی، میں پڑھی افسر بننا چاہتی ہاں۔ حاکمی: توں افسر شفسر نہ بنی سکنی۔ جس چکھے اک منڈا اٹیا تہ خیالاں نچ ڈنی تہ ہر پاسے اوہ ہی دسنا پیا تہ افسراں چکھے تہیاڑی ہزاراں ٹرنے رہنے تہ پراوہ نہ کرنے۔ ماہڑے چکھے ٹرنے آ لے امتحان نچ سب فیل ہونے سن۔ اج تکر اک وی پاس بیہہ ہو یا۔ کوئی ڈرا سبور، کوئی ریڑھی لائی تہ کوئی کہوڑے ٹوری ٹھپڈ پالنا اے۔

کوکی: میں کہہ کر اس؟ ماہڑے وس نی گل نیہہ۔ کسراں پڑھاں پھیرا ہی ہمیرا دسناے۔
 حاکمی: ہمیشہ جیہڑے لائق منڈے ہین انہاں کی اپنے چکراں پائی رکھو۔ تاں جے
 کوئی امتحان بچ نمبر مچ لئی اگے نہ ہوئی جائے۔ فرگسے امیر منڈے کی اٹیری تہ
 بیاہ نے چکراں پائی اپنے گوچے ناخرچہ کڈھی لینا عقلمندی ہونی اے۔ ”سایاں
 کڈھرے تہ ودائیاں کڈھرے“۔

کوکی: فر میں کالج کسراں پڑھائی کراں اوہ تہ اگے ہی کھلوتا ہونا اے۔
 حاکمی: اوہ چمکیے کالج پڑھنے واسطے میہہ عیاشیاں مارنے واسطے ہونا اے۔ پڑھائی راتی
 کھر بہہ کے کریا کرتاں جے سارے چکراں بچ رہن کہ ایہہ وی لوفراے پرنیجہ
 آنے پر پتہ چلے کہ ایہہ تہ ٹاپراے۔ اپنے رازاں ناگسے کی پتہ نیہہ دینا۔
 تو اہڑے پیوکی حالاں وی ماہڑا پتہ نیہہ کہ اس بیاہ کییاں کیتا۔ ”منہہ نہ منہا
 پہاڑاں کییاں لتھا“۔

کوکی: اماں اوہ فون کری آکھنا ساہڑے ماء پیوٹی تکنے اچھسن۔
 بشیرو: (بشیر و حاکمی ناخصم اندر اچھنا اے تہ اگے دوئی ماء تھی گلاں کرنیاں ہونیاں ہین۔
 کوکی اپنے ہونے آ لے پیارتہ حاکمی اپنے کالج دور نے کروت سنائی ہونی اے)
 ”کہہ دوئی ماء تھی گوشے کرنیاں ہو؟“

حاکمی: ماہڑی لاڈو آکھنی اے آ..... اکڑ بکڑ کھیڈاں پڑ ماہڑے کی کتھوں فرصت
 اے۔ ایہہ توں اپنی لاڈو بہوں خراب کری چھوڑی اے۔
 بشیرو: اکڑ بکڑ چھوڑ کجھ کھانا پکانا وی سکھایا کر۔ گڑیاں کی رسوئی نام کرنا ضروری اے۔
 ہن جوان اے، کل بیاہ ہو یا تہ سس اکڑ بکڑ تہ نہ کھڈا سی، چٹھا چوکا کرا سی جے کر
 چاء بنانی وی نہ آئی تہ آکھسی ”لعنت تو اہڑی ماؤ کی جس کجھ نیہہ دہسیا“۔
 لعنت تو اہڑی ماؤ کی، نالے اُس کی جیہڑی ایہہ گل آکھسی۔ میں اپنی تھی اُتھے
 دیساں جتھے اللہ کرسی سس ہی نہ ہوسی۔

بشیرو: سیانے آکھنے ہین ”دودھ پُر کئی تہ ماں پر تھی“۔ ایہہ وی تو اہڑی طرں کم بچ لائق نہ ہوسی۔

حاکمی: لنگاں داہروں ماء تھیں وی لائق اے۔ کیہڑا کم اے۔ جیہڑا ماہڑی تھی میہہ کرمی سکئی۔ اج ماہڑی لاڈو کی تکنے وی اچھنے پئے ہین۔ اس کی بیاہی تہ فرآرام نی نیندر کرساں۔ آکھنے ہین ”رب دیتیاں نیندراں رکھ سر بانے بانہاں“۔

بشیرو: کون اچھنا پیا اے۔ ماہڑے تھیں اوہلے اوہلے۔

حاکمی: جسکی ماہڑی لاڈو پسند کرسی کوئی شہزادہ ہی ہوسی۔ ماہڑی طراں ایہہ لنگور جیا تہ میہہ پلے پیسی جیہڑا نسوار چاہڑی چاہڑی تھوڈھ وی لڑکائی بیٹھا اے۔

بشیرو: توں تہ بڑی ہوشیاری۔ کالج پڑھنیاں ماہڑی جائیدادنگی پھسائی رکھند اور نہ میں وی آج افسر ہونا۔

حاکمی: ہائے ماہڑے سڑے لیکھ ایہہ نکمٹا پلے پیسی گیا۔ ماہڑیاں بہیناں پھر اسکھ کرنے تہ دولت بچ اٹھے ہوئے نے ہین (یاد کرمی اتھروں نکلی گئے)

بشیرو: مگی پتہ اے کتنی اک دولت رُنی پئی اے۔ کدے تھوں وی میہہ کج ہویا۔ ”رونڈی یاراں کی ناں لے لے پھر اواں دا“۔

حاکمی: (بشیرو کی گاہے تھیں پکڑنی اے) خبردار ماہڑے پیکیاں ناناں لینا وہیں، سروں ماری چھوڑساں۔

(بوہاٹھوکنے نی واذا اچھنی اے تہ کوکی دوڑی جائی بوہاٹھوکنی اے۔ تتر، نذیرہ تہ گوگاندر اچھنے ہین۔ تتر و تہ حاکمی تکی کجھ کبے کبے ہوئی گئی۔)

(اسین : ۲)

(جس منڈھے نال کوکی ناپیار ہونا اے، اُس ناپیوتہ ماء اُس منڈے کی نال لئی رشتہ منگنے اچھنے ہین۔ بشیرو تتر و کی میہہ سنجانا ہونا کہ اوہ کون اے۔ بشیرو نے کھر پچھنے تہ اوہ اُپرے لوک تکی تھٹھن تھار ہوئی گئے)

تترو: بڑے تہیا ٹیاں تھیں تیار ہونے ساں، پر بہیل نیہہ سی لگنی۔ اج گسراں سر کھلائی
کیتی، پر شکر اے سارے کھر ہی لہھی گئے ہو۔

بشیرو: پر میں تساں کی نہ پچھانیا، گتھے رہنے ہوتے کسراں آئے ہو۔

تترو: کہہ جی تئس مگی نیہہ جانے؟ ایہہ سارا علاقہ ماہڑاناں سنی ڈرنا اے تئس کہہ
آ کھنے ہو۔

بشیرو: ڈرنا ہوسی.....! کہہ اج آساں کی ڈرنا اے آئے ہو؟

تترو: نہ نہ انتہی گل میہہ۔ میں بشیرو چور آں، تساں ناں سنیا ہوسی تہ ایہہ نال ماہڑی
بوہٹی نذیرہ اے۔

(نذیرہ بہوں موٹی ہونی تہ مساں ٹری سکنی اے۔ بشیرو بڑا مذاقی قسم نا بندہ اے تہ نذیرہ
نے موٹا پے ور طنزیہ طور ایہہ بھلے آ کھنا اے)

بشیرو: اچھا ایہہ تساں نی بوہٹی اے، میں سوچیا کوئی ریسلر یا پہلوان اے۔ ویسے پرانے
ماڈل تہ سرکار بند کر گئی اے ور تساں کدھرے چھپائی رکھی۔ ایہہ اتنی لسی کیاں
اے۔ گجھ کھانے پینے جو ادا کرو۔ شاید ایہہ فیکٹری تائیں بند ہوئی ہونی، کیاں
جے لاگت مچ تہ آمدن کھٹ ہونی۔

تترو: اواں کھانے پینے آ لے کھرے نی اے۔

بشیرو: کہہ شالیماں فیڈ کھلانے ہو یا پتر لیس؟ (شالیماں تہ پتر لیس اک فیڈ اے جیہڑی
منجھاں تہ گائیاں کھانیاں ہین، جس نال دُدھ زیادہ ہونا اے)

تترو: پر فیڈ تہ پتر لیس منجھاں کھانیاں ہین۔

بشیرو: میں کدوں آ کھیا کہ انسان کھانے ہین؟ ماہڑا خیال اے کہ کھراٹ یا ڈیپوراشن
اپنا ہوسی۔

تترو: ایہہ اواں موٹی اے۔ کھانی بہوں کھٹ اے۔

بشیرو: ہاں! ایہہ تگی تہ پتہ چلی جانا اے۔ ایہہ گڑی کون اے؟

(گوگا اوہ منڈھا اے جیہڑا کوکی نے کچھے پینا اے تہ ہن رشتہ منگنا چاہنا اے۔ اس اج نے رواج مطابق گٹ پیس پینٹ پائی ہونی اے۔ لمے بال تہ مہمہ کچھ منائی، کتاں مڑکیاں تہ ہتھ کڑے پائے نے ہونے ہین تہ ہو بہو گڑی لگنا اے)

بشیرو: ایہہ منڈھا اے.....! (حاکمی تہ تتر و پھیر پھری تکتے ہین)۔ ایہہ کچھیا منڈا اے؟ ایہہ گڑی دسنی اے۔ داں کوکی بچہ ماہڑی عینک آنی دیاں۔ ہن اکھیں لوہ وی کہٹ اے۔ حاکمی! توں تکیاں۔

حاکمی: مگی آپوں میہہ پتہ لگنا۔

بشیرو: رب وی ہن پہنککھے کھانا پیا، گڑی بنانے بنانے بچوں منڈا بنائی چھوڑیا۔ کہہ ایہہ ماڈل فرمائش پر بنوانا پینا اے؟

تترو: نہ پریشان ہو جی، ایہہ منڈا اے۔

بشیرو: کیاں ماہڑے نال مذاق کرنے ہو؟ حالاں ماہڑیاں اکھاں لوہ اے۔

تترو: مذاق میہہ کچی گل اے۔

بشیرو: رب وی کمال کیتا اے۔ ایہہ کسراں نامنڈھا بنایا اے نہ داڑھی نہ کچھ، گڑیاں جے بال، گتیں مندریاں تہ بانہواں بنگاں پائیاں نیاں، اک تک سلا نہ شاید پہنکی گیا اے۔ کچھ گتاں کیاں میہہ کرائیاں.....؟

نذیرہ: پہنائی ایہہ جکل جوان منڈھیاں نافیشن اے۔

بشیرو: اچھا! تہساں وی پینٹ پائی تہ بال کٹوائی لینے سن۔ تو اہڑا وی فیشن ہوئی جے آ۔

نذیرہ: نہ نہ اس شریف لوک ہاں۔

بشیرو: میں کدوں آکھیا کہ بدمعاش ہو۔ تہ شکلوں ہی شریف دسنے ہو۔

نذیرہ: ہاں ہاں اسے واسطے ماہڑے پیوناناں وی شریف سی۔

بشیرو: (بشیرو تتر و داہر مڑی چکھتا ہے) تو اہڑی سروس کتنی ہوئی اے تہ ہور کتنی باقی ہے؟

تترو: بشیر پہنائی! میں نوکری میہہ کرنا۔

بشیرو: تُوں مسماں آ کھدے سو کہ میں.....!

تزو: جی ہاں..... چور!

بشیرو: ہاں، میں وی تاں میں چکھیا..... چور صاحب!

نذیرہ: تُوں ماہڑے صاحبان کی چور آ کھنے ہو۔

بشیرو: میں تہ نہ آ کھیا اوہ آپوں آ کھنے ہین۔ اس بچ کج کہہ ہرج اے۔ پیشہ لائی بلانا کوئی گال تہ نیہ۔ ماسٹر ڈاکٹر، حوالدار، تھانیدار وغیرہ اوہ کدے نیہ ناراض ہونے۔

نذیرہ: ایہہ چور تہ نیہ۔ ایہہ چوراں کی پکڑنے ہونے ہین۔ اس واسطے چور لقب لگا اے۔ ایہہ آپوں چوریاں تہ نیہہ کرنے۔

بشیرو: اچھا.....! تُوں کی ایہہ شوق کسراں ہو یا؟

تزو: ایہہ شوق ماہڑے کی نکلیاں ہون تھیں سا۔ باقی اپنی محنت سی روز پریکٹس کرنا ساں۔

بشیرو: کیہڑی عدالت پریکٹس کرنے سو؟

تزو: لت بچ کوئی وکیل تہ نیہہ ساں۔ بس.....! کسے نی ککڑی چھپائی.....

کسے نا آئڑا..... کسے نیاں لکڑیاں..... کسے نیاں گھماں.....

فر..... فر سلسلہ چلنا رہیا۔

بشیرو: اچھا.....! کم چکھنا ہی پہلی گیاں..... تہ اج کسراں آنا ہو یا؟

نذیرہ: اپنے اس منڈھے نا تہا ہڑی گروی نارشتہ منگنے آئے ہاں۔ ایہہ اک دُوے کی ڈاہڈا چاہنے ہین۔

بشیرو: تُوں ایہہ ماہڑی بے عزتی کرنے آئے ہو یا رشتہ کرنے۔

تزو: ایہہ تُوں کسراں نی گل کرنے ہو۔

بشیرو: آ کھنے ہین ”ذاتوں تیلی تہ شوق نوابی“ آئے ہو اسما ہڑے سر مٹھے، در ایہہ پینٹ ٹا ہکیاں والی رکیاں پوائی لیائے ہو۔ کمر کپڑا پانے جڑا کوئی نیہہ سا تہ گواہنڈیاں کولوں منگی پوائی لینے۔ خیر ایہہ وی کدھرے چوری نی آندی ہونی؟

نذیرہ: کہہ کر اس انہماں منڈیاں نیاں شونقناں ابجیاں مین جو کجھ لوکاں تکتے تہ اوہ ہی کرنے۔

بشیرہ: کل اگر ایہہ شوق نال تو اہڑا سر منائی چھوڑے تہ فر.....! مگی لگنا اے ”پہیڑی پھتو نے پہیڑے یار“ ہوسن۔

حاکمی: منڈھا تو اہڑا کرنا کہہ اے؟
نذیرہ: ”چھ دن ویلہ تہ اتوار نی چھٹی“ پیونال وی ہتھ بٹانا اے۔ موبائل وی کھیڈنا اے، ہنوں لاڈلہ اے، مچ کم نیمہ لانے..... بس تہیڑی ستا ہی رہنا اے، پہنکھ لگنی اٹھی تہ گر گرے دو چار پیکٹ کھائی فرسیئی رہنا۔

حاکمی: پڑھیا نا کتنی اے؟
نذیرہ: ”اپنے ہمیاں دے دند نیمہ رگندے“ تہر و کھسپٹ لائی کوئی باراں جماعتاں کیتیاں، وراگے پنج ست باراں فیل ہوئی رہیا اے۔ منڈا ہنوں لائق اے۔ پیپرو وی چنگے کری آنا اے مگر اس نا لکھیا پیپر امتحان بورڈ والے پڑھی ہی نیمہ سکے۔

بشیرہ: منڈے تو اہڑے پنج مرداں والی تہ کوئی خوبی نیمہ دسنی و رلباس وی گڑیاں والا پایا اے۔ مگی لگنا اے ایہہ ہجرہ ہوسی تہ اس نا کوئی علاج کراؤ۔ ”سوہرا پھرے نتھ کہڑاں نوں نہہ نتھ وٹڈان“۔

تترو: رشتہ دینا یا نہ دینا تو اہڑی مرضی ورمندے پنج کھوٹ نیمہ کھڈی سکے۔
بشیرہ: کھوٹ میں نیمہ کڈھیا وٹس آپوں ساریاں نھلتاں دہسنے پے ہو۔
نذیرہ: اواں سہکیا نا اے، اس واسطے اساں لاڈلہ رکھیا نا اے۔ ٹس کوئی وہم نہ کرو، میں تو اہڑی تہی کی نہہ نیمہ اپنی تہی بنائی رکھساں۔ اس نیاں ساریاں خواہشاں پوری کرساں۔

بشیرہ: آکھنے ہین ”پہاویں ماسی بنے سس اُس نوں وی بڑا چس“۔

کوکى: ماں ميں اتھے بياہ شاہ نہ کرنى۔ ايہہ آکھنا سا کہ پنجالاں پُر اسا ہڑے اڈے چلنے
ہین نالے ماہڑا پو انٹرنیشنل بیوپاری اے ایچے فراڈی نی میں شکل دی نیہہ تکتنا
چاہنى۔ میں گتھے پوری کرى کھاساں ”پکى نہ تہیلہ کردى میلہ میلہ“۔

تترو: ايہہ کوئى پھوٹھ نیہہ ماریا، صحیح گل اے۔

بشیرو: پچھلے پنجال برهیاں تھیں بھارت تہ پاکستان نے کاروبار بند ہوئى گئے تہ ہُن
کیہو اکاروبار اے؟

تترو: پہناویں ملکاں نے کاروبار بند ہین مگر اسا ہڑا کاروبار مال چوکھر، ڈنگر پچھا تہ پھینڈ
بکری نالے ایہہ کدے بند ہوہی نیہہ سلکنا۔ اسا ہڑا نہ کوئى کسٹم تہ نہ کوئى ٹیلیٹی،
”خرچہ نہ ٹکا تہ نہ تہیلہ“۔ ادھروں مال چوکھر چھپائی آندا ادھر نیچى چھوڑیا، ادھروں
چھپائی ادھر نیچى چھوڑیا۔ داگتا کوئى چنگى زنائى وی ادھر ادھر ٹپائی چھوڑى تہ اپنا سودا
نقد! اڈے اسا ہڑے تہ پنجالاں ورہى ہونے ہین اس بچ کہہ غلط آکھیا؟

کوکى: آکھنے ہین ”چورا پچکے چوہدرى تہ گونڈى رن پردھان“ میں کوئى شریف جامنڈا
تکى بياہ کرساں۔ ايہہ رشتہ میں نہ کرنى۔

نذیرہ: کوکى بچہ سوچى سمجھى لے ایہہ وی بہوں شریف منڈا اے۔

گوگا: کوکى میں کوئى پھوٹھ نہ بولیا، ايہہ سب کجھ سچ اے۔ تک میں تو اہڑے نال
بہوں پیار کرنا ہاں۔ میں تو اہڑى ہراڑى منساں، جو توں آکھسیں ور بياہ تھیں
انکار نہ کریاں۔

کوکى: تئیں باڈرنے لوک بہوں چالاک ہونے اوتیانے آکھنے ہین ”داتى نے دند
اک پاسے تہ تئساں نے دو پاسے“۔ میں گسراں یقین کراں؟

گوگا: توں یقین کر! میں تنگى سارا کم کرى دیا کرساں۔ پہناڈے، کپڑے جنوئى
دیاں۔ بہنارى چوکھا، چاء روئى کھٹ ورہى دیاں۔ منگى مٹھى کرساں
تو اہڑے کولوں کوئى کم نیہہ کرساں۔ ماہڑى عزت نا سوال اے۔

کوکی: دیکھ ”کاواں دی آکھیاں ڈور نیہہ پیندے“ میں تو اہڑیاں گلاں پر کسراں یقین
کراں؟ توں پیار تہ کرنا ہیں ور..... میں نیہہ کرنی۔ آکھنے ہن ”ذر بنا
عشق ٹائیں ٹائیں“۔

گوگا: میں تو اہڑے اگے ہتھ جوڑنا، تو اہڑے پیر پکڑنا ہاں، تو انکار نہ کریاں ورنہ میں
خودکشی کری مری جاساں۔ میں تو اہڑے عشق بچ پاگل ہو یا ناہاں۔

کوکی: میں تو اہڑیاں ساریاں مٹی ہاں، ور ماہڑا شوق اے کہ میں بیاہ اُتھے کرساں جتھے
سَس سوہرہ نیہہ ہوسن۔ سیانے آکھنے ہن ”چا کری تھیں کہناہ کھنوترن چنگا“۔

گوگا: میں تو اہڑی ایہہ خواہش وی پوری کری چھوڑساں، توں اک وار ہاں کر بس!
ایہہ شوق وی پورا ہوئی جاسی۔

کوکی: تو اہڑا کہہ مطلب، توں ماں بیوی ماری چھوڑسیں!

گوگا: میں تو اہڑی خاطر سب کچھ کری سکنا ہاں۔ تو اہڑے پیار بچ انا ہوئی گیا ہاں۔

کوکی: توں انا ہیں، پر میں اکھاں والی ہاں، پاگل نیہہ۔ توں جیہڑا ماں بیونا نیہہ تہ ماہڑا
گتھوں ہو میں؟

(دوئی گیت گانے ہن)

گوگا: ایہہ نویں زمانے دیاں گڑیاں

بن گئیاں زہر دیاں پڑھیاں

توبہ میری توبہ وے

ہائے توبہ میری توبہ وے

کوکی: ایہہ نویں زمانے دے مُنڈے

ایہہ ہن دلاں دے گھنڈے

توبہ میری توبہ وے

ہائے توبہ میری توبہ وے

گوگا: دند پیلے ہونٹھ گلابی
مل پوڈر کرن شتابی
عشق دریا بچ کئی روٹیاں
ایہہ نویں زمانے دیاں گڑیاں
توبہ میری توبہ وے

ہائے توبہ میری توبہ وے
کوکی: جے جد نے ایہہ حلالی
پیٹوں پہنکھے گوچے خالی
پھرن شہراں بن گنڈے
ایہہ نویں زمانے دے منڈے
توبہ میری توبہ وے

ہائے توبہ میری توبہ وے
گوگا: کھر سوریاں ہن ایہہ ستیاں
سَس بولے دہسن جتیاں
لے طلاق کھرک؟ مڑیاں
ایہہ نویں زمانے دیاں گڑیاں
توبہ میری توبہ وے
ہائے توبہ میری توبہ وے

کوکی: ایہہ عاشق بن ہوئی اسیراں
انہاں ماں پئی لڑکن لیراں
ریڈی میٹ پا ہوئی ٹنڈے
ایہہ نویں زمانے دے منڈے

توبہ میری توبہ وے

ہائے توبہ میری توبہ وے

گوگا: آکھن سس مڑی اگ چنگاری

موڑی لیاواں پہنگھی چاری

عمر ساری عقلوں تھوڑیاں

ایہہ نویں زمانے دیاں گڑیاں

توبہ میری توبہ وے

ہائے توبہ میری توبہ وے

کوکی: ایہہ آن پڑھ عمر ساری

نخرے کر کر چا؟ کھاری

گڑی تک تگ اویں پھنڈے

ایہہ نویں زمانے دے منڈے

توبہ میری توبہ وے

ہائے توبہ میری توبہ وے

دوئی: ایہہ نویں زمانے دے منڈے

ایہہ نویں زمانے دیاں گڑیاں

توبہ میری توبہ وے

ہائے توبہ میری توبہ وے

گوگا: آکھن سس مڑی اگ چنگاری

کوکی: اکڑیکر چنبے پو، اسی بے پورا سو، سوکھلوتا تتر موٹا، چل بغاری پتر کھوٹہ.....!

﴿مے پے﴾